

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**Юлія ПЕТРОВА, Микола ПРОЗАР,
Олександр АЛЕКСЕЄВ, Андрій ПЕТРОВ**

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ А7 ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Кам'янець-Подільський
2026

УДК 378.147:796(075.8)

ББК 74.58я73+75

П29

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 1 від 29 січня 2026 року).

Рецензенти:

Мар'ян ПТИН, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;

Петро ЛАДИКА, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, завідувач кафедри теорії і методики олімпійського та професійного спорту Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Михайло ГУСКА, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спорту і спортивних ігор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений тренер України.

ПЕТРОВА Юлія, ПРОЗАР Микола, АЛЕКСЄЄВ Олександр, ПЕТРОВ Андрій.

П29 Вступ до спеціальності А7 Фізична культура і спорт: навчальний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2026. 153 с.

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9984>

Навчальний посібник підготовлено для здобувачів вищої освіти спеціальності А7 Фізична культура і спорт першого (бакалаврського) рівня. Посібник спрямований на формування цілісного уявлення про зміст, структуру та особливості професійної діяльності фахівця сфери фізичної культури і спорту. У посібнику системно розкрито зміст, мету і завдання фахової діяльності у сфері, особливості формування професійних компетентностей і програмних результатів навчання, а також соціальну значущість і перспективи професії тренера.

Видання охоплює питання теорії та практики фізичної культури і спорту як суспільного явища, характеристику освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту», законодавче та програмне забезпечення галузі, структуру і функціонування фізкультурно-спортивних організацій України. Значну увагу приділено професійній етиці, академічній доброчесності, антидопінговій політиці, модернізації вищої освіти в контексті Болонського процесу, особливостям оцінювання результатів навчання та організації наукової роботи здобувачів.

Посібник враховує сучасні виклики розвитку фізичної культури і спорту в Україні, зокрема умови воєнного стану, міжнародне співробітництво, матеріально-технічне та фінансове забезпечення галузі. Матеріали посібника можуть бути використані здобувачами вищої освіти, викладачами закладів вищої освіти, тренерами та фахівцями сфери фізичної культури і спорту у навчальній, методичній та практичній діяльності.

УДК 378.147:796(075.8)

ББК 74.58я73+75

© ПЕТРОВА Юлія, ПРОЗАР Микола,
АЛЕКСЄЄВ Олександр, ПЕТРОВ Андрій, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	7
ПЕРЕДМОВА.....	8
<i>Розділ 1. «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ» ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ</i>	<i>10</i>
1.1. Мета та завдання вивчення освітнього компонента «Вступ до спеціальності».....	10
1.2. Особливості формування компетентностей під час вивчення освітнього компонента «Вступ до спеціальності».....	12
1.3. Формування програмних результатів навчання під час вивчення освітнього компонента «Вступ до спеціальності»	17
1.4. Професія тренера: популярність та перспективи розвитку	19
Питання для самоконтролю.....	21
<i>Розділ 2. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	<i>23</i>
2.1. Поняття про фізичну культуру та спорт. Загальна характеристика цих понять. Спільні та відмінні риси.....	23
2.2. Основні завдання, форми і засоби фізичної культури.....	26
2.3. Основні завдання, форми, види і засоби спорту	29
2.4. Соціальні функції фізичної культури і спорту	32
2.5. Актуальні проблеми розвитку фізичної культури і спорту в Україні	35
Питання для самоконтролю.....	37
<i>Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ТРЕНЕР З ВИДІВ СПОРТУ».....</i>	<i>39</i>
3.1. Загальна характеристика стандарту вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт першого (бакалаврського) рівня	39

3.2. Основні складові освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти	41
3.3. Роль здобувачів вищої освіти в удосконаленні якості освіти та розробці освітніх програм	44
3.4. Моніторинг освітньо-професійних програм	48
Питання для самоконтролю.....	49
<i>Розділ 4. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ</i>	51
4.1. Законодавча база сфери фізичної культури і спорту в Україні.....	51
4.2. Державні програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні	57
4.3. Структура, взаємозв'язок і характер діяльності фізкультурно-спортивних організацій України	59
Питання для самоконтролю.....	62
<i>Розділ 5. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ЗМІСТ, ФУНКЦІЇ, КОМПЕТЕНТНОСТІ</i>	63
5.1. Основні напрями роботи тренера	63
5.2. Професійні вміння тренера.....	67
5.3. Soft skills та green competences у професійній підготовці тренера.....	70
5.4. Умови ефективної професійної діяльності	75
5.5. Результативність та критерії оцінювання діяльності фахівця	77
5.6. Професійна самореалізація та кар'єрні можливості випускника спеціальності А7 Фізична культура і спорт	80
5.7. Саморозвиток і безперервна освіта у професійному зростанні фахівця фізичної культури і спорту	82
Питання для самоконтролю.....	84
<i>Розділ 6. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА І ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА: ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ, АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ</i>	85
6.1. Значення професійної етики у діяльності тренера. Основні етичні норми	85

6.2. Поняття «академічна доброчесність» у навчанні. Види порушення академічної доброчесності	87
6.3. Запобігання корупційним проявам у спорті	90
6.4. Антидопінгові правила як складова доброчесності	93
Питання для самоконтролю.....	96
 <i>Розділ 7. МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС.....</i>	 98
7.1. Загальна характеристика Болонського процесу у системі вищої освіти. Основні цілі Болонської системи	98
7.2. Впровадження Болонського процесу в Україні. Перспективи розвитку ...	103
7.3. Поняття європейської кредитно- трансферної системи освіти (ЄКТС).....	106
7.4. Головні складові ЄКТС	108
7.5. Вимірювання навантаження студента за допомогою кредитів ЄКТС.....	108
Питання для самоконтролю.....	110
 <i>Розділ 8. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ</i>	 112
8.1. Рейтингова система оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти	112
8.2. Самостійна робота як важливий елемент оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти.....	116
8.3. Неформальна/інформальна освіта здобувачів.....	119
8.4. Можливість ліквідації пропусків, негативних оцінок, перездачі іспитів, подання апеляцій	121
Питання для самоконтролю.....	123
 <i>Розділ 9. НАУКОВА РОБОТА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ</i>	 124
9.1. Поняття та сутність наукової роботи у сфері фізичної культури і спорту.....	124

9.2. Основні напрями наукових досліджень у сфері фізичної культури і спорту.....	126
9.3. Структура та етапи наукового дослідження.....	128
9.4. Класифікація методів наукового дослідження у спорті.....	130
Питання для самоконтролю.....	133
<i>Розділ 10. СТРУКТУРА, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ</i>	<i>134</i>
10.1. Загальна характеристика системи фізкультурно-спортивних організацій України	134
10.2. Функції державних органів у сфері фізичної культури і спорту.....	137
10.3. Роль громадських організацій і спортивних федерацій.....	138
10.4. Основні проблеми та виклики функціонування спортивних організацій в умовах війни	140
10.5. Міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури і спорту.....	143
10.6. Матеріально-технічна база та джерела фінансування у сфері фізичної культури і спорту	144
Питання для самоконтролю.....	146
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	148

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄКТС	–	європейська кредитна трансферно-накопичувальна система;
ЄПВО	–	європейський простір вищої освіти;
ЗВО	–	заклад вищої освіти;
ЗЯВО	–	забезпечення якості вищої освіти;
К-ПНУ	–	Кам'янець-Подільський національний університет;
НАДЦ	–	Національний антидопінговий центр;
НАЗЯВО	–	Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
НОК	–	Національний олімпійський комітет;
НПП	–	науково-педагогічні працівники;
ОПП	–	освітньо-професійна програма;
PCO	–	рейтингова система оцінювання;
ЦСР	–	цілі сталого розвитку;
WADA	–	World Anti-Doping Agency.

ПЕРЕДМОВА

Сфера фізичної культури і спорту в сучасних умовах відіграє важливу соціальну, освітню та гуманістичну роль, сприяючи зміцненню здоров'я населення, формуванню активного способу життя, розвитку особистості та утвердженню позитивного іміджу держави на національному й міжнародному рівнях. У контексті модернізації системи вищої освіти України, європейської інтеграції та зростання суспільних вимог до якості підготовки фахівців особливої актуальності набуває ґрунтовна професійна орієнтація здобувачів вищої освіти на початковому етапі навчання.

Навчальний посібник «Вступ до спеціальності А7 Фізична культура і спорт» розроблено відповідно до усіх рекомендацій з урахуванням стандарту вищої освіти спеціальності та освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту». Він покликаний забезпечити цілісне уявлення про майбутню професійну діяльність, особливості функціонування сфери фізичної культури і спорту, а також сформувати у здобувачів усвідомлене ставлення до обраної спеціальності.

У посібнику системно висвітлено теоретичні засади фізичної культури і спорту як суспільного явища, розкрито зміст і структуру освітньо-професійної підготовки тренера, охарактеризовано законодавчу базу та державні програми розвитку сфери. Значну увагу приділено професійній діяльності фахівця з фізичної культури і спорту, формуванню загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, розвитку soft skills та green competences, питанням професійної етики, академічної доброчесності й антидопінгової політики.

Окремі розділи посібника присвячені актуальним процесам модернізації вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу, особливостям організації освітнього процесу та оцінювання результатів навчання, а також основам науково-дослідної діяльності у сфері фізичної культури і спорту. Важливе місце відведено аналізу структури та діяльності фізкультурно-спортивних організацій України, міжнародному співробітництву та викликам функціонування спортивної галузі в умовах воєнного стану.

Матеріал посібника викладено з урахуванням сучасних наукових підходів, нормативно-правових вимог та практичних потреб підготовки майбутніх тренерів. Посібник може бути використаний під час лекційних і семінарських/практичних занять, для самостійної роботи здобувачів вищої освіти, підготовки до заліків та іспитів, а також у професійній діяльності тренерів і фахівців сфери.

Розділ 1

«ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ» ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ

1.1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» є обов'язковим освітнім компонентом, що відноситься до циклу дисциплін професійної підготовки. На опанування цього освітнього компонента у навчальному плані підготовки фахівців виділено 5 кредитів ЄКТС, що складає 150 годин. Відповідно зазначена кількість годин розподіляється на лекційні, семінарські заняття та самостійну роботу. Завершується вивчення дисципліни екзаменом. Викладається дисципліна на першому курсі у першому семестрі навчального року, що сприяє пришвидшенню адаптаційних процесів здобувачів вищої освіти в університеті.

Мета вивчення обов'язкового освітнього компонента «Вступ до спеціальності» полягає у формуванні інтегральної, загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою «Тренер з видів спорту», соціальних навичок та компетентностей сталого розвитку у здобувачів вищої освіти, у засвоєнні знань щодо нормативно-правових, розпорядчих документів у сфері фізичної культури і спорту та які регламентують освітню діяльність за спеціальністю А7 Фізична культура і спорт у К-ПНУ, для подальшого користування ними під час здобуття вищої освіти та майбутньої професійної діяльності [41, с. 3].

З урахуванням мети, вивчення освітнього компонента «Вступ до спеціальності» спрямоване на розв'язання наступних основних **завдань**.

1. Ознайомлення здобувачів вищої освіти зі змістом і специфікою спеціальності А7 Фізична культура і спорт, її місцем у системі вищої освіти та соціальною значущістю професійної діяльності фахівця сфери фізичної культури і спорту.

2. Формування уявлення про професійну діяльність фахівця у сфері фізичної культури і спорту, основні функції, професійні ролі, напрями працевлаштування та вимоги до сучасного тренера.
3. Засвоєння нормативно-правової бази сфери фізичної культури і спорту. Вивчення та аналіз «Стандарту вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 017 Фізична культура і спорт», освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ряду положень, які регламентують освітню діяльність в К-ПНУ.
4. Формування інтегральної, загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою «Тренер з видів спорту», як підґрунтя для подальшого професійного навчання.
5. Сприяння адаптації здобувачів вищої освіти до умов навчання в університеті, ознайомлення з організацією освітнього процесу, правами та обов'язками студентів, принципами академічної доброчесності, особливостями формування індивідуальної освітньої траєкторії тощо.
6. Розвиток професійної мотивації та усвідомленого ставлення до обраної спеціальності, формування стійкого інтересу до майбутньої професії та відповідальності за результати навчання.
7. Формування соціальних навичок і компетентностей сталого розвитку, зокрема навичок комунікації, командної роботи, лідерства, саморозвитку та етичної поведінки у професійному середовищі.
8. Оволодіння базовими навичками навчально-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти, включно з організацією самостійної роботи, використанням інформаційних ресурсів і освітніх платформ.
9. Закладання основ професійної культури та професійної ідентичності майбутнього фахівця сфери, орієнтованої на збереження здоров'я, гуманістичні цінності та інноваційний розвиток фізичної культури і спорту.

Реалізація зазначених завдань забезпечує цілісне входження здобувачів у професійно-освітній простір та створює підґрунтя для успішного опанування інших освітніх компонентів освітньо-професійної програми.

1.2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Для початку розглянемо, що означає поняття «компетентність». У Тлумачному словнику української мови зазначено, що «компетентність» – «це властивість за значенням «компетентний» – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий» [47]. У Новому колегіальному словнику (англійська версія) «компетентність» означає якість або стан наявності достатніх знань, суджень, навичок або сил (щодо певного обов'язку або в певному відношенні)» [30]. Англійський «Cambridge Dictionary» також підтверджує вживання «competence» у значенні здатності або кваліфікації для успішного виконання різних видів діяльності (наприклад, академічна, клінічна компетентність) [52]. Згідно із законодавчою термінологією України, компетентність – це інтегральний показник якості підготовки, що характеризується здатністю застосовувати сформовані знання, уміння, способи мислення, цінності та інші якості для виконання професійних функцій [44]. У науковій літературі компетентність також розглядається як готовність і здатність особи ефективно вирішувати практичні задачі, використовуючи набутий досвід, знання та навички [25]. У рамках компетентнісного підходу в освіті підкреслюється, що компетентність включає не лише знання та навички, а й способи мислення, цінності, погляди та інші особистісні якості, що визначають успішність професійної діяльності.

Отже, компетентність доцільно розглядати як цілісне інтегративне поняття, що відображає готовність і здатність особи діяти професійно, відповідально та ефективно в умовах сучасних викликів, що є особливо важливим для підготовки фахівців у сфері фізичної культури і спорту.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, у здобувачів вищої освіти під час вивчення ОК «Вступ до спеціальності» формуються інтегральна, загальні та спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності.

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері фізичної культури і спорту або у процесі навчання, що пе-

редбачає застосування теорій та методів наук з фізичного виховання і спорту, та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Інтегральна компетентність у здобувачів вищої освіти формується шляхом:

- ознайомлення здобувачів з предметом, об'єктом і завданнями професійної діяльності тренера;
- аналізу реальних і змодельованих професійних ситуацій у сфері фізичної культури і спорту;
- залучення до вирішення навчально-професійних кейсів, що потребують застосування теоретичних знань і практичного мислення;
- формування уявлень про міждисциплінарний характер тренерської діяльності та необхідність комплексного підходу до прийняття рішень.

Загальні компетентності.

ЗК 01 Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

Формується через:

- формування мотивації до професійного навчання і саморозвитку;
- ознайомлення з сучасними тенденціями розвитку фізичної культури і спорту;
- розвиток навичок самостійної навчальної діяльності, роботи з науковими та навчальними джерелами;
- усвідомлення необхідності безперервної освіти впродовж професійної кар'єри тренера.

ЗК 02 Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Формується шляхом:

- вивчення соціальної ролі фізичної культури і спорту в розвитку суспільства;
- ознайомлення з правами та обов'язками фахівця у сфері фізичної культури і спорту;
- формування громадянської позиції, поваги до прав і свобод людини;
- усвідомлення відповідальності тренера за виховний вплив на спортсменів і молодь.

ЗК 03 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

Формується через:

- вивчення загальних історичних фактів розвитку фізичної культури і спорту в Україні та світі;
- осмислення морально-етичних засад спортивної діяльності;
- формування поваги до національних і загальнолюдських цінностей;
- усвідомлення ролі фізичної культури і спорту у культурному та науковому розвитку суспільства а також відповідності до цілей сталого розвитку.

ЗК 13 Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких проявів недоброчесності.

Формується шляхом:

- ознайомлення з принципами академічної та професійної доброчесності;
- формування негативного ставлення до корупції, допінгу, нечесної конкуренції у спорті;
- аналізу етичних дилем у професійній діяльності тренера;
- виховання відповідальності за власні рішення і професійну поведінку.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності.

СК 01 здатність забезпечувати формування фізичної культури особистості.

Формується через:

- засвоєння базових понять фізичної культури, спорту та здорового способу життя;
- розуміння виховної, освітньої та оздоровчої функцій тренерської діяльності;
- формування уявлень про вплив фізичних вправ на фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості;
- усвідомлення ролі тренера як носія цінностей фізичної культури та прикладу здорового способу життя.

Окрім цього передбачено формування соціальних навичок та компетентностей сталого розвитку.

Соціальні навички (soft skills).

1. Самопрезентація в новому колективі.

Формується через залучення студентів до виконання практичних завдань та представлення їх результатів, публічних виступів, обговорення власних професійних очікувань та проблемних питань, які передбачені робочою програмою освітнього компонента.

2. Здатність керувати емоціями.

Розвивається шляхом аналізу професійних ситуацій, що супроводжуються емоційним напруженням, обговорення ролі емоційної саморегуляції у тренерській діяльності та формування навичок самоконтролю.

3. Уміння реагувати на критику.

Формується під час виконання навчальних завдань з подальшим обговоренням і зворотним зв'язком, що сприяє розвитку адекватного сприйняття зауважень і використанню їх для професійного зростання.

4. Творче мислення.

Розвивається через виконання проблемних і творчих завдань, пошук нестандартних рішень у змодельованих професійних ситуаціях, обговорення альтернативних підходів у тренерській практиці.

5. Робота в команді.

Формується під час групових форм роботи, спільних проєктів і дискусій, що сприяє розвитку навичок взаємодії, розподілу ролей і відповідальності.

6. Знання професійної етики.

Забезпечується ознайомленням із етичними нормами діяльності тренера, принципами академічної та спортивної доброчесності.

7. Міжособистісне спілкування.

Розвивається через діалогічні форми навчання, дискусії, рольові ігри та аналіз комунікативних ситуацій у спортивному середовищі.

8. Відповідальність.

Формується через усвідомлення значущості тренерської діяльності, виконання навчальних завдань у визначені терміни та прийняття відповідальності за індивідуальні й командні результати.

«Зелені» компетентності та навички, спрямовані на сталий розвиток.

1. Системне мислення.

Формується шляхом усвідомлення взаємозв'язків між фізичною культурою, здоров'ям людини, соціальним середовищем і сталим розвитком суспільства.

2. Компетентність випередження (anticipatory competence).

Розвивається через аналіз тенденцій розвитку спорту, прогнозування змін у професійній діяльності тренера та усвідомлення довгострокових наслідків управлінських і педагогічних рішень.

3. Нормативна компетентність.

Формується завдяки ознайомленню з правовими, етичними та соціальними нормами у сфері фізичної культури і спорту, а також принципами відповідальної професійної діяльності.

4. Компетентність співпраці.

Розвивається через колективні форми роботи, взаємодію в академічному та спортивному середовищі, формування навичок партнерства і взаємної підтримки.

5. Компетентність самоусвідомлення.

Формується шляхом рефлексії власних цінностей, професійних намірів, сильних і слабких сторін, а також усвідомлення особистої ролі у сталому розвитку.

6. Компетентність критичного мислення.

Розвивається через аналіз інформації, оцінювання достовірності джерел, обговорення суперечливих питань у сфері фізичної культури і спорту та формування обґрунтованих суджень.

Узагальнюючи, формування соціальних навичок і компетентностей сталого розвитку в межах ОК «Вступ до спеціальності» забезпечує цілісний розвиток особистості майбутнього тренера та підвищує його готовність до професійної діяльності в сучасних соціальних і професійних умовах.

1.3. ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСВІТЬОГО КОМПОНЕНТА «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Результати навчання (програмні) – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [26]. Вони описують, що людина зможе робити, розуміти і застосовувати (наприклад, аналізувати, розробляти, комунікувати). ПРН є основою для побудови освітніх програм, їх оцінювання та акредитації, гарантуючи якість освіти.

За результатами вивчення обов'язкового освітнього компонента професійної підготовки «Вступ до спеціальності» у здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності А7 Фізична культура і спорт повинні сформуватись наступні програмні результати навчання, які передбачені в освітньо-професійній програмі «Тренер з видів спорту».

ПРН 01 здійснювати аналіз суспільних процесів у сфері фізичної культури і спорту, демонструвати власне бачення шляхів розв'язання існуючих проблем. У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти набувають умінь аналізувати соціальні, культурні, освітні та професійні процеси, що відбуваються у сфері фізичної культури і спорту, а також формувати власне обґрунтоване бачення шляхів розв'язання актуальних проблем галузі.

Майбутній фахівець:

- усвідомлює місце фізичної культури і спорту в системі суспільних відносин;
- розуміє історичні етапи становлення та закономірності розвитку предметної області;
- здатний зберігати та примножувати моральні, культурні та наукові цінності суспільства;
- орієнтується у взаємозв'язку фізичної культури і спорту з розвитком освіти, науки, техніки та технологій;
- формує відповідальну громадянську позицію та професійну ідентичність.

ПРН 04 показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне та самокритичне мислення.

Вивчення освітнього компонента сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності, а також розвитку критичного і самокритичного мислення як важливих складових професійної компетентності.

Здобувач:

- усвідомлює межі власного пізнання та мислення;
- застосовує різні критерії, підходи й контексти для аналізу реальних і модельованих систем;
- здатний оцінювати достовірність джерел інформації;
- розвиває навички аналітичного, прогностичного та нелінійного мислення;
- вміє аргументовано відстоювати власну позицію та конструктивно сприймати критику.

ПРН 20 використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.

У межах дисципліни формуються знання та практичні навички, необхідні для орієнтації у нормативно-правовому полі сфери фізичної культури і спорту.

Майбутній фахівець:

- знає основні законодавчі та підзаконні акти, що регламентують діяльність у сфері фізичної культури і спорту;
- орієнтується у державних програмах розвитку фізичної культури і спорту в Україні;
- розуміє зміст наказів Міністерства освіти і науки України щодо фізичного виховання та фізичної підготовленості учнівської і студентської молоді;
- здатний застосовувати нормативно-правові документи у професійній, освітній та організаційній діяльності;
- дотримується вимог законодавства у процесі реалізації професійних обов'язків.

ПРН 22 знати основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності на рівні необхідному для формування нетерпимості до корупції та прояву недоброчесності поведінки серед здобувачів освіти та вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

Освітній компонент забезпечує формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій і знань, необхідних для запобігання корупційним проявам та дотримання принципів академічної й професійної доброчесності.

Здобувач:

- знає основні поняття та принципи антикорупційної політики;
- усвідомлює значення академічної доброчесності в освітньому та професійному середовищі;
- демонструє нетерпимість до корупції, плагіату, фальсифікації результатів та інших форм недоброчесної поведінки;
- вміє застосовувати норми академічної доброчесності у навчальній та майбутній професійній діяльності;
- сприяє формуванню етичної культури серед здобувачів освіти та колег.

Таким чином, освітній компонент «Вступ до спеціальності» відіграє ключову роль у формуванні світоглядних, аналітичних, правових та етичних засад професійної підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності А7 Фізична культура і спорт, створюючи основу для подальшого опанування фахових дисциплін.

1.4. ПРОФЕСІЯ ТРЕНЕРА: ПОПУЛЯРНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Професія тренера з видів спорту належить до соціально значущих і багатофункціональних професій у сфері фізичної культури і спорту. Відповідно до Професійного стандарту «Тренер з виду спорту», затвердженого Національним університетом фізичного виховання і спорту України, наказ від 19.09.2025 р. № 408-заг., мета діяльності за професією тренер з видів спорту – «управління технічною, тактичною і фізичною підготовкою спортсменів, розвитком функціональних можливостей організму, формуванням особистості та вихованням спортсменів, досягненням спортивних (змагальних) результатів в специфічних умовах конкретного виду спорту за напрямками: дитячого спорту, дитячо-юнацького спорту, резервного спорту, спорту вищих досягнень, професійного спорту, спорту ветеранів фізичної культури і спорту, спорту ветеранів війни, олімпійського спорту, неолімпійського спорту, службово-прикладного та військово-прикладного спорту, спорту осіб з інвалідністю та адаптивного спорту» [39, с. 2].

Професія тренера має комплексний характер і поєднує в собі педагогічну, тренерську, управлінську, виховну та психологічну складові. Тренер здійснює професійну діяльність у різних напрямках спортивної підготовки, зокрема у дитячому та дитячо-юнацькому спорті, резервному спорті, спорті вищих досягнень, професійному спорті, спорті ветеранів, олімпійському та неолімпійському спорті, службово- та військово-прикладному спорті, спорті осіб з інвалідністю та адаптивному спорті.

Важливою особливістю професії є робота в умовах невизначеності та підвищеної відповідальності, що пов'язано з індивідуальними особливостями спортсменів, ризиком травматизму, впливом психоемоційних чинників і необхідністю швидкого ухвалення рішень. Тренер відповідає не лише за спортивний результат, а й за збереження здоров'я, безпеку та гармонійний розвиток особистості спортсмена.

Професійна діяльність тренера вимагає високого рівня спеціальних знань у галузі теорії і методики спортивного тренування, анатомії, фізіології, біомеханіки, спортивної психології, а також володіння сучасними тренувальними, відновлювальними й цифровими технологіями.

З урахуванням інформації у стандарті вищої освіти України: першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 017 Фізична культура і спорт, у розділі «Опис предметної області» зазначається, що цілі навчання мають бути спрямовані на підготовку «фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов під час професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту або у процесі навчання» [42, с. 4].

Таким чином, професія тренера передбачає високий рівень професійної компетентності, готовність до міждисциплінарної взаємодії, здатність до прогнозування, саморозвитку та безперервного навчання, що повністю узгоджується з вимогами сучасної вищої освіти.

Популярність професії тренера з видів спорту

Популярність професії тренера зростає в умовах підвищеної уваги суспільства до здорового способу життя, фізичної активності та реабілітації населення. Важливим чинником є також розвиток дитячо-юнацького спорту, адаптивного спорту, інклюзивних програм, а також потреба у фахівцях для роботи з ветеранами війни та особами з інвалідністю.

Значна роль тренера у формуванні здорової, соціально активної та патріотично свідомої молоді підвищує соціальний престиж цієї професії.

Перспективи розвитку професії

Перспективи розвитку професії тренера з видів спорту пов'язані з:

- інтеграцією європейських і світових стандартів підготовки фахівців;
- впровадженням інноваційних тренувальних і цифрових технологій;
- розвитком адаптивного, реабілітаційного та ветеранського спорту;
- зростанням ролі тренера як менеджера, наставника, тьютора і лідера команди;
- розширенням можливостей міжнародної співпраці та професійної мобільності.

Питання для самоконтролю

1. *У чому полягає мета вивчення освітнього компонента «Вступ до спеціальності» для здобувачів вищої освіти спеціальності А7 Фізична культура і спорт?*
2. *Які основні завдання ставляться перед здобувачами під час опанування дисципліни «Вступ до спеціальності»?*
3. *Яке значення має вивчення нормативно-правових документів у сфері фізичної культури і спорту для майбутнього тренера?*
4. *Як дисципліна «Вступ до спеціальності» сприяє адаптації першокурсників до навчання в університеті?*
5. *Що таке «компетентність» у сучасному розумінні та як вона трактується в законодавстві України?*
6. *У чому полягає інтегральна компетентність майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту?*
7. *Які загальні компетентності формуються під час вивчення освітнього компонента (наведіть приклади)?*
8. *Яке значення мають етичні норми, принципи доброчесності та антикорупційні підходи у професійній діяльності тренера?*
9. *Що включає у себе формування спеціальних (фахових) компетентностей майбутнього тренера з виду спорту?*
10. *Які соціальні навички (soft skills) формуються в межах дисципліни та чому вони важливі для професійної діяльності тренера?*
11. *Яке значення мають «зелені» компетентності та компетентності сталого розвитку для фахівця фізичної культури і спорту?*

- 12. Що таке програмні результати навчання та яку роль вони відіграють у структурі освітньої програми?*
- 13. У чому полягає зміст програмного результату навчання 01 та якими вміннями має володіти здобувач?*
- 14. Які вміння та риси критичного і самокритичного мислення передбачає програмний результат навчання 04?*
- 15. Які знання та навички щодо нормативно-правових актів і принципів доброчесності мають бути сформовані відповідно до ПРН 20 і ПРН 22?*

Розділ 2

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. ПОНЯТТЯ ПРО ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ ТА СПОРТ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИХ ПОНЯТЬ. СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

Фізична культура є невід'ємною складовою загальної культури суспільства, що відображає рівень розвитку фізичних можливостей людини, стан її здоров'я та сформованість ціннісного ставлення до рухової активності. Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» *фізична культура – це «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя»* [16].

Фізична культура постає як багатовимірне явище, що охоплює сукупність взаємопов'язаних складників, зокрема культуру рухової діяльності, системи загартовування організму, раціонального дихання й харчування, масажні практики, медитативні техніки, а також цілеспрямоване використання природних чинників. Саме в такому широкому розумінні доцільно розглядати фізичну культуру, оскільки за цих умов вона постає фундаментальною основою та провідним механізмом формування здорового способу життя людини [21].

Невід'ємним структурним елементом становлення фізичної культури є поняття «фізичне виховання». У наукових дослідженнях воно трактується як цілісний процес, що має значно ширший зміст, ніж лише навчання рухових дій чи розвиток фізичних якостей. Фізичне виховання передбачає також засвоєння спеціалізованих знань, формування усвідомленої потреби в систематичній руховій активності та позитивного ставлення до занять фізичними вправами [18, с. 23].

Фізичне виховання виступає складовою загальної системи освіти і виховання та реалізується як педагогічний і освітній процес, а також як навчальна дисципліна. Його основною метою є формування у здобувачів освіти знань, умінь і навичок щодо управління власним фізичним розвитком і різ-

ними формами рухової активності, що сприяє вихованню особистості на засадах відповідального ставлення до збереження і зміцнення власного здоров'я та здоров'я інших людей [21].

Згідно з підходом Б. Шияна, **фізичне виховання слід розглядати як соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток форм і функціональних можливостей організму людини** [50, с. 31]. Реалізація цього процесу здійснюється шляхом систематичних занять фізичними вправами, оволодіння теоретичними знаннями та практичними вміннями у сфері фізичної культури, використання засобів загартовування та інших оздоровчих чинників.

Отже, фізична культура, будучи складовою загальної культури суспільства, знаходить своє практичне втілення у фізичному вихованні та масовому спорті. Вона відіграє важливу роль у формуванні здорового способу життя, профілактиці захворювань, організації змістовного дозвілля, утвердженні гуманістичних цінностей і створенні передумов для всебічного та гармонійного розвитку особистості.

Фізична культура реалізується через систему:

- фізичного виховання;
- рухової активності в побуті та професійній діяльності;
- оздоровчо-рекреаційних форм занять;
- масового спорту.

Таким чином, фізична культура має широкий гуманістичний і соціальний характер, орієнтований насамперед на збереження та зміцнення здоров'я населення, формування здорового способу життя та підвищення якості життя.

Натомість спорт є організаційно та нормативно впорядкованою формою фізичної активності, що функціонує в межах чітко визначених правил і передбачає змагальну діяльність. **Це «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та інших підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них»** [16].

Спорт як результат історичного й соціального розвитку людства виступає невід'ємним елементом загальної культури суспільства. Його зміст, форми організації та суспільне значення зумовлюються конкретними соціально-економічними, культурними та історичними умовами, у межах яких він функціонує та трансформується.

Визначальною особливістю спорту є спрямованість на досягнення високого рівня фізичного вдосконалення особистості, що реалізується виключно в процесі змагальної діяльності. Саме змагання є системоутворювальним чинником спорту, оскільки поза конкурентною боротьбою він втрачає свою сутність. Змагальна діяльність здійснюється в межах офіційно регламентованих змагань і передбачає орієнтацію учасників на досягнення максимально можливих спортивних результатів.

Основними характеристиками спорту є:

- наявність змагальної діяльності;
- уніфіковані правила та стандарти;
- системна спортивна підготовка;
- орієнтація на результат і досягнення.

У науковому контексті спорт розглядається як спеціалізований напрям фізичної культури, що передбачає високий рівень фізичних і психічних навантажень та цілеспрямовану підготовку спортсменів [43].

Фізична культура і спорт мають низку спільних характеристик, зокрема:

- належать до сфери рухової діяльності людини;
- використовують фізичні вправи як основний засіб впливу;
- сприяють фізичному розвитку та зміцненню здоров'я;
- виконують важливі соціальні, виховні та оздоровчі функції;
- формують ціннісні орієнтації особистості щодо здорового способу життя.

Відмінні риси між цими двома поняттями подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Відмінності між фізичною культурою і спортом

Критерій	Фізична культура	Спорт
Зміст	Широка культурно-соціальна діяльність	Спеціалізована змагальна діяльність
Мета	Зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток особистості	Досягнення спортивного результату
Характер участі	Масовий, доступний для всіх	Вибірковий, потребує спеціальної підготовки
Регламентація	Відносно вільна	Чітко регламентована правилами
Оцінка результатів	Необов'язкова	Обов'язкова, стандартизована

Отже, фізична культура і спорт є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями.

Фізична культура має ширше соціально-педагогічне значення, тоді як спорт є її спеціалізованою формою, орієнтованою на досягнення та змагання. Їхнє гармонійне поєднання є необхідною умовою формування фізично і духовно розвиненої особистості.

2.2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ФОРМИ І ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Основні завдання фізичної культури полягають у цілеспрямованому впливі на фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості. Насамперед фізична культура орієнтована на *збереження й зміцнення здоров'я осіб*, які систематично залучаються до рухової активності, підвищення рівня їх життєвої активності та працездатності, а також на формування стійкості організму до негативного впливу чинників навколишнього середовища.

Важливим завданням є *оптимізація функціонального стану організму* шляхом розвитку фізичних якостей до рівня, що відповідає віковим, індивідуальним і професійним потребам людини. Це передбачає підвищення резервних можливостей основних систем організму та забезпечення їх ефективної адаптації до фізичних навантажень.

Суттєву роль у системі фізичної культури відіграє *формування рухової підготовленості*, що включає оволодіння руховими діями, вміннями й навичками, необхідними для безпечного виконання повсякденної, професійної та соціальної діяльності.

Фізична культура також виконує *освітню функцію*, що полягає в засвоєнні теоретичних знань у галузі фізичної культури, спорту та здорового способу життя, а також у формуванні здатності застосовувати ці знання на практиці з метою самовдосконалення та свідомого управління власним фізичним розвитком.

Не менш важливим завданням є *формування стійкої мотивації до регулярних занять фізичними вправами*, орієнтації на фізичне, особистісне й духовне самовдосконалення, розвиток внутрішньої потреби у веденні активного та здорового способу життя.

Виховний потенціал фізичної культури реалізується через становлення світоглядних і морально-етичних цінностей особистості, зокрема виховання поваги до людини, усвідомлення відповідальності перед суспільством, шанобливого ставлення до Батьківщини, обраної професії та власної особистості.

Основними формами фізичної культури є *фізкультурно-профілактичні заняття, фізкультурно-рекреаційні заняття, кондиційне (оздоровче) тренування*.

Фізкультурно-профілактичні заняття спрямовані передусім на збереження й зміцнення здоров'я, запобігання виникненню захворювань та корекцію функціонального стану організму. Вони мають оздоровчо-профілактичний характер і використовуються як ефективний засіб попередження гіподинамії, порушень опорно-рухового апарату, серцево-судинної та дихальної систем. До цієї форми належать ранкова гігієнічна гімнастика, фізкультхвилинки, лікувально-профілактичні комплекси вправ, а також заняття з елементами корекційної та відновної гімнастики. Характерною особливістю таких занять є помірна інтенсивність навантажень, регулярність виконання та орієнтація на вікові й індивідуальні особливості осіб, які займаються.

Фізкультурно-рекреаційні заняття реалізуються з метою активного відпочинку, відновлення фізичних і психоемоційних ресурсів організму, підвищення якості дозвілля та формування позитивного емоційного фону. Ця форма фізичної культури передбачає добровільність участі, варіативність змісту та відсутність жорстких регламентів щодо спортивних результатів. До фізкультурно-рекреаційної діяльності належать прогулянки, туристичні походи, заняття оздоровчим фітнесом, плавання, ігрові види рухової активності, катання на велосипеді чи лижах. Такі заняття сприяють зниженню рівня стресу, покращенню загального самопочуття та формуванню стійкої мотивації до регулярної рухової активності.

Кондиційне (оздоровче) тренування є формою фізичної культури, спрямованою на підтримання або підвищення певного рівня фізичної підготовленості, що відповідає вимогам професійної діяльності, побутових навантажень чи індивідуальних цілей людини. Воно передбачає цілеспрямований розвиток фізичних якостей – сили, витривалості, швидкості, гнучкості та координаційних здібностей – із використанням дозованих і систематизованих навантажень. Кондиційне тренування ґрунтується на принципах пос-

туповості, індивідуалізації та контролю за функціональним станом організму і часто застосовується як у масовій фізкультурній практиці, так і в системі професійно-прикладної фізичної підготовки.

Таким чином, зазначені форми фізичної культури доповнюють одна одну та забезпечують комплексний вплив на фізичний стан, працездатність і загальний рівень культури здоров'я особистості.

Основними засобами фізичної культури є *фізичні вправи, гігієнічні фактори, фактори ЗСЖ*.

Фізичні вправи є провідним і найбільш ефективним засобом фізичної культури, оскільки саме через рухову діяльність реалізується безпосередній вплив на організм людини. Вони являють собою спеціально організовані рухові дії, які виконуються відповідно до визначених методичних вимог і мають оздоровчу, розвивальну або прикладну спрямованість. Систематичне використання фізичних вправ сприяє розвитку фізичних якостей, удосконаленню функціонального стану серцево-судинної, дихальної, опорно-рухової та нервової систем, формуванню рухових умінь і навичок, а також підвищенню працездатності та адаптаційних можливостей організму.

Гігієнічні фактори посідають важливе місце серед засобів фізичної культури, оскільки створюють необхідні умови для ефективного впливу фізичних навантажень та сприяють збереженню здоров'я. До них належать раціональний режим дня, дотримання правил особистої гігієни, оптимальні умови праці та навчання, відповідність одягу й взуття санітарно-гігієнічним вимогам, а також повноцінний сон і відновлення. Гігієнічні чинники підсилюють позитивний ефект фізичних вправ, запобігають перевтомі та сприяють швидшому відновленню функціональних систем організму.

Фактори здорового способу життя розглядаються як комплекс поведінкових і соціальних умов, що забезпечують довготривале збереження фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. До них відносять раціональне харчування, достатній рівень повсякденної рухової активності, відмову від шкідливих звичок, психоемоційну саморегуляцію, дотримання балансу між працею та відпочинком, а також відповідальне ставлення до власного здоров'я. У поєднанні з фізичними вправами та гігієнічними чинниками фактори здорового способу життя формують цілісну систему оздоровчого впливу, що сприяє гармонійному розвитку особистості та підвищенню якості життя.

Отже, фізичні вправи, гігієнічні фактори та чинники здорового способу життя взаємодіють між собою, утворюючи комплекс засобів фізичної культури, спрямований на всебічний фізичний розвиток людини, зміцнення здоров'я та формування стійких оздоровчих установок.

2.3. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ФОРМИ, ВИДИ І ЗАСОБИ СПОРТУ

Професійний спорт як специфічна сфера спортивної діяльності має комплекс завдань, що поєднують *фізіологічні, соціальні, економічні та культурні аспекти*. Передусім він спрямований на досягнення максимально можливих спортивних результатів у межах офіційних змагань різного рівня – національного та міжнародного. Важливим завданням є *стабільне підвищення рівня спеціальної спортивної підготовленості спортсменів* з урахуванням вимог конкретного виду спорту.

Професійний спорт також виконує *соціально-культурну функцію*, популяризує спорт як суспільне явище, формує позитивний імідж фізичної активності та здорового способу життя серед широких верств населення. Окреме значення має забезпечення *економічної самореалізації спортсменів, тренерів та фахівців спортивної індустрії*, а також розвиток спортивної інфраструктури. Водночас важливим завданням є *збереження здоров'я спортсменів*, профілактика травматизму та забезпечення умов для відновлення й продовження спортивної кар'єри.

Функціонування професійного спорту забезпечується системою взаємопов'язаних організаційних форм, які створюють цілісну модель підготовки та реалізації спортивної діяльності, орієнтованої на досягнення високих і стабільних результатів.

Провідною організаційною **формою** професійного спорту виступає **змагальна діяльність**, яка є основним критерієм оцінювання рівня спортивної майстерності та професійної придатності спортсменів. Вона реалізується через участь у офіційно санкціонованих змаганнях різного рівня – турнірах, чемпіонатах, лігах, кубкових розіграшах і міжнародних стартах. Проведення таких змагань здійснюється відповідно до правил, положень і регламентів, затвер-

джених національними та міжнародними спортивними федераціями. Змагальна діяльність у професійному спорті характеризується високою інтенсивністю фізичних і психоемоційних навантажень, жорсткою конкуренцією та орієнтацією на максимальний спортивний результат, що зумовлює необхідність ретельної підготовки й постійного контролю за станом спортсменів.

Не менш значущою формою організації професійного спорту є **тренувальний процес**, який має безперервний, цілорічний і багаторівневий характер. Він становить науково обґрунтовану систему планування та реалізації фізичних навантажень, спрямованих на розвиток загальної й спеціальної фізичної підготовленості, удосконалення техніко-тактичних дій та формування психологічної готовності до змагальної діяльності. Тренувальний процес структурується відповідно до принципів періодизації та включає підготовчий, змагальний і перехідний періоди. Кожен із них виконує специфічні функції: підготовчий період забезпечує створення функціональної та методичної основи спортивної форми, змагальний – її реалізацію в умовах офіційних стартів, а перехідний – відновлення фізичних і психоемоційних ресурсів організму та підготовку до нового циклу тренувальної діяльності.

Як зазначає В. Платонов, **основним засобом** спортивного тренування виступають **фізичні вправи**, які з методичною метою поділяють на кілька взаємопов'язаних груп залежно від функціонального призначення та ступеня наближеності до змагальної діяльності [33, с. 24]. У науково-методичній практиці виділяють чотири основні групи вправ: загально-підготовчі, допоміжні, спеціально-підготовчі та змагальні.

Загально-підготовчі вправи

До цієї групи належать рухові дії, спрямовані на всебічний фізичний розвиток спортсмена, зміцнення здоров'я та підвищення загальної працездатності. Вони можуть частково відповідати руховій структурі обраного виду спорту або не мати з ним прямого зв'язку, виконуючи завдання гармонійного фізичного виховання та створення широкої функціональної бази.

Допоміжні (напів спеціальні) вправи

Допоміжні вправи характеризуються частковою подібністю до основної спортивної діяльності. Вони забезпечують формування специфічних передумов для подальшого вдосконалення техніки та фізичних якостей, створюючи перехідну ланку між загальною і спеціальною підготовкою.

Спеціально-підготовчі вправи

Ця група посідає провідне місце в системі тренування спортсменів високої кваліфікації. До неї входять вправи, які за своєю структурою, динамікою рухів, характером навантаження та проявом фізичних якостей максимально наближені до змагальної діяльності. Вони сприяють цілеспрямованому розвитку спеціальної працездатності та вдосконаленню техніко-тактичної майстерності.

Змагальні вправи

Змагальні вправи передбачають цілісне виконання рухових дій, що є основним предметом спортивної спеціалізації, у повній відповідності до встановлених правил змагань. Вони використовуються для перевірки рівня підготовленості спортсмена, формування змагального досвіду та адаптації до умов реальної спортивної боротьби.

У розвитку сучасного спорту виокремлюють **два ключові напрями** (за А. Кошурую):

- загальнодоступний (масовий) спорт;
- спорт вищих досягнень [22, с. 7-15].

1. Загальнодоступний (масовий) спорт

Масовий спорт орієнтований на широкі верстви населення та виконує оздоровчі, виховні, освітні й соціальні функції. До його основних форм належать:

- учнівсько-студентський спорт;
- фізкультурно-кондиційний спорт;
- професійно-прикладний спорт;
- оздоровчо-рекреаційний спорт.

Основу масового спорту становить учнівсько-студентський спорт, що реалізується в закладах загальної та професійної освіти й спрямований на забезпечення базової фізичної підготовленості та оптимізацію рухової активності молоді.

Професійно-прикладний спорт забезпечує фізичну готовність до окремих видів професійної діяльності, тоді як фізкультурно-кондиційний та оздоровчо-рекреаційний спорт спрямовані на підтримання працездатності, відновлення й зміцнення здоров'я.

2. Спорт вищих досягнень

Спорт вищих досягнень пов'язаний із досягненням максимально можливих результатів у конкретному виді спорту та має суспільне визнання. Він пе-

редбачає систематичну тренувально-змагальну діяльність із високими фізичними й психічними навантаженнями та формується на основі масового спорту.

У його структурі виокремлюють такі напрями:

- аматорський;
- професійний;
- професійно-комерційний;
- аматорсько-комерційний;
- видовищно-комерційний.

Аматорський спорт за рівнем навантажень наближається до професійного й орієнтується на головні змагання. Професійно-комерційний спорт поєднує спортивні та економічні механізми, передбачаючи участь у тривалих серіях стартів і підтримання стабільно високого рівня підготовленості.

Отже, загальнодоступний спорт формує фізичну культуру населення та кадровий резерв, а спорт вищих досягнень виконує роль соціального й мотиваційного орієнтира розвитку всієї спортивної системи.

2.4. СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» визначає фізичну культуру і спорт як сферу діяльності, що має соціальні, правові та організаційні основи, і спрямована на соціальний розвиток суспільства [16].

Основні соціальні функції фізичної культури і спорту

- 1. Здоров'я і благополуччя населення.** Фізична культура і спорт сприяють зміцненню здоров'я, підтримці фізичного розвитку та попередженню хвороб, що має важливе соціальне значення для суспільства. Це покращує якість життя людей і знижує тягар захворювань у суспільстві.
- 2. Соціалізація і розвиток громадських навичок.** Через спортивну діяльність відбувається:
 - формування соціальних навичок у дітей і молоді;
 - розвиток комунікації, співпраці, дисципліни;
 - інтеграція в колектив суспільства.

Через спорт люди, які постраждали внаслідок війни (військовослужбовці, ветерани, цивільні з травмами), мають можливість створювати нові соціальні зв'язки; долати соціальну ізоляцію; відчувати підтримку однодумців; наново визначити своє місце в громаді.

3. **Інклюзія та соціальна рівність.** Міжнародні документи, зокрема Міжнародна хартія з фізичної культури, фізичної активності та спорту (UNESCO), підкреслюють, що фізична культура та спорт повинні бути доступними для всіх, незалежно від віку, статі, фізичних можливостей чи стану здоров'я [27]. Це сприяє соціальній рівності та інклюзії.
4. **Підтримка розвитку особистості.** Фізична культура і спорт формують у людини вольові якості, відповідальність, самоконтроль, здатність досягати поставлених цілей, що сприяє її соціальній активності.
5. **Соціальна інтеграція і зміцнення громади.** Через масові фізкультурні заходи, спортивні змагання та спільні тренування формується відчуття спільності, патріотизму та громадської активності. Це підсилює соціальні зв'язки між людьми різних вікових та соціальних груп.
6. **Економічний і культурний розвиток.** Спорт сприяє розвитку спортивної інфраструктури, створенню робочих місць, туризму, популяризації культури та позитивного міжнародного іміджу країни. Це також має соціальний вимір, адже покращує якість життя та відкриває нові можливості для суспільства.

Головним призначенням функціонування фізичної культури і спорту як цілісної соціальної системи є збереження, розвиток і всебічне вдосконалення фізичних, соціальних та духовних можливостей людини шляхом цілеспрямованої фізкультурно-спортивної діяльності. У межах цього призначення реалізується комплекс ключових завдань, що забезпечують стабільність і поступальний розвиток системи.

Одним із базових завдань є **адаптація**, яка передбачає формування здатності особистості ефективно пристосовуватися до вимог природного та соціального середовища відповідно до рівня її фізичних, соціальних і духовних ресурсів. Цей процес забезпечує гармонійне входження людини в соціум та підтримку її життєздатності.

Не менш важливим виступає **цілепокладання**, що полягає у визначенні стратегічних і тактичних цілей фізкультурно-спортивної діяльності та кон-

центрації необхідних ресурсів для їх досягнення, зокрема у контексті подолання адаптаційних викликів і забезпечення сталого розвитку.

Саморозвиток фізичної культури і спорту проявляється у підтриманні їх динамічного та відкритого характеру шляхом оновлення застарілих форм, методів і моделей поведінки, а також трансформації ціннісних орієнтацій особистості в напрямі сучасних уявлень про фізичне й духовне вдосконалення.

Важливою складовою є **інтеграція**, яка спрямована на досягнення внутрішньої узгодженості та впорядкованості всіх елементів системи фізичної культури і спорту. Вона забезпечує накопичення, збереження та передачу між суб'єктами необхідного обсягу практичних і наукових знань, програм, методик, технологій, форм діяльності, а також соціальних і духовних зразків індивідуальної та колективної взаємодії у фізкультурно-спортивній і пов'язаній з нею соціокультурній сфері.

Стан рівноваги (стабільності) виявляється, з одного боку, в узгодженні дій усіх соціальних компонентів системи у процесі фізичного й духовного розвитку, а з іншого – у гармонізації інтересів, форм і результатів фізкультурно-спортивної діяльності, традицій та цінностей, що формують єдину культурологічну основу фізичної культури і спорту.

Динаміка фізичної культури і спорту характеризується як безперервний процес кількісних і якісних змін у її структурних елементах, компонентах і підсистемах під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Активними суб'єктами цієї соціальної динаміки виступають окремі особистості, соціальні спільноти, фізкультурно-спортивні організації та установи, а провідним джерелом змін є їх інноваційне мислення, мотивація, енергія та спрямована діяльність щодо вдосконалення власної фізичної й духовної природи.

Завершальним системоутворювальним елементом є **цілісність**, яка визначає форму існування фізичної культури і спорту як узгодженої системи. Вона забезпечує функціонування притаманних їй структурних елементів і компонентів, різноманіття видів та способів діяльності, соціальних ролей і статусів особистості та груп, спрямованих на досягнення фізичного й духовного прогресу суспільства [6].

2.5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах трансформації українського суспільства фізична культура і спорт виступають важливими чинниками збереження здоров'я нації, формування соціальної активності та зміцнення людського потенціалу держави. Вони виконують не лише оздоровчу й виховну функції, а й відіграють значну роль у соціальній інтеграції, національній ідентичності та міжнародному іміджі України. Разом із тим, розвиток цієї сфери відбувається в умовах складних соціально-економічних викликів, демографічних змін і наслідків повномасштабної війни, що загострює наявні системні проблеми.

Сучасний стан фізичної культури і спорту в Україні характеризується низкою суперечностей між суспільною потребою в активному та здоровому способі життя і реальними можливостями забезпечення доступної та якісної фізкультурно-спортивної діяльності для різних груп населення. Недостатній рівень фінансування, нерівномірний розвиток інфраструктури, організаційно-управлінські труднощі, а також зростаюча потреба в реабілітації та соціалізації осіб, які постраждали внаслідок війни, зумовлюють необхідність ґрунтовного наукового аналізу цієї проблематики.

Серед найбільш актуальних проблем розвитку сфери фізичної культури і спорту виокремлюємо наступні.

1. Недостатнє фінансування сфери фізичної культури і спорту.

Однією з головних проблем є нестабільне і недостатнє фінансування фізкультури та спорту з державного та місцевих бюджетів. Аналітичні дослідження свідчать про зниження обсягів бюджетних видатків на цю сферу, що обмежує можливості для підтримки масового спорту, розвитку інфраструктури, підготовки спортсменів та проведення заходів [38].

Недостатні фінансові ресурси впливають на:

- модернізацію спортивних споруд;
- створення умов для тренувань і змагань;
- підтримку професійних спортсменів.

2. Погіршення стану здоров'я та низька фізична активність населення.

Наукові дані свідчать про низький рівень фізичної активності серед дорослого населення України, що має негативні наслідки для здоров'я грома-

дьян та зростання захворюваності [19]. Цей чинник перешкоджає ефективній реалізації соціальних функцій фізичної культури.

Проблема проявляється у:

- нерівномірному доступі до фізкультурно-оздоровчих послуг;
- недостатній популяризації активного способу життя.

3. Організаційно-управлінські виклики.

У сфері фізичної культури і спорту є комплекс організаційних проблем, пов'язаних із координацією програм, управлінням спортивними організаціями, створенням ефективної системи мотивації спортсменів і тренерів, а також відсутністю єдиної стратегії розвитку всіх рівнів.

4. Проблеми масового спорту та доступності.

Існують суттєві труднощі з розвитком масового спорту та активного способу життя серед різних груп населення, особливо в сільських і малих містах. Це пов'язано із недостатньою кількістю доступних спортивних майданчиків, тренажерних залів, клубів та заходів для різних вікових категорій.

Низька доступність масових фізкультурно-спортивних активностей призводить до:

- зменшення залучення населення до регулярної фізичної активності;
- зниження рівня здоров'я у довгостроковій перспективі.

5. Виклики підготовки фахівців.

У сфері фізичної культури існують проблеми підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, що здатні ефективно працювати в нових умовах розвитку спорту. Це включає не лише педагогічну підготовку, але й готовність спеціалістів до роботи з інноваційними підходами, технологіями та інклюзивними практиками. Недоліки в професійній підготовці пояснюються застарілими програмами; відсутністю сучасного матеріально-технічного забезпечення в закладах освіти.

6. Вплив війни на сферу.

Хоча це не всюди фігурує в академічних джерелах, наслідки російської агресії безпосередньо вплинули на сферу спорту: руйнування спортивної інфраструктури, загибель спортсменів, демографічні втрати і потреба в реабілітації постраждалих через фізичну культуру та адаптивний спорт.

Війна також стимулює розвиток напрямків, пов'язаних із соціальною реабілітацією ветеранів та осіб з пораненнями через фізичну активність та спорт, що потребує додаткових досліджень і підтримки.

7. Неузгодженість з європейськими стандартами.

Експерти визнають необхідність наближення української системи фізичної культури і спорту до європейських стандартів, щоб підвищити конкурентоспроможність, адаптувати освітні, тренувальні та організаційні моделі, а також розширити міжнародну співпрацю. Це включає інтеграцію сучасних технологій та адаптацію міжнародної практики управління сферою.

Питання для самоконтролю

- 1. Розкрийте сутність поняття «фізична культура». Які основні її складові?*
- 2. У чому полягає відмінність між поняттями «фізична культура» та «фізичне виховання»?*
- 3. Яке визначення фізичної культури подається в Законі України «Про фізичну культуру і спорт»?*
- 4. У чому проявляється гуманістичний та соціальний характер фізичної культури?*
- 5. Яке значення фізичної культури для формування здорового способу життя людини?*
- 6. Дайте характеристику спорту як спеціалізованої сфери фізичної активності.*
- 7. Чому змагальна діяльність є системоутворювальним чинником спорту?*
- 8. Назвіть спільні риси фізичної культури і спорту.*
- 9. У чому полягають основні відмінності між фізичною культурою і спортом (за ключовими критеріями)?*
- 10. Які основні соціальні функції фізичної культури і спорту визначає Закон України «Про фізичну культуру і спорт» та міжнародні документи?*
- 11. У чому полягає значення фізичної культури і спорту для соціалізації, інклюзії та підтримки людей, постраждалих внаслідок війни?*
- 12. Які системоутворювальні завдання реалізує фізична культура і спорт як соціальна система (адаптація, цілепокладання, інтеграція, саморозвиток тощо)?*
- 13. У чому проявляється соціальна інтеграційна роль фізичної культури і спорту в контексті розвитку громад, патріотизму та суспільної єдності?*

- 14. Які основні актуальні проблеми розвитку фізичної культури і спорту в Україні виокремлюються сучасними дослідженнями (фінансові, організаційні, інфраструктурні, кадрові, наслідки війни тощо)?*
- 15. Як впливає недостатня доступність масового спорту та низький рівень фізичної активності населення на здоров'я нації та соціальний розвиток держави?*

Розділ 3

**ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ПРОГРАМИ «ТРЕНЕР З ВИДІВ СПОРТУ»**

**3.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 017 ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА
І СПОРТ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ**

Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 567 від 24 квітня 2019 року та введено в дію з 2019/2020 навчального року [42].

Цей стандарт визначає обов'язкові вимоги до змісту освітньої діяльності, результатів навчання, компетентностей та кваліфікації випускників бакалаврату за даною спеціальністю.

У **I частині**, преамбулі, подано перелік розробників стандарту та залучених експертів. Також зазначено про проведення фахової, методичної експертизи та погодження стандарту з Федерацією роботодавців України й Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

У **II частині** стандарту, яка має назву «Загальна характеристика», зазначено:

- рівень вищої освіти;
- ступінь вищої освіти;
- галузь знань;
- спеціальність;
- обмеження щодо форм навчання;
- освітня кваліфікація;
- кваліфікація в дипломі;
- опис предметної області;
- академічні права випускників.

III частина стандарту визначає обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття освіти на бакалаврському рівні. Якщо вступник вступає у заклад вищої освіти на базі повної загальної середньої освіти, то обсяг навчання становить 240 кредитів ЄКТС. Якщо – на базі ступеня «молодший бакалавр» («молодший спеціаліст») – то ЗВО, має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, отримані в межах попередньої освітньої програми, не більше ніж 120 кредитів ЄКТС (якщо попередня освіта здобувалась за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт) або не більше 60 кредитів ЄКТС (якщо попередня освіта здобувалась за іншими спеціальностями).

У **IV частині** стандарту подано перелік компетентностей, якими повинен оволодіти здобувач під час навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Зокрема це інтегральна, загальні та спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

V частина – нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання. Іншими словами – це програмні результати навчання, які мають сформуватись у здобувачів під час опанування нормативних дисциплін загальної та професійної підготовки.

У стандарті також визначено форми атестації (**VI частина**). Атестація здійснюється у формі атестаційного екзамену або у формі публічного захисту кваліфікаційної роботи. Також у цьому розділі зазначені вимоги до форм атестації.

Стандарт також визначає вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти (**VII частина**). У закладах вищої освіти повинна діяти цілісна система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, яка ґрунтується на впровадженні комплексу узгоджених організаційних механізмів і процедур. Така система передбачає визначення чітких принципів і підходів до гарантування якості освіти, здійснення постійного моніторингу та регулярного перегляду освітніх програм з урахуванням сучасних освітніх стандартів і суспільних потреб. Важливим складником є щорічне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, а також професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників із забезпеченням відкритого доступу до узагальнених результатів такого оцінювання через офіційні інформаційні ресурси закладу.

Система внутрішнього забезпечення якості також охоплює створення умов для безперервного підвищення кваліфікації та професійного розвитку наукових і педагогічних кадрів, забезпечення освітнього процесу необхід-

ними кадровими, матеріально-технічними та навчально-методичними ресурсами, зокрема для організації самостійної роботи студентів. Окрему увагу приділено впровадженню сучасних інформаційних систем, що забезпечують ефективне управління освітнім процесом, а також гарантуванню публічності та прозорості інформації щодо освітніх програм, рівнів вищої освіти та присвоєваних кваліфікацій.

Невід'ємною складовою функціонування системи якості є дотримання принципів академічної доброчесності всіма учасниками освітнього процесу, що передбачає запровадження дієвих механізмів запобігання, виявлення та реагування на випадки академічного плагіату. Водночас система внутрішнього забезпечення якості може доповнюватися іншими процедурами та заходами, спрямованими на постійне вдосконалення освітньої діяльності закладу вищої освіти [42].

В **останній частині** стандарту подано перелік нормативних документів, на яких базується стандарт вищої освіти.

3.2. ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ТРЕНЕР З ВИДІВ СПОРТУ» ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

«Освітня програма (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою цілей та результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій)» [12].

Освітньо-професійна програма «Тренер з видів спорту» спеціальності А7 Фізична культура і спорт була започаткована у 2016 році та щороку переглядається розробниками з урахуванням пропозицій зацікавлених сторін, вимог ринку праці, суспільних змін, інноваційних освітніх процесів, оновлених нормативних документів тощо.

Детальніше розглянемо зміст ОПП «Тренер з видів спорту» в редакції 2025 року.

Перший розділ програми містить її профіль і подає систематизовану загальну інформацію про освітню програму. У ньому визначено повну назву закладу вищої освіти та структурного підрозділу, рівень і ступінь вищої освіти, освітню кваліфікацію, офіційну назву програми, обсяг у кредитах ЄКТС, форми здобуття освіти, строки навчання, передумови вступу, мову викладання, рівень програми відповідно до НРК та Європейських кваліфікаційних рамок, а також інформацію про акредитацію. Цей розділ забезпечує прозорість та ідентифікацію програми в національному й міжнародному освітньому просторі.

Другий розділ визначає мету освітньо-професійної програми, яка полягає у «підготовці висококваліфікованих фахівців, які можуть вирішувати професійні теоретичні та практичні проблеми, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов під час професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту, здатні планувати, організовувати та проводити навчально-тренувальні заняття й інші види фізичної активності з різними верствами населення» [31]. Мета орієнтована на формування готовності до планування, організації та реалізації навчально-тренувального процесу з різними групами населення, включно з дітьми, молоддю, спортсменами різного рівня підготовленості та особами з особливими освітніми потребами.

У третьому розділі подано характеристику освітньо-професійної програми, яка розкриває її предметну область, об'єкт вивчення та діяльності, цілі навчання, теоретичний зміст, методи, технології та інструменти освітнього процесу. У розділі обґрунтовано орієнтацію програми на компетентнісну модель підготовки тренера, визначено основний фокус програми та її особливості. Акцент зроблено на інтеграції теоретичної і практичної підготовки, розвитку професійної майстерності, формуванні soft skills, можливості академічної мобільності та індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів.

Четвертий розділ присвячено придатності випускників до працевлаштування та подальшого навчання. У ньому визначено перелік первинних посад відповідно до Національного класифікатора професій, які можуть обіймати випускники програми, зокрема тренерів, тренерів-викладачів, інструкторів-методистів. Також окреслено можливості продовження освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти та у системі безперервного професійного розвитку.

П'ятий розділ описує підходи до викладання, навчання та оцінювання результатів навчальної діяльності. Освітній процес базується на принципах студентоцентрованого та компетентнісного навчання, поєднує аудиторні й позааудиторні форми роботи, самостійну та індивідуальну діяльність, практичну підготовку, використання дистанційних і цифрових технологій. Система оцінювання є прозорою, багаторівневою та відповідає внутрішнім нормативним документам університету, забезпечуючи об'єктивність і академічну доброчесність.

Шостий розділ розкриває програмні компетентності, які формуються у здобувачів вищої освіти. У ньому визначено інтегральну компетентність, загальні компетентності, що забезпечують громадянську, комунікативну, етичну та управлінську готовність фахівця, а також спеціальні (фахові) компетентності, пов'язані з тренерською діяльністю, спортивною підготовкою, адаптивним спортом, організацією змагань та управлінням у сфері фізичної культури і спорту.

Сьомий розділ містить перелік програмних результатів навчання, які конкретизують очікувані знання, уміння, навички та здатності випускників. Результати навчання охоплюють аналітичну, педагогічну, тренерську, науково-дослідну, організаційно-управлінську та здоров'язбережувальну діяльність і забезпечують відповідність компетентностей вимогам стандарту вищої освіти.

Восьмий розділ присвячено ресурсному забезпеченню реалізації освітньо-професійної програми. У ньому охарактеризовано кадровий потенціал, матеріально-технічну базу, інформаційне та навчально-методичне забезпечення. Підкреслено відповідність кадрового складу та матеріальної бази ліцензійним умовам, залучення професіоналів-практиків, використання сучасних освітніх платформ, бібліотечних і електронних ресурсів.

Дев'ятий розділ розкриває можливості академічної мобільності здобувачів вищої освіти, як національної, так і міжнародної. У ньому наведено перелік договорів про співпрацю з провідними закладами вищої освіти України та іноземними університетами, що створює умови для інтеграції програми у міжнародний освітній простір та підвищення якості підготовки фахівців.

Також ОПП містить перелік освітніх компонентів та їх логічну послідовність. Розміщена структурно-логічна схема та матриці відповідності освітніх компонентів компетентностям та програмним результатам навчання.

Освітні компоненти (навчальні дисципліни) діляться на два блоки: обов'язкові (180 кредитів ЄКТС) та вибіркові (60 кредитів ЄКТС). Обов'язкові в свою чергу поділяються на освітні компоненти загальної підготовки та освітні компоненти професійної підготовки.

3.3. РОЛЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УДОСКОНАЛЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА РОЗРОБЦІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

У сучасній парадигмі студентоцентричного навчання здобувачі освіти виступають ключовими стейкхолдерами освітнього процесу. Їхня активна участь є необхідною умовою формування, оновлення та вдосконалення освітніх програм. Студенти мають бути залучені до обговорення та ухвалення рішень з актуальних питань розвитку освіти шляхом представництва у вчених радах, органах студентського самоврядування та інших дорадчих структурах. Водночас вони можуть ініціювати пропозиції щодо вдосконалення не лише змістового наповнення освітніх програм, а й організації освітнього середовища, навчальної інфраструктури, умов проживання, відпочинку та змістовного дозвілля.

Аналіз функціонування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка дає підстави окреслити низку ефективних механізмів залучення здобувачів освіти до її розвитку та вдосконалення. У Положенні про систему внутрішнього забезпечення якості освіти К-ПНУ зазначається, що система ЗЯВО відбувається на чотирьох рівнях. Перший з них – «здобувачі вищої освіти та органи студентського самоврядування, до прав яких належить участь у моніторингу, обговоренні та вирішенні питань підвищення рівня якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, участь у заходах (процесах) щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти К-ПНУ» [36, с. 43].

До переліку таких заходів відноситься:

- проведення регулярних анкетних опитувань;
- діяльності органів студентського самоврядування, а також їхньої присутності та участі в роботі засідань вчених рад та інших колегіальних органів управління;
- залучення здобувачів до груп розробників освітньо-професійних програм;
- можливість залишити рекомендації через Google Forms та інші засоби комунікації із розробниками ОПП;
- інше.

Анкетні опитування. Щорічно відділ моніторингу якості підготовки фахівців та підвищення їх кваліфікації К-ПНУ проводить регулярні анкетні

опитування серед учасників освітнього процесу, які дозволяють виявити рівень якості надання освітніх послуг в університеті та покращити освітнє середовище. Здобувачі вищої освіти проходять такі опитування:

- анкета «Виявлення будь-яких проявів булінгу, сексуальних домагань, утисків, гендерної нерівності, дискримінації та конфліктних ситуацій в К-ПНУ для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр», «магістр», «доктор філософії»» – дозволяє своєчасно виявляти проблемні явища в університетському середовищі, оцінювати масштаб і характер ризиків, а також формувати ефективні превентивні та корекційні заходи;
- анкети «Про безпечне освітнє середовище в К-ПНУ для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр», «магістр», «доктор філософії»»; «Психологічна безпека освітнього середовища в К-ПНУ» для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр», «магістр», «доктор філософії»» – дають можливість з'ясувати, наскільки здобувачі почуваються захищеними, комфортними та впевненими в освітньому процесі, оцінити рівень довіри до викладачів, адміністрації та служби психологічної підтримки;
- анкети «Виявлення рівня задоволеності здобувача переліком вибірових навчальних дисциплін здобувачів вищої освіти ОС «бакалавр»; «Виявлення рівня задоволеності здобувача переліком вибірових навчальних дисциплін здобувачів вищої освіти ОС «магістр» та «доктор філософії» – сприяють аналізу відповідності вибірової складової освітніх програм інтересам, освітнім потребам і професійним планам здобувачів, що є підґрунтям для оновлення та розширення каталогу вибірових дисциплін;
- анкета «Освітня програма спеціальності очима здобувача вищої освіти для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр», «магістр», «доктор філософії»» – дає змогу оцінити зміст, структуру та практичну спрямованість освітніх програм, їхню відповідність очікуванням студентів і вимогам ринку праці;
- анкета «Виявлення ступеня поінформованості студента про цілі, зміст та програмні результати навчання, порядок та критерії оцінювання освітнього компоненту освітньої програми спеціальності» – дозволяє визначити ступінь прозорості освітнього процесу та ефективність комунікації між викладачами й здобувачами освіти;
- анкета «Про організацію освітнього процесу в К-ПНУ для здобувачів вищої освіти I-IV курсів ступеня вищої освіти «бакалавр» та I-II курсів сту-

пеня вищої освіти «магістр» – допомагає виявити сильні сторони й недоліки в плануванні занять, розкладі, навчальному навантаженні, формах і методах навчання;

- анкета «Для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр», «магістр», «доктор філософії», які пройшли практику» – забезпечує зворотний зв'язок щодо якості організації практичної підготовки, відповідності баз практики освітнім програмам та рівня сформованості професійних компетентностей.

Узагальнення та аналіз результатів анкетних опитувань відділом моніторингу якості підготовки фахівців і випусковими кафедрами, їх доведення до відома здобувачів та науково-педагогічних працівників, а також оприлюднення на сайті відділу забезпечують прозорість, участь усіх стейкхолдерів у процесі вдосконалення освіти та сприяють підвищенню якості освітнього середовища в К-ПНУ.

Діяльності органів студентського самоврядування. Студентське самоврядування – «це право і можливість студентів вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні Університетом» [37, с. 2]. У К-ПНУ діють такі органи студентського:

- конференція студентів;
- студентський сенат;
- збори студентів факультету;
- студентська рада факультету;
- збори студентів, які мешкають у гуртожитку;
- студентська рада гуртожитку;
- контрольно-ревізійна комісія.

Органи студентського самоврядування:

- беруть участь в управлінні Університетом;
- беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;
- проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;
- беруть участь у заходах щодо забезпечення якості вищої освіти в Університеті;

- захищають права та інтереси студентів, які навчаються в Університеті;
- делегують своїх представників до робочих органів ЗВО, зокрема до ректорату, деканатів, факультетів, приймальної комісії;
- приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;
- беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках;
- розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі ЗВО відповідно до річного Кошторису видатків на утримання органів студентського самоврядування;
- вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів підготовки фахівців і навчальних програм;
- вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази ЗВО;
- мають право оголошувати акції протесту тощо [37, с. 2–4].

Залучення здобувачів до груп розробників освітньо-професійних програм. Відповідно до Положення про освітні програми в К-ПНУ, «до складу робочої групи рекомендовано включати здобувачів вищої освіти, роботодавців, фахівців-практиків» [34, с. 23]. Так, наприклад, до складу робочої групи ОПП «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (редакція 2025 року) входить Катерина Харіпова, здобувачка вищої освіти зазначеного рівня та ОПП. Функції здобувача у складі робочої групи ОПП:

- бере участь у процедурах внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності за освітньою програмою, зокрема моніторингу, перегляді й оновленні освітньої програми;
- вносить пропозиції щодо внесення змін до навчальних планів;
- бере участь у процедурах внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності за освітньою програмою, зокрема підготовці та проведенні акредитації освітньої програми;
- здійснює комунікацію з органами студентського самоврядування та вносить їх пропозиції для розгляду робочою групою.

Можливість залишити рекомендації через Google Forms та інші засоби комунікації із розробниками ОПП. На сайті кафедри спорту і спортивних ігор у рубриці «Проекти ОПП» розміщені Google Forms, для того, щоб кожна зацікавлена особа могла залишити пропозиції щодо вдосконалення освітньо-професійної програм «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Результати опра-

цьовуються робочою групою та відображаються у вигляді таблиці реалізованих та нереалізованих пропозицій.

Окрім цього пропозиції можна надіслати на електронну пошту кафедри спорту і спортивних ігор, або ж безпосередньо гаранту ОПП.

Зміст освітньо-професійної програми також обговорюється в межах ОК «Вступ до спеціальності», що також виступає можливістю для внесення пропозицій від здобувачів щодо покращення її змісту.

Для анонімних звернень в К-ПНУ функціонує «Скринька довіри» (на першому поверсі головного корпусу та електронний формат <https://surl.li/tuuwop>). Якщо учасник освітнього процесу став свідком чи жертвою порушень різного характеру, то він може анонімно написати про це у «Скриньку довіри».

Окрім цього, в університеті впроваджуються спеціальні ініціативи та програми, спрямовані на підвищення рівня залученості здобувачів до процесів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

3.4. МОНІТОРИНГ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ

Розроблення, затвердження, моніторинг та періодичний перегляд ОПП відбувається відповідно до наступних нормативних документів:

- «Положення про освітні програми в К-ПНУ (нова редакція)», яке визначає загальні вимоги до структури, порядок розроблення, затвердження, реалізації, моніторингу і перегляду, оновлення і внесення змін, а також закриття освітніх програм в К-ПНУ;
- «Положення про організацію освітнього процесу в К-ПНУ (зі змінами)».

Окрім вищезначеного щороку на початку жовтня ректор видає наказ «Про проведення моніторингу освітніх (освітньо-професійних/освітньо-наукових) програм спеціальностей університету».

Внутрішнє оцінювання якості реалізації ОПП відбувається в К-ПНУ щорічно через процедури моніторингу та перегляду програм, який відбувається на двох рівнях: факультетському та загальноуніверситетському.

Факультетський моніторинг здійснює гарант та НПП випускової кафедри, які забезпечують освітній процес за ОПП, спільно з відділами К-ПНУ та за сприяння заступника декана факультету фізичної культури з навчальної роботи та забезпечення якості вищої освіти. За результатами моніторингу га-

рант складає аналітичний звіт, що містить висновки про якість освітньо-професійної програми і пропозиції, які внесли стейкхолдери. Моніторинг і перегляд програми здійснюється за участю НПП, здобувачів вищої освіти, органів студентського самоврядування, випускників, роботодавців, експертів галузі, фахівців-практиків та інших зацікавлених осіб.

Моніторинг ОПП «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти передбачає проведення декількох етапів:

- проходження групами стейкхолдерів анкетного опитування стосовно якості підготовки фахівців: «Освітня програма спеціальності очима здобувача вищої освіти», «Анкета випускника», «Анкета роботодавця»;
- обговорення звітів про отримані результати на розширеному засіданні кафедри спорту і спортивних ігор;
- створення гарантом таблиці пропозицій стейкхолдерів для вдосконалення освітньо-професійної програми «Тренер з видів спорту»;
- обговорення змін до освітньо-професійної програми з робочою групою, під час засідань ради з навчально-методичної роботи та забезпечення якості вищої освіти факультету фізичної культури, вченої ради факультету фізичної культури;
- на підставі протоколу засідання вченої ради факультету фізичної культури декан факультету за погодженням з гарантом ОПП готує службову на ім'я ректора з пропозицією внести зміни до ОПП та навчально плану.

Проект ОПП «Тренер з видів спорту» розміщується на сайті кафедри спорту і спортивних ігор, згодом затверджується та оприлюднюється на сайті К-ПНУ у рубриці «Публічна інформація» → «Освітні програми».

Питання для самоконтролю

- 1. Яке призначення Стандарту вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт для першого (бакалаврського) рівня та з якого року він діє?*
- 2. Які ключові структурні частини містить Стандарт вищої освіти та яке змістове наповнення вони мають?*
- 3. Які академічні права надає стандарт випускникам спеціальності 017 Фізична культура і спорт?*

4. Яким є обсяг освітньої програми у кредитах ЄКТС для вступників на основі повної загальної середньої освіти та на основі ступеня «молодший бакалавр»/«молодший спеціаліст»?
5. Які групи компетентностей визначені стандартом і яку роль вони відіграють у професійній підготовці тренера?
6. У чому полягає роль здобувачів вищої освіти в удосконаленні якості освіти та розробці освітніх програм у контексті студентоцентричної парадигми навчання?
7. Які основні механізми залучення здобувачів до системи внутрішнього забезпечення якості освіти реалізуються в К-ПНУ імені Івана Огієнка?
8. Яке значення мають анкетні опитування здобувачів освіти для підвищення якості освітнього середовища? Наведіть приклади видів анкет.
9. Які повноваження та функції органів студентського самоврядування в контексті участі в управлінні університетом та забезпеченні якості освіти?
10. Яким чином здобувачі долучаються до розроблення та оновлення освітньо-професійних програм, зокрема через робочі групи, електронні форми зворотного зв'язку та інші канали комунікації?
11. На основі яких основних нормативних документів здійснюється розроблення, затвердження, моніторинг та перегляд освітньо-професійних програм у К-ПНУ?
12. У чому полягає процедура внутрішнього оцінювання якості реалізації ОПП та на яких рівнях вона проводиться?
13. Які суб'єкти залучаються до факультетського моніторингу освітньо-професійних програм і які результати має підготувати гарант за підсумками моніторингу?
14. Які етапи включає моніторинг ОПП «Тренер з видів спорту» та яку роль відіграють анкетні опитування стейкхолдерів?
15. Яким є порядок ухвалення змін до ОПП після їх обговорення та яким чином результати моніторингу стають публічно доступними?

Розділ 4

**ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА ДЕРЖАВНІ
ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ**

**4.1. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА СФЕРИ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ**

Діяльність у сфері фізичної культури і спорту в Україні здійснюється в межах чітко визначеного нормативно-правового поля, яке формується системою законодавчих і підзаконних актів. Як і будь-яка інша суспільно значуща сфера, вона регулюється законами України та похідними від них документами – постановами, указами, державними програмами, наказами, положеннями, інструкціями й статутами, що забезпечують практичну реалізацію законодавчих норм.

Прийняття закону Верховною Радою України, як правило, супроводжується ухваленням спеціальної постанови, яка визначає порядок набрання ним чинності. Така постанова передбачає розроблення та впровадження необхідних підзаконних актів, які створюють цілісний механізм функціонування відповідного нормативного документа. Інші регуляторні акти розробляються органами державної влади різних рівнів відповідно до їхніх повноважень і стосуються конкретних напрямів управлінської діяльності.

Варто наголосити, що підзаконні нормативні документи не можуть суперечити положенням законів, так само як і самі закони мають бути узгодженими між собою. Кожна галузь суспільної діяльності перебуває під впливом усієї сукупності чинного законодавства України, однак визначальну роль відіграють спеціалізовані галузеві закони. Для сфери фізичної культури і спорту таким базовим документом є Закон України «Про фізичну культуру і спорт», ухвалений у 1993 році [16].

Принципово важливим є те, що ключовим критерієм стану фізичної культури і спорту визначено рівень здоров'я та фізичного розвитку населення.

Таким чином, акцент переноситься з формальних показників діяльності на кінцевий соціально значущий результат.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» складається з наступних розділів:

- Розділ 1. Загальні положення (1-8 статті);
- Розділ 2. Суб'єкти сфери фізичної культури і спорту (9-25 статті);
- Розділ 3. Фізична культура (26-32 статті);
- Розділ 4. Спорт (33-44 статті);
- Розділ 5. Організаційне, кадрове, фінансове та інше забезпечення діяльності у сфері фізичної культури і спорту (45-52 статті);
- Розділ 6. Міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури і спорту (53 стаття);
- Розділ 7. Відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту (54 стаття).

У **розділі 1 Загальні положення** закону окреслюються базові засади функціонування сфери фізичної культури і спорту в Україні. Насамперед у ньому подається система основних термінів і понять, які використовуються в законі, з метою уніфікації тлумачення таких категорій, як фізична культура, спорт, його напрями, суб'єкти діяльності, спортивні заходи, заклади, послуги, а також нові напрями, зокрема адаптивний спорт, спорт осіб з інвалідністю та меценатська діяльність.

Розділ визначає нормативну основу законодавства у цій сфері, закріплює право громадян на заняття фізичною культурою і спортом незалежно від будь-яких ознак та гарантує рівний доступ до відповідних послуг і можливостей. Окрему увагу приділено принципам державної політики, де фізична культура і спорт проголошуються пріоритетним напрямом гуманітарного розвитку, важливим чинником здорового способу життя, соціальної інтеграції, патріотичного виховання та формування міжнародного іміджу держави.

Також у розділі визначаються засади державного управління сферою фізичної культури і спорту, розмежовуються повноваження центральних органів виконавчої влади, встановлюються вимоги щодо безпеки, захисту прав дітей, недопущення насильства та дискримінації у спортивному середовищі. Окреслюються підходи до оцінювання стану розвитку фізичної культури і спорту через систему показників та державних соціальних стандартів.

Загалом перший розділ формує концептуальну та правову основу всього закону, визначаючи ключові поняття, принципи, права, обов'язки й механізми державного регулювання у сфері фізичної культури і спорту.

У розділі 2 **Суб'єкти сфери фізичної культури і спорту** визначається коло основних організаційних і громадських структур, які безпосередньо забезпечують функціонування та розвиток фізичної культури і спорту в Україні. У цьому розділі закон системно окреслює статус, завдання, засади діяльності, порядок створення та фінансування різних суб'єктів спортивної сфери.

Розділ охоплює заклади фізичної культури і спорту різних рівнів і спрямування: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту, фізкультурно-оздоровчі заклади та центри фізичного здоров'я населення. Для кожного виду закладів визначено їх функціональне призначення – від масового залучення населення до рухової активності й оздоровлення до підготовки спортсменів резервного спорту, спорту вищих досягнень та національних збірних команд.

Окремий блок норм присвячено суб'єктам адаптивного, паралімпійського та дефлімпійського спорту, зокрема Українському центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю та відповідним національним федераціям. Закон підкреслює соціальну спрямованість їх діяльності, роль у фізкультурно-спортивній реабілітації, інтеграції осіб з інвалідністю та підготовці спортсменів до міжнародних змагань.

Важливе місце у розділі відведено громадським об'єднанням фізкультурно-спортивної спрямованості: колективам фізичної культури, фізкультурно-спортивним товариствам, спортивним федераціям, учнівським, студентським та ветеранським організаціям. Визначено їх завдання у розвитку масового спорту, підготовці спортсменів, організації змагань, міжнародному співробітництві та реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту. Особливо наголошується на ролі національних спортивних федерацій як ключових суб'єктів розвитку окремих видів спорту.

Завершується розділ нормами, що регламентують діяльність Національного олімпійського комітету України, а також суб'єктів паралімпійського і дефлімпійського руху, які забезпечують представництво держави у міжнародному спортивному середовищі та інтеграцію українського спорту у світовий простір.

Розділ 3 Фізична культура визначає правові та організаційні засади розвитку фізичної культури в освіті, за місцем проживання, роботи, служби та для окремих соціальних груп населення.

Фізична культура в сфері освіти є обов'язковою складовою всебічного розвитку особистості, спрямованою на зміцнення здоров'я, формування рухової активності та підготовку до активного життя. У закладах освіти забезпечується проведення обов'язкових занять з фізичної культури, наявність відповідних фахівців і створення умов для рухової активності, зокрема для осіб з інвалідністю.

Фізкультурно-оздоровча діяльність за місцем проживання та відпочинку організовується органами місцевої влади шляхом розвитку спортивної інфраструктури та співпраці з громадськими організаціями. За місцем роботи роботодавці зобов'язані створювати умови для занять масовим спортом і заохочувати працівників до здорового способу життя.

Окрему увагу приділено розвитку фізичної культури в сільській місцевості, фізичній підготовці військовослужбовців і працівників спеціальних служб, а також фізкультурно-оздоровчій діяльності та реабілітації осіб з інвалідністю.

Розділ також гарантує право на заняття фізичною культурою для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, за умови створення відповідних організаційних і матеріальних умов.

Розділ 4 Спорт визначає систему та послідовність розвитку спорту в Україні – від масового залучення дітей до підготовки спортсменів найвищого рівня, а також регламентує організаційні, правові й соціальні аспекти спортивної діяльності.

У розділі послідовно окреслено напрями спорту: дитячий, дитячо-юнацький, резервний та спорт вищих досягнень, які забезпечують виявлення здібностей, спортивну спеціалізацію, відбір обдарованої молоді та підготовку спортсменів до національних і міжнародних змагань. Окремо визначено службово-прикладний і військово-прикладний спорт, а також спорт ветеранів війни, що спрямований на відновлення здоров'я, психологічну та соціальну адаптацію ветеранів.

Розділ регламентує порядок формування та діяльності національних збірних команд України, умови участі спортсменів у міжнародних змаганнях, їх фінансування та контрактні відносини. Визначено правові засади професійного спорту як комерційної діяльності.

Також встановлюється порядок визнання видів спорту, затвердження правил спортивних змагань, здійснення спортивного суддівства, присвоєння спортивних звань і розрядів. Значну увагу приділено гарантіям підвищення спортивної майстерності, системі заохочень, стипендій, винагород і спортивних нагород.

Загалом розділ 4 формує цілісну державну модель розвитку спорту, що поєднує масовість, високі досягнення, соціальну підтримку спортсменів і міжнародне представництво України.

Розділ 5 Організаційне, кадрове, фінансове та інше забезпечення діяльності у сфері фізичної культури і спорту регламентує систему забезпечення діяльності у сфері фізичної культури і спорту.

У розділі визначено порядок організації та проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, вимоги до їх офіційного статусу, календарного планування, регламентів, прав організаторів, інформаційного висвітлення та вирішення спорів. Окреслено засади інформаційного та статистичного забезпечення галузі.

Встановлено джерела фінансового забезпечення (державний і місцеві бюджети, позабюджетні кошти, інвестиції, меценатство), а також основи матеріально-технічного забезпечення: розвиток спортивних споруд, обладнання, вимоги до безпеки, доступності та цільового використання майна.

Розділ визначає принципи кадрового забезпечення, підготовки й атестації фахівців, розвитку волонтерства, наукового та науково-методичного супроводу, медичного забезпечення (спортивної медицини), антидопінгової діяльності, а також правові засади меценатської діяльності та державної підтримки меценатів.

Розділ 6 Міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури і спорту визначає правові засади міжнародної взаємодії України у сфері фізичної культури і спорту.

У ньому зазначено, що міжнародне співробітництво здійснюється відповідно до законодавства України та чинних міжнародних договорів. Держава підтримує розвиток такої співпраці, зокрема через укладення міжнародних угод.

Координацію та представництво інтересів України у відносинах з іншими державами й міжнародними спортивними організаціями забезпечує центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту, який у встановленому порядку укладає міжнародні договори.

Розділ 7 Відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту встановлює відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту.

Особи, які порушують норми законодавства у цій сфері, притягуються до цивільно-правової, дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством України.

Загалом Закон України «Про фізичну культуру і спорт» є фундаментальним і прогресивним нормативним актом, який заклав правові основи розвитку галузі в умовах незалежної української держави та залишається ключовим орієнтиром для формування державної політики у сфері фізичної культури і спорту.

Разом із цим на розвиток фізкультурно-спортивної діяльності впливають і нормативні акти суміжних галузей – освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, економіки, оборони тощо. Значну роль у правовому регулюванні відіграють також укази Президента України. Так, у 2020 році був підписаний Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку фізичної культури і спорту», який спрямований на створення сприятливих умов для функціонування закладів фізкультурно-спортивної сфери. Документом передбачено можливість оренди державного та комунального майна без проведення аукціонів для спортивних клубів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, центрів олімпійської та паролімпійської підготовки, закладів фізичного здоров'я населення, центрів студентського спорту та інших профільних установ [13]. Окрім цього, було гармонізовано термінологію законодавства у сфері фізичної культури і спорту з положеннями Закону України «Про освіту».

У лютому 2022 року набули чинності зміни до Закону України «Про фізичну культуру і спорт», які стосуються розвитку спорту ветеранів війни. Дані зміни спрямовані на формування та реалізацію державної політики щодо фізичної культури і спорту ветеранів, розширення їхньої участі у спортивних заходах, у тому числі міжнародного рівня, а також створення умов для розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації. Законодавчо уточнено поняття «спорт ветеранів війни» та визначено механізми взаємодії центральних органів виконавчої влади у цій сфері, а також подовжено терміни для ухвалення необхідних нормативно-правових актів Кабінетом Міністрів України [16].

Окрім законів і президентських указів, важливе значення мають постанови Кабінету Міністрів України, зокрема ті, що регламентують підготовку спортсменів до Олімпійських ігор та інших міжнародних змагань.

4.2. ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

Комплексна державна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» була введена в дію Указом Президента України у 1998 році та стала важливим етапом формування державної політики у сфері фізичної культури і спорту [49]. Цим нормативним актом органам місцевого самоврядування було доручено розробити та впровадити регіональні програми розвитку фізичної культури, а також започатковано систему з 100 президентських стипендій для перспективних українських спортсменів. Крім того, Кабінет Міністрів України зобов'язали врегулювати питання матеріального стимулювання призерів і чемпіонів Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи, а також забезпечити належне фінансування участі національних збірних команд у міжнародних спортивних заходах.

Ключовою метою Програми визначено створення комплексу соціально-економічних, організаційних, правових і матеріально-технічних умов, спрямованих на стабільний розвиток галузі фізичної культури і спорту та її інтеграцію в сучасні ринкові умови. Серед основних завдань окреслено зміцнення здоров'я населення на засадах здорового способу життя, підвищення працездатності та обороноздатності держави, стимулювання соціально-економічного розвитку й посилення міжнародного авторитету України.

Програмою визначено пріоритетні напрями розвитку фізичної культури, серед яких: фізичне виховання у системі освіти; фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій та соціально-побутовій сферах; фізична підготовка військовослужбовців; фізкультурно-оздоровча та спортивна робота серед осіб з інвалідністю; розвиток спорту вищих досягнень. Функціонувала ця програма до 2005 року.

Подальшим етапом стратегічного розвитку галузі стало проведення у 2004 році в Києві Першого спортивного конгресу України, результатом якого стало ухвалення Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту [29]. Доктрина проголосила пріоритет загальнолюдських цінностей і право кожного громадянина на доступ до занять фізичною культурою і спортом, визначивши фізичну культуру складовою загальної культури суспільства та важливим чинником здорового способу життя, соціальної інтеграції й гармонійного розвитку особистості.

Однією з основних програм останніх років була Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2025 року, затверджена Постановою КМУ від 1 березня 2017 р. № 115 [9]. Цей документ містив чіткий перелік завдань і заходів щодо розвитку спорту різних рівнів, популяризації здорового способу життя серед населення, комплексних заходів для різних вікових груп, а також підтримки олімпійського руху та інших спортивних напрямів.

Ця програма діяла як основний державний план розвитку фізичної культури і спорту протягом кількох бюджетних періодів і передбачала фінансування заходів розвитку спортивної інфраструктури, підтримки спортсменів, розвитку масового спорту та ін.

30 травня 2025 року Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2030 року. Концепція визначає стратегічні засади відновлення, стабілізації та подальшого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах воєнного та післявоєнного періоду. Вона ґрунтується на розумінні фізичної культури і спорту як важливого інструменту збереження фізичного і психічного здоров'я населення, соціальної згуртованості, формування національної стійкості та зміцнення міжнародного авторитету держави.

Концепція спрямована на подолання системних проблем, що загострилися внаслідок збройної агресії російської федерації, зокрема руйнування та пошкодження спортивної інфраструктури, втрати кадрового потенціалу, порушення навчально-тренувального процесу, обмеження доступу населення до занять фізичною культурою і спортом, а також зростання кількості осіб з інвалідністю та ветеранів війни, які потребують фізкультурно-спортивної реабілітації.

Документ передбачає комплексний, програмно-цільовий підхід до розвитку галузі, що поєднує масову рухову активність населення, дитячо-юнацький і резервний спорт, спорт вищих досягнень, інклюзивний та адаптивний спорт, а також фізичну підготовку у секторі безпеки і оборони. Особливий акцент зроблено на відновленні та модернізації спортивної інфраструктури з урахуванням вимог безпеки, доступності та безбар'єрності, цифровізації управлінських процесів, розвитку спортивної науки та медицини, удосконаленні антидопінгової політики.

Концепція орієнтована на створення рівних можливостей для залучення різних груп населення до систематичних занять фізичною культурою і спор-

том, підвищення рівня рухової активності громадян, підтримку фізичного та психічного здоров'я, а також на формування ефективної системи підготовки спортсменів, здатних успішно представляти Україну на міжнародній арені.

Реалізація Програми у 2026–2030 роках передбачає скоординовану взаємодію органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, залучення бюджетних і позабюджетних ресурсів та забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту відповідно до європейських стандартів і національних пріоритетів.

Державні програми є обов'язковими плановими документами, які розробляються центральним органом виконавчої влади у сфері спорту (Міністерство молоді та спорту); затверджуються Кабінетом Міністрів України; включають заходи підтримки рухової активності, спортивну реабілітацію, розвиток інфраструктури та участь у міжнародних заходах.

Водночас слід зазначити, що значна частина положень програмно-нормативних документів залишається нереалізованою через відсутність ефективного механізму контролю. Разом із тим в Україні сформовано достатньо розвинену нормативно-правову базу, яка створює передумови для успішного розвитку сфери фізичної культури і спорту.

4.3. СТРУКТУРА, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Фізкультурно-спортивні організації України утворюють цілісну багаторівневу систему, діяльність якої спрямована на реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту, забезпечення рухової активності населення, підготовку спортсменів різного рівня та представництво України на міжнародній арені.

Ця система функціонує на засадах:

- законності та державного регулювання;
- поєднання державних і громадських форм управління;
- наступності та безперервності спортивної підготовки;
- соціальної спрямованості та доступності фізичної культури і спорту.

Структурно фізкультурно-спортивні організації України поділяються за організаційно-правовою формою, рівнем управління та функціональним призначенням.

Державні органи управління:

- Кабінет Міністрів України, який визначає загальні напрями державної політики у сфері фізичної культури і спорту;
- центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту (Міністерство молоді та спорту України), що здійснює нормативно-правове регулювання, стратегічне планування та координацію діяльності;
- місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які реалізують державну політику на регіональному та місцевому рівнях.

Громадські фізкультурно-спортивні організації

- національні спортивні федерації (олімпійські та неолімпійські);
- фізкультурно-спортивні товариства;
- спортивні клуби та об'єднання;
- організації адаптивного та інклюзивного спорту.

Вони здійснюють розвиток окремих видів спорту, організовують змагання, готують спортсменів, забезпечують суддівство та методичний супровід.

Освітні та спеціалізовані установи:

- дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ);
- спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву;
- заклади фахової передвищої та вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю;
- центри олімпійської підготовки.

Вони забезпечують кадрову підготовку, навчально-тренувальний процес і формування спортивного резерву.

Система фізкультурно-спортивних організацій України функціонує на основі вертикальних і горизонтальних взаємозв'язків.

Вертикальні зв'язки забезпечують:

- реалізацію державної політики від центрального рівня до місцевого;
- виконання державних програм розвитку фізичної культури і спорту;
- підпорядкованість і координацію діяльності підвідомчих установ.

Вони проявляються у формі:

- нормативного регулювання;
- фінансового забезпечення;
- контролю та звітності.

Горизонтальні зв'язки забезпечують партнерську взаємодію між:

- державними та громадськими організаціями;
- освітніми закладами і спортивними федераціями;
- спортивними клубами, медичними та науковими установами.

Такі зв'язки сприяють обміну досвідом, спільній реалізації програм, підвищенню ефективності управління та якості спортивної підготовки.

Діяльність фізкультурно-спортивних організацій має багатофункціональний характер і охоплює такі основні напрями:

1. Організаційно-управлінська діяльність. Передбачає планування, координацію, контроль та оцінювання результатів діяльності у сфері фізичної культури і спорту.
2. Навчально-тренувальна діяльність. Спрямована на фізичний розвиток населення, підготовку спортсменів різного рівня, формування спортивного резерву та досягнення високих спортивних результатів.
3. Змагальна діяльність. Включає організацію і проведення змагань різного рівня – від місцевих до міжнародних, формування збірних команд та участь у спортивних заходах.
4. Соціально-виховна та оздоровча діяльність. Орієнтована на формування здорового способу життя, соціальну інтеграцію, реабілітацію осіб з інвалідністю, ветеранів війни та інших соціальних груп.
5. Науково-методична та медико-біологічна діяльність. Забезпечує наукове обґрунтування тренувального процесу, спортивну медицину, антидопінгову діяльність та підвищення кваліфікації кадрів.

Отже, фізкультурно-спортивні організації України функціонують як єдина взаємопов'язана система, в якій державні, громадські та освітні структури доповнюють одна одну. Їх узгоджена діяльність забезпечує сталий розвиток фізичної культури і спорту, підвищення рівня здоров'я населення та конкурентоспроможність українського спорту на міжнародному рівні.

Питання для самоконтролю

1. Який документ є фундаментальним нормативним актом для галузі фізичної культури і спорту в Україні та в якому році він був ухвалений?
2. Що визначено ключовим критерієм стану фізичної культури і спорту в Україні згідно із законодавством?
3. Яке значення мають підзаконні акти (постанови, накази, положення) у системі спортивного законодавства?
4. Стисло опишіть структуру Закону України «Про фізичну культуру і спорт». Скільки розділів він містить?
5. Які права громадян гарантує перший розділ Закону «Про фізичну культуру і спорт»?
6. Які саме установи закон відносить до «закладів спеціалізованої освіти спортивного профілю» та «шкіл вищої спортивної майстерності»?
7. Які зміни були внесені до законодавства у 2020 році щодо оренди майна для спортивних організацій?
8. У чому полягає суть законодавчих змін, що набули чинності у лютому 2022 року?
9. Яка програма була введена в дію у 1998 році та які умови для спортсменів вона започаткувала?
10. Які пріоритетні напрями розвитку фізичної культури були визначені програмою «Фізичне виховання – здоров'я нації»?
11. Що проголосила Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, ухвалена у 2004 році?
12. Які основні виклики має подолати «Концепція Державної цільової соціальної програми на період до 2030 року» у зв'язку з воєнним станом?
13. На яких засадах функціонує система фізкультурно-спортивних організацій України?
14. Яка різниця між «вертикальними» та «горизонтальними» зв'язками у системі управління спортом?
15. Які основні напрями діяльності (функції) здійснюють фізкультурно-спортивні організації (наприклад, змагальна, навчально-тренувальна тощо)?

Розділ 5

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ЗМІСТ, ФУНКЦІЇ, КОМПЕТЕНТНОСТІ

5.1. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ТРЕНЕРА

Провідним компонентом професійної діяльності тренера є *організація та управління тренувальним процесом*, адже саме в ході тренувальних занять реалізуються ключові цілі спортивної підготовки. У межах тренувального процесу тренер вирішує комплекс взаємопов'язаних завдань: виховних, оздоровчих, освітніх і спортивно-результативних.

Тренувальні заняття спрямовані на всебічний розвиток спортсмена та передбачають формування фізичної, технічної, тактичної, психологічної й підготовленості. Ефективність такого процесу значною мірою залежить від якості попередньої підготовки тренера до кожного заняття.

Під час підготовки до тренувального заняття тренер вирішує два основні блоки завдань.

Перший блок охоплює *організаційно-матеріальні аспекти*, зокрема визначення місця та часу проведення занять, підготовку спортивного інвентарю й обладнання, забезпечення безпечних умов тренування, організацію медичного контролю та дотримання вимог охорони праці.

Другий блок стосується *методичного забезпечення*, що включає визначення змісту занять, спрямованості тренувальних впливів, способів контролю підготовленості спортсменів і заходів відновлення.

Кожне тренувальне заняття повинно бути логічно вписане в загальну систему підготовки, зафіксоване у планах навчально-тренувальних занять та спрямоване на досягнення чітко визначених цілей. Воно має давати відповіді на базові запитання: які завдання виконуються, якими засобами, у які терміни, з якою метою і за яких умов. Такі відповіді містяться в документах планування, які є основою керування тренувальним процесом.

Планування спортивної підготовки має циклічний характер. У практиці спорту найчастіше використовуються такі часові структури (тривалість циклів залежить від виду спорту та інших факторів):

- *мікроцикл (від кількох днів до одного тижня);*
- *мезоцикл (приблизно один місяць);*
- *макроцикл (від пів року до півтора року).*

Довгострокове планування здійснюється у формі багаторічних програм, зокрема чотирирічних олімпійських циклів. У межах таких програм щорічно визначаються ключові параметри тренувального процесу: стратегічна мета та завдання, обсяги і спрямованість навантажень, методи відновлення, система поточного й підсумкового контролю, календар змагальної діяльності та очікувані спортивні результати.

Річні або сезонні плани деталізують зазначені показники як у цілому за період, так і помісячно. Особливої уваги потребує планування мезоциклів, яке має ґрунтуватися не лише на формальному розподілі навантажень, а й на реальному фізичному та психоемоційному стані спортсмена, умовах підготовки та близькості відповідальних стартів. Важливими орієнтирами для тренера є педагогічні спостереження, аналіз щоденників спортсменів і дані медичного контролю.

Зміст конкретних тренувальних занять відображається в планах навчально-тренувальних занять і робочих журналах. Попри значний практичний досвід, тренер не повинен відмовлятися від підготовки до кожного заняття. Кожне тренування має бути унікальним, адже ефективність вирішення однакових завдань рідко досягається шляхом механічного повторення тих самих методів. Планування окремих занять із урахуванням попереднього досвіду та аналізом результатів є проявом аналітичного підходу до тренерської діяльності й необхідною умовою її результативності.

Особливе місце в роботі тренера займає ***етап підготовки до змагань***, який вважається найбільш відповідальним. Його основною метою є підведення спортсмена або команди на оптимальний рівень спортивної форми, що забезпечує досягнення запланованого результату – як у кількісних показниках, так і в місцях або рейтингах.

Цей період характеризується інтеграцією всіх складових підготовки, де фізична, технічна, тактична та психологічна робота підпорядковуються досягненню конкретної змагальної мети. Водночас не завжди доцільно виво-

дити спортсмена на пік форми перед другорядними або етапними змаганнями, оскільки передчасне досягнення максимальної готовності може негативно вплинути на виступи в головних стартах сезону.

Пік спортивної форми має індивідуальний характер і проявляється у готовності спортсмена до найвищого для нього результату. У командних видах спорту важливою є також колективна готовність, яка поєднує індивідуальну майстерність з узгодженістю дій і тактичною злагодженістю.

Високий рівень професіоналізму тренера виявляється у здатності підтримувати стабільну форму спортсменів або команди протягом серії змагань, а не лише в одному старті. Саме грамотне підпорядкування всієї системи підготовки головному змагання дозволяє досягати максимальних результатів.

Виховна функція тренера є фундаментальною складовою його професійної діяльності. Через засоби спорту формується особистість спортсмена, його моральні якості, життєві цінності та соціальна відповідальність. Недоліки виховання можуть не лише обмежити особистісний розвиток, а й стримувати розкриття спортивного потенціалу.

Успішна виховна робота сприяє формуванню дисциплінованості, самоконтролю, відповідальності та стійкості до труднощів. Навіть у разі відсутності високих спортивних досягнень досвід занять спортом може стати важливою основою для успіху в інших сферах життя.

Тренер часто виступає для спортсмена не лише фахівцем, а й наставником, порадиником і педагогом, який впливає на різні аспекти його життя. Тому тренерська діяльність потребує високого рівня психолого-педагогічної підготовки, авторитету, терплячості та гуманістичного підходу.

Якщо узагальнити напрями діяльності тренера, то можна виокремити наступні.

1. Навчально-тренувальний напрям:

- планування тренувального процесу;
- відбір та комплектування груп підготовки з урахуванням віку, рівня фізичної підготовленості та спортивної кваліфікації;
- навчання та вдосконалення техніки і тактики з обраного виду спорту;
- розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, координації, гнучкості);
- формування спеціальної працездатності та функціональної готовності спортсменів;

- підготовка до змагальної діяльності, аналіз виступів і корекція тренувальних програм;
- забезпечення безпеки занять та профілактика спортивного травматизму.

2. Виховний напрям:

- формує морально-вольові якості (дисциплінованість, відповідальність, наполегливість, самоконтроль);
- виховує повагу до правил, суперників, суддів та тренерів;
- сприяє формуванню здорового способу життя та негативного ставлення до шкідливих звичок і допінгу;
- розвиває командну взаємодію, лідерські якості та культуру спілкування;
- здійснює патріотичне, громадянське та етичне виховання спортсменів;
- підтримує психологічну рівновагу та мотивацію до занять спортом.

Тренер виступає педагогом і наставником, який впливає на ціннісні орієнтації та соціальну адаптацію спортсменів, особливо в дитячо-юнацькому спорті.

3. Організаційний напрям:

- організація та проведення тренувальних занять, навчально-тренувальних зборів і змагань;
- ведення навчально-облікової документації (журнали обліку, плани, звіти);
- взаємодія з адміністрацією спортивних закладів, федераціями, батьками спортсменів;
- забезпечення спортсменів необхідним інвентарем і спорядженням;
- дотримання вимог охорони праці, санітарно-гігієнічних норм і правил безпеки;
- координація діяльності помічників тренера, суддів, медичного персоналу;
- участь у формуванні команд і складів для змагань різного рівня.

Організаційна компетентність тренера значною мірою визначає стабільність і результативність спортивної підготовки.

4. Науково-методичний напрям:

- вивчення наукової та методичної літератури з теорії і методики спорту;
- застосування сучасних тренувальних технологій, засобів контролю та оцінки підготовленості спортсменів;

- аналіз результатів тестування, змагальної діяльності та функціонального стану;
- розроблення авторських методик і програм підготовки;
- впровадження інноваційних форм і методів навчання та тренування;
- участь у семінарах, курсах підвищення кваліфікації, науково-практичних конференціях;
- взаємодію з фахівцями спортивної медицини, психології, біомеханіки.

Завдяки науково-методичній роботі тренер забезпечує наукову обґрунтованість і прогресивність підготовки спортсменів.

Отже, діяльність тренера у спорті є багатогранною та охоплює вищезазначені види роботи. Успішне виконання цих видів забезпечує не лише спортивні результати, а й гармонійний розвиток спортсмена як особистості.

5.2. ПРОФЕСІЙНІ ВМІННЯ ТРЕНЕРА

Професійна діяльність тренера за своєю сутністю належить до педагогічної сфери, оскільки має спільні структурні елементи з роботою вчителя. Наприклад, гностичну, організаційну, комунікативну та конструктивну. Кожна з них охоплює комплекс інтелектуальних і практичних дій, спрямованих на досягнення визначених освітніх і виховних цілей. З огляду на педагогічну природу професії тренера, зазначені компоненти повною мірою формують і його діяльність.

Водночас тренерська робота має низку специфічних особливостей, зумовлених динамічним розвитком спорту, зростанням спортивних досягнень, удосконаленням методик підготовки та змінами вимог до результатів. Сучасний тренер перебуває в умовах постійного професійного пошуку, що зумовлює необхідність виділення у структурі його діяльності творчого та рухового компонентів. Аналізуючи діяльність тренера, поряд із пізнавальним, конструктивним, організаційним і комунікативним компонентами, акцентуємо увагу на специфічному тренерському компоненті.

Гностичні вміння тренера класифікуються залежно від об'єктів його професійної діяльності й охоплюють уміння, пов'язані з аналізом власної роботи та діяльності колег, вивченням індивідуальних особливостей спортсмена, а також дослідженням спортивного колективу, суперників і специфі-

ки їхньої підготовки. Провідне значення в структурі гностичної діяльності мають уміння, спрямовані на пізнання особистості спортсмена. До них належать здатність формулювати завдання щодо розвитку окремих особистісних якостей, здійснювати цілеспрямоване спостереження за виконанням поставлених завдань, добирати адекватні критерії оцінювання та аналізувати й зіставляти результати спортивної підготовки.

Формування гностичних умінь розпочинається ще до початку самостійної тренерської діяльності – у період навчання спортсмена в дитячо-юнацькій спортивній школі та закладі вищої освіти – і продовжується протягом усієї професійної кар'єри за умови цілеспрямованої методичної роботи. Гностична діяльність тренера ґрунтується на вмінні об'єктивно оцінювати функціональний і психологічний стан спортсменів, працювати зі спеціальною літературою, виявляти причини помилок у процесі засвоєння рухових дій, аналізувати власну діяльність, діяльність вихованців і колег, а також виокремлювати головне в складних педагогічних явищах.

Аналіз творчої, зокрема педагогічної, діяльності засвідчує, що її ефективність значною мірою визначається рівнем сформованості конструктивного компонента. У структурі діяльності тренерів високої кваліфікації до цього компонента належать прогнозування розвитку спортивних результатів, техніки й тактики, проектування цілей і загального задуму підготовки, планування обсягу та змісту тренувальних засобів, побудова тренувальних занять і здатність до оперативної імпровізації з урахуванням поточної інформації.

Конструктивна діяльність тренера проявляється як у попередньому плануванні (відбір і розподіл навчального матеріалу, визначення послідовності засвоєння рухових дій, постановка завдань на окремі тренування), так і безпосередньо під час занять, коли виникає потреба оперативно коригувати запланований хід тренувального процесу. Основними конструктивними вміннями є здатність планувати навчальний матеріал, здійснювати його цілеспрямований добір і синтез, а також передбачати можливі труднощі в навчанні спортсменів і своєчасно їх усувати.

Комунікативний компонент діяльності тренера визначається специфікою функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл, добровільністю відвідування занять, різноманітністю складу груп, особливостями статусу тренера та необхідністю постійно підтримувати високий рівень власної фізичної й технічної підготовленості. Комунікативна діяльність тісно пов'язана з гностичною

та включає вміння встановлювати ефективний контакт, запобігати конфліктам, користуватися коректним мовленням, розуміти психологічний стан спортсменів і керувати власною поведінкою у процесі спілкування.

Організаційний компонент є одним із провідних у структурі діяльності тренера й передбачає практичну реалізацію запланованих заходів. До ключових організаційних умінь належать здатність організовувати тренувальні заняття та змагання, координувати взаємодію спортсменів, ефективно планувати власну діяльність, керувати спортивним колективом і формувати сприятливий психологічний клімат.

Творчо-дослідницький компонент тренерської діяльності передбачає роботу з науковими джерелами, пошук і впровадження інноваційних методів тренування, аналіз тренувальних занять і змагальної діяльності спортсменів, планування та проведення педагогічних експериментів. Цей компонент тісно пов'язаний із пізнавальною діяльністю, що ґрунтується на систематизації й узагальненні досвіду власної та колективної роботи, постійному поглибленні знань із профільних спортивних дисциплін і суміжних галузей.

Специфічним для професії тренера є *руховий компонент*, який охоплює демонстрацію техніки виконання вправ, надання допомоги, а також раціональний вибір власного положення під час навчання спортсменів рухових дій. Безпосередньо тренерський компонент включає комплекс професійних умінь і навичок, необхідних для ефективного практичного здійснення тренерської діяльності.

Усі компоненти діяльності тренера перебувають у постійному взаємозв'язку й удосконалюються в процесі самостійної роботи за наявності стійкої мотивації. Домінування того чи іншого компонента визначає індивідуальний стиль професійної діяльності тренера, що може проявлятися як організаторський, новаторський, конструктивний, комунікативний або аналітичний тип. Індивідуальний стиль є засобом оптимальної адаптації фахівця до вимог професії та забезпечує максимальне використання сильних сторін особистості з одночасною компенсацією недоліків.

Зміст роботи тренера охоплює *організацію та проведення навчально-тренувальних занять, підготовку й участь у змаганнях, набір і відбір спортсменів, виховну роботу, представницьку, організаційну, господарську та фінансову діяльність, а також постійне підвищення професійної кваліфікації*. Діяльність тренера спрямована на управління процесами виховання, засвоєння спортсменами рухових дій, розвитку фізичних якостей і функціональних можливостей організму в умовах конкретного виду спорту.

Формування навчальних груп є одним із найбільш відповідальних етапів тренерської роботи та включає набір, відбір і підбір спортсменів. Набір здійснюється на початковому етапі підготовки й базується на принципі добровільності без урахування індивідуальних здібностей. Відбір передбачає залучення до занять осіб, які відповідають певним віковим, антропометричним, фізичним і психологічним критеріям, із застосуванням педагогічних, медичних і тестових методів оцінювання.

Відсіювання спортсменів є закономірним явищем, причинами якого можуть бути втрата інтересу до занять, відсутність перспектив спортивного зростання, проблеми зі здоров'ям або соціальні обставини. У таких ситуаціях тренер повинен діяти тактовно й принципово, зважаючи на інтереси спортсмена та колективу.

Після завершення початкової комплектації важливим завданням тренера є формування згуртованого колективу, сприятливого морально-психологічного клімату й умов для всебічного розвитку спортсменів. На початковому етапі підготовки тренувальні заняття мають бути різноманітними, емоційно насиченими й пізнавально цікавими, з мінімальною спеціалізацією. Саме інтерес до занять є головним чинником регулярного відвідування, тоді як особисті характеристики тренера мають другорядне значення.

5.3. SOFT SKILLS TA GREEN COMPETENCES У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ТРЕНЕРА

Soft skills та green competences у професійній підготовці тренера – це важливі складові сучасної педагогічної та спортивної освіти, що забезпечують комплексний розвиток особистості тренера та підвищують ефективність його професійної діяльності [2]. Їх інтеграція у зміст освітніх програм сприяє формуванню фахівця, здатного працювати в умовах динамічних змін, ефективно взаємодіяти з людьми та відповідально ставитися до навколишнього середовища.

Soft skills (м'які навички) – це комплекс надпрофесійних (універсальних) умінь і особистісних якостей, що забезпечують ефективну взаємодію людини в соціальному та професійному середовищі [32]. До них належать навички комунікації, самопрезентації, критичного мислення, емоційного ін-

телекту, лідерства, роботи в команді, організації діяльності тощо. Саме вони визначають здатність фахівця адаптуватися до змін, приймати виважені рішення, ефективно співпрацювати та досягати результатів не лише за рахунок професійних знань, але й завдяки високому рівню особистісної та соціальної компетентності.

М'які навички забезпечують успішну соціальну та професійну взаємодію тренера:

- самопрезентація – уміння представляти себе як професіонала, демонструвати компетентність, переконувати, формувати позитивний імідж тренера й спортивної організації, впливати на мотивацію спортсменів і довіру з їх боку;
- комунікація – здатність вести ефективний діалог, налагоджувати партнерські стосунки, застосовувати вербальні й невербальні засоби впливу, вирішувати конфлікти, забезпечувати зворотний зв'язок, працювати в команді;
- критичне мислення – уміння аналізувати інформацію, оцінювати тренувальні методики, робити обґрунтовані рішення, адаптувати тренувальний процес до індивідуальних потреб спортсменів та змін середовища;
- управління емоціями – розвиток емоційного інтелекту, уміння контролювати власні реакції, підтримувати психологічний комфорт команди, попереджати емоційне вигорання, створювати позитивний психологічний клімат.

Не менш важливу роль у професійному становленні будь-якого фахівця відіграють так звані «зелені навички». Але перед тим, як детально розглянемо їх специфіку, ознайомимось із глобальними цілями сталого розвитку.

Глобальні цілі сталого розвитку (ООН) – це 17 стратегічних цілей, спрямованих на забезпечення балансу між економічним розвитком, соціальним добробутом та збереженням довкілля. Вони охоплюють подолання бідності та голоду, забезпечення якісної освіти, здоров'я і благополуччя, гендерної рівності, чистої енергії, гідної праці, інновацій, скорочення нерівності, відповідального споживання, кліматичної безпеки, сталих громад та партнерства заради розвитку [40].

1. Подолання бідності.

Ліквідація крайньої бідності, забезпечення соціального захисту вразливих груп населення, гарантування доступу до базових ресурсів і можливостей для гідного життя.

2. Подолання голоду.

Забезпечення продовольчої безпеки, ліквідація голоду, розвиток сталого сільського господарства, покращення харчування населення.

3. Міцне здоров'я і благополуччя.

Гарантування доступу до якісної медичної допомоги, зниження рівня смертності, профілактика захворювань, підтримка психічного та фізичного здоров'я.

4. Якісна освіта.

Забезпечення рівного доступу до якісної, інклюзивної та безпечної освіти впродовж життя; розвиток компетентностей та освітніх можливостей.

5. Гендерна рівність.

Забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, усунення дискримінації та насильства за ознакою статі, підтримка рівноправної участі у суспільному житті.

6. Чиста вода та санітарія.

Гарантування доступу до безпечної питної води, санітарії та гігієни, ефективне управління водними ресурсами.

7. Доступна та чиста енергія.

Забезпечення доступу до надійних, сучасних, екологічних і доступних джерел енергії.

8. Гідна праця та економічне зростання.

Сприяння стабільному економічному розвитку, продуктивній зайнятості, безпечним умовам праці та справедливим трудовим правам.

9. Інновації та інфраструктура.

Розвиток стійкої інфраструктури, підтримка інновацій, технологічного прогресу та індустріалізації, що не шкодить довкіллю.

10. Зменшення нерівності.

Скорочення економічної, соціальної та регіональної нерівності в межах країн і між країнами.

11. Сталі міста та громади.

Розвиток безпечних, інклюзивних, екологічно стійких міст; доступне житло, транспорт, безпечний простір для життя.

12. Відповідальне споживання і виробництво.

Раціональне використання ресурсів, зменшення відходів, екологічно відповідальне виробництво та споживання.

13. Боротьба зі зміною клімату.

Обмеження негативних наслідків кліматичних змін, скорочення викидів, адаптація до кліматичних ризиків, розвиток «зеленої» політики.

14. Збереження океанів та морських ресурсів.

Охорона морських екосистем, запобігання забрудненню океанів, стале використання морських ресурсів.

15. Захист екосистем суші.

Збереження лісів, біорізноманіття, ґрунтів; боротьба з опустелюванням, деградацією землі та втратою природних середовищ.

16. Мир, справедливість та сильні інституції.

Забезпечення миру, правосуддя, верховенства права; боротьба з корупцією, формування ефективних державних інституцій.

17. Партнерство заради сталого розвитку.

Міжнародна співпраця, партнерство держав, бізнесу, науки та громадськості для досягнення всіх попередніх цілей.

Між цілями сталого розвитку та сферою фізичної культури і спорту простежується наступний взаємозв'язок:

- ціль 3 «Міцне здоров'я і благополуччя» – спорт є ключовим інструментом зміцнення здоров'я, профілактики захворювань, формування активного способу життя;
- цілі 4 і 5 (якість освіти, гендерна рівність) – спорт сприяє рівному доступу до занять, інклюзії, соціальній справедливості, вихованню цінностей та компетентностей;
- ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання» – розвиток спортивної індустрії, зайнятість, професіоналізація тренерів;
- цілі 10 та 11 (зменшення нерівності, сталі громади) – спорт інтегрує різні соціальні групи, сприяє соціальній мобільності та згуртованості громад;
- цілі 12 і 13 (відповідальне споживання, боротьба з кліматичними змінами) – «зелений» спорт, екологічно відповідна організація змагань і тренувань, раціональне використання ресурсів;
- ціль 17 «Партнерство заради сталого розвитку» – спортивні організації виступають платформою міжнародної та міжсекторальної співпраці.

Отже, фізична культура і спорт не лише сприяють досягненню окремих ЦСР, а й виступають важливим інструментом формування здорового, соціально відповідального та екологічно свідомого суспільства.

Green competences (компетентності сталого розвитку) – це сукупність знань, умінь, цінностей та поведінкових установок, спрямованих на відповідальне ставлення до довкілля, раціональне використання ресурсів та підтримку принципів сталого розвитку в особистій, професійній і суспільній діяльності [53]. Вони включають екологічну свідомість, уміння оцінювати вплив діяльності на навколишнє середовище, приймати екологічно безпечні рішення, впроваджувати практики «зеленої» поведінки, сприяти розвитку здорового, безпечного і сталого способу життя у себе та інших.

Ці компетентності спрямовані на формування у тренерів екологічної свідомості та відповідальної професійної поведінки:

- розуміння принципів сталого розвитку та їх реалізація в спортивній діяльності;
- екологічна відповідальність у використанні спортивної інфраструктури, ресурсів, інвентарю;
- формування у спортсменів екологічної культури та здорового способу життя;
- планування тренувальної та змагальної діяльності з урахуванням мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище;
- участь у екологічних ініціативах, просвітницьких заходах, соціально значущих екопроектах.

Інтеграція soft skills і green competences у професійну підготовку і діяльність фахівців:

- підвищує якість професійної підготовки тренерів;
- сприяє формуванню конкурентоспроможного, сучасного, соціально відповідального фахівця;
- забезпечує гармонійний розвиток особистості тренера;
- відповідає вимогам європейського освітнього простору та концепції сталого розвитку.

Таким чином, розвиток м'яких навичок і «зелених» компетентностей є необхідною умовою ефективної, гуманістично орієнтованої та екологічно відповідальної професійної діяльності тренера.

5.4. УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективність професійної діяльності фахівця з фізичної культури і спорту визначається не лише його особистими знаннями, уміннями та компетентностями, а й комплексом зовнішніх і внутрішніх умов, що забезпечують можливість реалізації професійного потенціалу. До ключових умов належать матеріально-технічне забезпечення, сприятливе професійне середовище та командна підтримка, можливості професійного розвитку й безперервної освіти, а також збереження професійного здоров'я і профілактика емоційного вигорання.

Матеріально-технічне забезпечення

Матеріально-технічна база є фундаментальною умовою результативності діяльності фахівця. Вона включає:

- спортивні споруди та приміщення, що відповідають віковим, функціональним і безпековим вимогам (зали, стадіони, майданчики, тренажерні зали, басейни тощо);
- сучасне спортивне обладнання та інвентар, який забезпечує можливість реалізації навчальних, тренувальних та оздоровчих програм;
- інформаційно-методичні ресурси: література, цифрові платформи, тренувальні програми, програмне забезпечення для моніторингу й аналізу результатів;
- медико-біологічне забезпечення: доступ до лікаря спортивної медицини, засобів реабілітації та відновлення, контролю здоров'я;
- умови безпеки та дотримання санітарно-гігієнічних норм, що гарантують зменшення ризику травматизму та захворюваності.

Адекватність матеріально-технічного забезпечення визначає можливість якісного тренувального процесу, рівень мотивації здобувачів і спортсменів, забезпечує стабільність і результативність професійної діяльності.

Професійне середовище та командна підтримка

Сприятливе професійне середовище – це система соціально-професійних взаємодій, що створює комфортні умови для творчої самореалізації фахівця. Воно включає:

- ефективну комунікацію в колективі, відкритий обмін досвідом, конструктивний діалог між фахівцями, адміністрацією, медичними працівниками, психологами;

- командну підтримку, що передбачає партнерські взаємини, спільне планування діяльності, координацію дій у тренувальному та змагальному процесах;
- позитивний психологічний клімат, який сприяє професійній стабільності, підвищенню мотивації, формуванню відчуття професійної значущості;
- чітку організаційну структуру й управління, що забезпечує розподіл ролей, відповідальності, функцій і гарантує ефективну взаємодію між учасниками спортивно-педагогічного процесу;
- соціальну підтримку з боку освітньої установи, спортивної організації, громади.

Наявність сприятливого середовища мінімізує конфлікти, знижує психоемоційне напруження та створює умови для високої результативності діяльності.

Професійний розвиток і безперервна освіта

Безперервний професійний розвиток є ключовою умовою відповідності сучасним вимогам галузі фізичної культури і спорту. Він передбачає:

- оновлення і поглиблення професійних знань через курси підвищення кваліфікації, участь у семінарах, тренінгах, науково-практичних конференціях;
- оволодіння інноваційними технологіями тренувального, освітнього й оздоровчого процесу;
- участь у науково-дослідній діяльності, що сприяє формуванню доказового підходу та розвитку критичного мислення;
- самоосвіту і самовдосконалення: роботу з науковою літературою, професійними стандартами, міжнародним досвідом;
- кар'єрне зростання, яке стимулює внутрішню мотивацію та професійну активність.

Систематична професійна освіта підвищує компетентність фахівця, розширює його професійні можливості, забезпечує адаптацію до змін у галузі спорту та освіти.

Професійне здоров'я та профілактика вигорання фахівця

Збереження професійного здоров'я фахівця – важлива умова забезпечення довготривалої та якісної професійної діяльності. Професійне здоров'я включає фізичний, психічний і соціальний компоненти.

Основними умовами є:

- раціональний режим праці та відпочинку, недопущення перевантажень та хронічної перевтоми;
- підтримання власної фізичної активності, що відповідає специфіці професії;
- психологічна підтримка, розвиток стресостійкості, уміння керувати емоційними станами;
- профілактика професійного вигорання, яка передбачає роботу із мотивацією, збереження балансу між роботою і особистим життям, участь у заходах психоемоційного відновлення;
- дотримання принципів безпечної професійної діяльності, що мінімізують ризики травматизму та хвороб.

Професійне здоров'я забезпечує стабільність працездатності, позитивний психоемоційний стан фахівця, його довготривалу ефективність та професійну надійність.

5.5. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

Результативність професійної діяльності фахівця з фізичної культури і спорту відображає ступінь досягнення поставлених освітніх, тренувальних, оздоровчих та соціально-педагогічних цілей. Її оцінювання є необхідною умовою вдосконалення професійної практики, забезпечення якості спортивної та освітньої діяльності, підвищення конкурентоздатності фахівця й розвитку спортивної галузі загалом. Результативність визначається системою критеріїв, кількісних і якісних показників, а також соціальним і професійним ефектом діяльності.

Критерії ефективності

Критерії ефективності професійної діяльності відображають вимоги до її результатів і дозволяють об'єктивно оцінити рівень виконання професійних функцій. До основних критеріїв належать:

- педагогічна результативність – ступінь сформованості у здобувачів необхідних знань, умінь, навичок, компетентностей, позитивного ставлення до занять фізичною культурою та спортом;

- тренувально-спортивна ефективність – динаміка спортивних результатів, підвищення функціональних можливостей, техніко-тактичної майстерності спортсменів;
- оздоровча ефективність – вплив занять на рівень фізичного здоров'я, працездатність, профілактику захворювань і травматизму;
- організаційно-управлінська ефективність – якість планування, організації тренувального та змагального процесу, раціональність використання ресурсів;
- психолого-педагогічна ефективність – рівень психологічної підготовленості, сформованість мотивації, емоційної стабільності, командної взаємодії;
- інноваційно-методична ефективність – здатність до впровадження сучасних технологій, науково-методичних розробок, інноваційних підходів.

Сукупність цих критеріїв забезпечує комплексне бачення результативності діяльності фахівця.

Кількісні та якісні показники результативності

Оцінювання результативності здійснюється на основі кількісних та якісних показників.

Кількісні показники охоплюють:

- результати виступів у змаганнях (місця, рейтинги, досягнення норм і рекордів);
- приріст фізичних показників (витривалість, сила, швидкість, координація, функціональні індекси);
- показники відвідуваності та стабільності занять;
- статистику травматизму та захворюваності;
- кількість реалізованих програм, проєктів, організованих заходів;
- результати моніторингу фізичної підготовленості та здоров'я.

Якісні показники включають:

- рівень сформованості мотивації до занять і спорту;
- якість техніко-тактичної та педагогічної підготовленості вихованців;
- психологічний клімат у групі або команді;
- рівень довіри, задоволеності учасників взаємодією з фахівцем;
- професійну рефлексію та здатність до самоаналізу;
- якість комунікації, педагогічного впливу, наставництва.

Поєднання кількісних та якісних показників забезпечує об'єктивність і комплексність оцінювання.

Соціальний ефект діяльності

Соціальний ефект діяльності фахівця з фізичної культури і спорту виходить за межі індивідуальних результатів і проявляється на рівні колективу, закладу освіти, громади та суспільства. Він передбачає:

- формування у населення культури здорового способу життя, підвищення рівня фізичної активності;
- зниження соціальних ризиків, таких як девіантна поведінка, гіподинамія, асоціальні прояви серед молоді;
- соціалізацію особистості, розвиток лідерства, відповідальності, дисципліни, комунікативних умінь;
- інклюзивний вплив, створення умов для залучення людей з особливими потребами, різних вікових і соціальних груп до занять;
- репутаційний ефект установи та регіону, підвищення престижу спортивних організацій, навчальних закладів, розвитку спортивного іміджу території.

Соціальний ефект підкреслює суспільну значущість професійної діяльності фахівця як чинника громадського здоров'я та соціальної стабільності.

Професійний успіх та кар'єрні траєкторії

Професійний успіх фахівця з фізичної культури і спорту розглядається як інтегральний результат його діяльності, визнаний професійною спільнотою, керівництвом, вихованцями та суспільством. Він визначається:

- стабільними показниками результативності роботи;
- професійною репутацією та авторитетом серед колег;
- здатністю до інновацій, лідерства, розвитку професійної школи;
- участю у професійних спільнотах, проєктах, наукових і методичних ініціативах.

Кар'єрні траєкторії фахівця можуть розвиватися у різних напрямках:

- тренерська (тренер, старший тренер, наставник, інструктор);
- управлінська (керівник секцій, відділень, спортивних закладів, федерацій);
- науково-методична (викладач закладу вищої освіти, науковий працівник, методист);

- інноваційно-проектна (менеджер спортивних програм, аналітик, консультант).

Гнучкість та різноманітність кар'єрних траєкторій стимулюють професійну активність, сприяють довготривалій професійній мотивації та підвищують загальний рівень розвитку галузі.

5.6. ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ТА КАР'ЄРНІ МОЖЛИВОСТІ ВИПУСКНИКА СПЕЦІАЛЬНОСТІ А7 ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Професійна самореалізація у сфері фізичної культури і спорту – це багатовимірний процес і водночас результат розкриття та втілення особистісного, професійного й творчого потенціалу фахівця у конкретних видах професійної діяльності, спрямованих на розвиток фізичних, психічних і соціальних якостей людини засобами фізичної культури і спорту. Вона передбачає усвідомлений вибір професії, стале професійне зростання, досягнення значущих результатів у роботі та відчуття професійної компетентності, соціальної значущості й задоволеності власною діяльністю.

У сфері фізичної культури і спорту професійна самореалізація має специфічний характер, оскільки поєднує педагогічну, тренерську, виховну, організаційно-управлінську, методичну та оздоровчу діяльність. Вона спрямована не лише на досягнення спортивних результатів, а й на формування здорового способу життя, фізичного розвитку, морально-вольових якостей і соціальної адаптації різних категорій населення.

Професійна самореалізація майбутнього тренера формується ще на етапі здобуття вищої освіти та є результатом інтеграції професійних знань, практичних умінь, особистісних якостей, ціннісних орієнтацій і мотивації до професійної діяльності. Вона виявляється у готовності випускника ефективно виконувати професійні функції відповідно до вимог сучасної системи фізичної культури і спорту.

Згідно з Національним класифікатором України (Класифікатор професій ДК 003:2010), випускники освітньо-професійної програми можуть здійснювати професійну самореалізацію, обіймаючи первинні посади:

- 3475.85 – тренер з виду спорту (федерації, збірної чи клубної команди, спортивної школи тощо);
- 3475.85 – тренер-викладач з виду спорту (дитячо-юнацької спортивної школи, секції);
- 3475.22769.85 – інструктор-методист спортивної школи;
- 3475.22768.85 – інструктор-методист з фізичної культури та спорту.

Кожна з цих посад визначає різні напрями професійної самореалізації, але об'єднується спільною метою – забезпечення якісного тренувального, освітнього та оздоровчого процесу.

Професійна самореалізація майбутнього тренера як тренера з виду спорту проявляється у здатності планувати та реалізовувати тренувальний процес, здійснювати відбір і підготовку спортсменів, керувати їхньою змагальною діяльністю, аналізувати спортивні результати та коригувати підготовку відповідно до індивідуальних можливостей спортсменів.

У ролі тренера-викладача професійна самореалізація набуває виразного педагогічного змісту й передбачає поєднання навчально-тренувальної роботи з виховним впливом, формування у вихованців ціннісного ставлення до спорту, дисципліни, саморозвитку та здорового способу життя.

Самореалізація на посаді інструктора-методиста спортивної школи пов'язана з методичним забезпеченням освітньо-тренувального процесу, узагальненням і впровадженням передового педагогічного досвіду, розробленням навчальних програм, контролем якості тренувальних занять та підвищенням професійної майстерності тренерських кадрів.

Як інструктор-методист з фізичної культури та спорту, фахівець реалізує себе у сфері організації фізкультурно-оздоровчої роботи, популяризації рухової активності, впровадження оздоровчих технологій, координації масових фізкультурних заходів і формування фізичної культури різних груп населення.

Отже, професійна самореалізація майбутнього тренера є безперервним, динамічним процесом, що поєднує професійне становлення, кар'єрний розвиток і особистісне зростання. Вона забезпечує здатність випускника адаптуватися до різних професійних ролей, відповідати вимогам ринку праці та ефективно реалізовувати соціально значущу місію фізичної культури і спорту в сучасному суспільстві.

5.7. САМОРОЗВИТОК І БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА У ПРОФЕСІЙНОМУ ЗРОСТАННІ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Саморозвиток і безперервна освіта є визначальними чинниками професійного зростання фахівця фізичної культури і спорту, оскільки саме ця сфера характеризується високою динамічністю, постійним оновленням наукових знань, тренувальних технологій, методик підготовки спортсменів та зростанням суспільних вимог до якості професійної діяльності тренера й інструктора-методиста.

Саморозвиток у сфері фізичної культури і спорту означає цілеспрямовану, усвідомлену діяльність фахівця, спрямовану на вдосконалення власних професійних компетентностей, особистісних якостей і педагогічної майстерності. Він ґрунтується на внутрішній мотивації до професійного успіху, прагненні до самореалізації та відповідальності за результати своєї роботи.

Для фахівця фізичної культури і спорту саморозвиток охоплює:

- поглиблення фахових знань з теорії та методики спортивного тренування, спортивної педагогіки, психології, біомеханіки, фізіології, спортивної медицини;
- вдосконалення практичних умінь планування, організації й контролю тренувального та змагального процесів;
- розвиток рефлексії, здатності аналізувати власну професійну діяльність, оцінювати її ефективність і коригувати методи роботи;
- формування особистісних якостей, необхідних для професії: лідерства, педагогічного такту, емоційної стійкості, комунікативності, відповідальності та здатності до прийняття рішень.

Саморозвиток дозволяє фахівцю не лише адаптуватися до змін у професійному середовищі, а й активно впливати на нього, впроваджувати інноваційні підходи, творчо вирішувати професійні завдання та досягати високого рівня професійної майстерності.

Безперервна освіта є системним механізмом підтримки та розвитку професійної компетентності фахівця протягом усього періоду його трудової діяльності. У сфері фізичної культури і спорту вона набуває особливого зна-

чення через постійне оновлення нормативно-правової бази, зміну правил змагань, появу нових тренувальних технологій, а також розвиток доказової спортивної науки.

Безперервна освіта реалізується через:

- формальну освіту (підвищення кваліфікації, друга вища освіта, магістерські програми, курси спеціалізації);
- неформальну освіту (семінари, тренінги, майстер-класи, сертифікаційні програми, участь у конференціях, вебінарах);
- інформальну освіту (самоосвіта, професійне читання, аналіз сучасних наукових публікацій, обмін досвідом з колегами, професійні спільноти).

Завдяки безперервній освіті фахівець підтримує актуальність професійних знань, підвищує якість тренувального й оздоровчого процесу, розширює спектр професійних ролей (тренер, тренер-викладач, інструктор-методист, організатор фізкультурно-оздоровчої діяльності) та забезпечує відповідність вимогам сучасного ринку праці.

Саморозвиток і безперервна освіта перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодоповнюють одне одного. Саме внутрішня потреба в саморозвитку спонукає фахівця до участі в програмах безперервної освіти, тоді як освітні можливості створюють умови для реалізації особистісного і професійного потенціалу.

Для фахівця фізичної культури і спорту ця єдність проявляється у:

- готовності до професійної мобільності та освоєння нових напрямів діяльності;
- підвищенні конкурентоспроможності на ринку праці;
- забезпеченні професійного довголіття та профілактиці професійного вигорання;
- зростанні рівня професійної самореалізації та задоволеності результатами своєї праці.

Отже, саморозвиток і безперервна освіта виступають стратегічними ресурсами професійного зростання фахівця фізичної культури і спорту, забезпечуючи його здатність до ефективної діяльності, інноваційності та успішної реалізації соціально значущої місії фізичної культури і спорту впродовж усього професійного життя.

Питання для самоконтролю

1. Які чотири комплекси завдань вирішує тренер у межах тренувального процесу?
2. Назвіть основні часові структури планування у спорті (цикли) та вкажіть їхню тривалість.
3. У чому полягає основна мета етапу підготовки до змагань і що таке «пік спортивної форми»?
4. Які основні функції (напрями) діяльності тренера виокремлюють як узагальнені (назвіть хоча б три)?
5. Які загальнопедагогічні компоненти діяльності вчителя притаманні й професії тренера?
6. Дайте характеристику гностичним вмінням тренера. На що вони спрямовані насамперед?
7. У чому проявляється конструктивна діяльність тренера під час планування та безпосередньо на занятті?
8. Яка різниця між «набором», «відбором» та «підбором» спортсменів при формуванні навчальних груп?
9. Поясніть суть «рухового компонента» у професії тренера. Чому він є специфічним?
10. Що таке «Soft skills» (м'які навички) тренера та які конкретні вміння до них належать?
11. Який взаємозв'язок існує між Глобальною ціллю сталого розвитку №3 («Міцне здоров'я і благополуччя») та сферою спорту?
12. Дайте визначення «Green competences» (зелених компетентностей) тренера. Як вони реалізуються у професійній діяльності?
13. Які зовнішні та внутрішні умови необхідні для забезпечення ефективної професійної діяльності фахівця (назвіть основні блоки)?
14. Чим відрізняються кількісні показники результативності тренера від якісних? Наведіть приклади для кожної групи.

Розділ 6

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА І ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА: ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ, АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

6.1. ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА. ОСНОВНІ ЕТИЧНІ НОРМИ

У процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, зокрема тренерів різних видів спорту, важливе місце посідає професійна етика, яка є складовою системи морально-етичного знання. Для результативної реалізації професійних функцій тренеру недостатньо лише спеціальних компетентностей – необхідними є високий рівень педагогічної майстерності, володіння моральними нормами та дотримання ціннісних орієнтирів. Професійно-етичні засади ґрунтуються на загальнолюдських моральних принципах, що охоплюють поняття добра і зла, честі, совісті, відповідальності, патріотизму, гуманізму, шанобливого ставлення до професії та оточення [17].

Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що питання професійної етики у діяльності тренера є об'єктом активних досліджень. Так, у праці Н. Борейко та її колег підкреслюється тісний зв'язок між професійною етикою та педагогічною культурою майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, де етична складова визначається важливим показником професійної зрілості спеціаліста [4]. Водночас В. Бралатан, Л. Гуцаленко та Н. Здирко трактують професійну етику як специфічний моральний кодекс представників певної професії. Науковці наголошують, що її зміст пов'язаний із гуманізацією професійної діяльності, адже етичні норми, закладені в професійних кодексах, відіграють значущу роль у формуванні гуманних взаємин у суспільстві та професійному середовищі [5].

Професійна етика у сфері фізичної культури і спорту трактується як складова педагогічної етики та розглядається як окрема галузь наукового

знання, що поєднує специфічні моральні принципи, норми та правила поведінки у діяльності тренера з обраного виду спорту. Вона визначає систему морально-етичних орієнтирів, якими має керуватися фахівець у процесі організації навчально-тренувальної роботи, виховання спортсменів та побудови міжособистісних стосунків у професійному середовищі.

Вивчення особливостей педагогічної етики майбутніх тренерів є надзвичайно важливим, адже саме безпосередня взаємодія тренера зі спортсменами значною мірою впливає на ефективність навчання та тренування, формування дисципліни, розвиток морально-вольових якостей, психологічну стабільність, соціальну адаптацію та особистісне становлення вихованців. Етична культура тренера стає чинником, що визначає характер педагогічної взаємодії, рівень довіри, авторитет фахівця та загальний моральний клімат у спортивному колективі [51].

Професійна діяльність майбутнього фахівця фізичної культури і спорту пов'язана з підвищеним рівнем відповідальності. Вона передбачає не лише сумлінне виконання функціональних обов'язків, а й відповідальність за життя і здоров'я спортсменів, дотримання принципів безпечного тренувального процесу, уміння конструктивно спілкуватися з різними соціальними групами – дітьми, їхніми батьками, колегами-тренерами, суддями, адміністрацією спортивних установ, медичним та допоміжним персоналом. Важливою етичною вимогою є особистий приклад тренера, що передбачає підтримання належного рівня фізичної форми, культури поведінки, дисциплінованості та професійної гідності.

У своїй діяльності тренер має керуватися низкою ключових етичних принципів, серед яких:

- законність та дотримання професійних норм;
- висока компетентність і відповідальність;
- справедливість та об'єктивність у ставленні до спортсменів;
- гуманізм і повага до особистості;
- демократичний стиль взаємодії;
- відповідальність за результати професійної діяльності;
- збереження спортивної честі та репутації;
- почуття професійного обов'язку;
- самокритичність і здатність до рефлексії;
- дотримання конфіденційності інформації про спортсменів.

У наукових дослідженнях професійна етика майбутнього тренера часто структурується на кілька взаємопов'язаних компонентів:

1. Моральна свідомість – сукупність етичних знань, сформованих моральних переконань, ціннісних орієнтацій, уміння аналізувати власні вчинки, відчуття відповідальності перед вихованцями та суспільством.
2. Моральна діяльність – практична реалізація етичних норм у професійній поведінці, прийняття педагогічно виважених рішень, дотримання етичних стандартів у тренувальному процесі.
3. Моральні відносини – система міжособистісних стосунків, що складається між тренером, спортсменами, колегами та іншими учасниками спортивного середовища, де проявляється єдність моральної свідомості та моральної поведінки [8].

Підсумовуючи, можна наголосити, що професійна етика фахівця з фізичної культури і спорту (зокрема тренера з виду спорту) закріплюється у спеціальних нормативних документах, професійних етичних кодексах та стандартах поведінки. Вони визначають систему норм, правил і моральних зобов'язань, які регулюють професійну діяльність тренера, враховуючи особливості виду спорту, специфіку роботи з різними контингентами спортсменів, необхідність попередження конфліктів, забезпечення справедливості, гуманності та відповідальності за прийняті рішення та можливі порушення професійної етики.

6.2. ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» У НАВЧАННІ. ВИДИ ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Відповідно до Кодексу академічної доброчесності К-ПНУ, *академічна доброчесність* трактується як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [20, с. 3].

Основними принципами академічної доброчесності для учасників освітнього процесу є:

- законність і верховенство права;
- чесність й порядність;

- взаємна довіра;
- справедливість і толерантність;
- партнерство й взаємоповага;
- рівність;
- відповідальність;
- компетентність й професіоналізм;
- академічна свобода;
- самовдосконалення і саморозвиток;
- прозорість, відкритість, підзвітність;
- добробут і безпека.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з огляду на їхні індивідуальні потреби і можливості);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Академічна доброчесність виступає підґрунтям якості освіти, професійної культури майбутнього фахівця та його репутації в академічній і професійній спільноті.

Реалізація політики академічної доброчесності у К-ПНУ здійснюється через:

- діяльність Комісії з питань академічної доброчесності К-ПНУ;
- функціонування системи запобігання та виявлення академічного плагіату;
- інформування на вебсайті К-ПНУ і в соціальних мережах про заходи щодо забезпечення принципів академічної доброчесності та боротьби з корупцією;
- проведення лекцій, семінарів, тренінгів та інших заходів для учасників освітнього процесу з метою імплементації принципів академічної добро-

чесності на рівні К-ПНУ, підвищення рівня якості освітнього процесу, заохочення учасників освітнього процесу до етичної поведінки й формування моральних і духовних цінностей, академічної культури, навичок протидії академічній нечесності;

- формування умов для розвитку взаємоповаги, довіри й партнерства між учасниками освітнього процесу;
- протидію будь-яким проявам неправомірної вигоди;
- вивчення досвіду провідних вітчизняних і зарубіжних закладів вищої освіти щодо реалізації принципів академічної доброчесності в освітньому середовищі [20, с. 11].

Види порушень академічної доброчесності

До найпоширеніших форм порушень належать:

1. Плагіат – привласнення чужих ідей, текстів, дослідницьких результатів без посилання на автора або використання їх як власних.
2. Самоплагіат – повторне використання власних попередніх робіт без належного зазначення факту їх попередньої публікації.
3. Фабрикація – вигадкування результатів досліджень, статистичних даних чи фактів.
4. Фальсифікація – спрямоване спотворення, підроблення чи маніпуляція даними, документами, результатами дослідження чи навчальної діяльності.
5. Списування – використання заборонених матеріалів під час виконання контрольних, тестів, іспитів; отримання допомоги сторонніх осіб.
6. Підміна особи – складання іспиту, тесту або виконання завдання іншою особою замість студента.
7. Корупційні прояви в освіті – отримання неправомірної вигоди за оцінки, зарахування, захист робіт, доступ до освітніх можливостей.
8. Порушення авторського права – несанкціоноване використання матеріалів, програм, методичних розробок.
9. Необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання.

За порушення академічної доброчесності здобувачі вищої освіти можуть бути притягнені до відповідальності:

- перескладання іспиту, заліку, інших форм контролю;
- повторне вивчення навчальної дисципліни;

- позбавлення стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Вирішення суперечливих питань, пов'язаних із порушеннями академічної доброчесності, розглядає Комісія з питань академічної доброчесності К-ПНУ на підставі «Положення про дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами вищої освіти в К-ПНУ (нова редакція) та «Кодексу академічної доброчесності К-ПНУ (нова редакція)».

Порушення академічної доброчесності знижує якість освіти, руйнує довіру, формує неправильні професійні цінності та негативно впливає на репутацію закладу освіти.

6.3. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СПОРТІ

Запобігання корупційним проявам у спорті є одним із ключових компонентів забезпечення чесності, прозорості та справедливості спортивної системи. Корупція у сфері фізичної культури і спорту підриває довіру суспільства до спортивних інституцій, дискредитує результати змагань, негативно впливає на розвиток спорту, інвестиційний клімат, міжнародний імідж держави та моральні цінності учасників спортивного процесу.

Корупційні прояви у спорті можуть охоплювати:

- дискримінаційні управлінські рішення (лобіювання, протекціонізм, отримання неправомірної вигоди);
- упереджене суддівство та маніпулювання результатами змагань;
- договірні матчі, «фіксинг» результатів заради фінансової вигоди чи ставок;
- нецільове використання бюджетних коштів, фінансів спортивних федерацій і клубів;
- зловживання під час трансферів та контрактів спортсменів;
- порушення в системі закупівель спортивного інвентарю, обладнання, будівництва спортивних споруд;
- корупційні дії в антикорупційній та антидопінговій системі (приховування фактів допінгу, ухилення від перевірок);

- непрозорість у відборі спортсменів до збірних команд, навчальних закладів або спортивних програм.

Причини виникнення корупції у спорті:

- висока комерціалізація спорту та значні фінансові обороти;
- надмірний тиск на результат та престиж;
- слабкі механізми контролю й підзвітності;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- недостатній рівень антикорупційної культури та етики у середовищі спортсменів, тренерів, керівників.

Міжнародні та національні підходи до протидії корупції

У світі діють стандарти та ініціативи, спрямовані на боротьбу з корупцією у спорті: рекомендації Ради Європи, документи ЮНЕСКО, Європейська конвенція щодо безпеки та чесності спорту, ініціативи Міжнародного олімпійського комітету щодо «good governance», політика FIFA, ІОС та інших федерацій щодо прозорості та відповідальності. В Україні питання регулюється антикорупційним законодавством, нормами спортивних федерацій, державними програмами розвитку спорту, впровадженням принципів доброчесності, публічності та фінансової прозорості.

Засоби та механізми запобігання корупції в спорті

Нормативно-правове забезпечення:

- чітке законодавче визначення відповідальності за корупційні правопорушення у спорті;
- регламентація процедур фінансування, відбору спортсменів, ліцензування клубів, суддівства.

Організаційна та управлінська прозорість:

- відкритість бюджетів спортивних організацій;
- незалежні аудити та моніторинг діяльності федерацій і клубів;
- чіткі критерії відбору спортсменів, тренерів та офіційних осіб;
- електронні системи звітності та закупівель.

Етика та професійна культура:

- кодекси чесної гри та спортивної етики;
- етичні комісії у спортивних організаціях;
- популяризація принципів fair play, нульової толерантності до корупції.

Освітня та профілактична робота:

- навчальні програми для тренерів, спортсменів, студентів щодо антикорупційної культури;
- роз'яснення правових наслідків корупції;
- формування у молоді моральних цінностей, поваги до правил і чесної конкуренції.

Механізми контролю та відповідальності:

- дисциплінарні процедури і санкції;
- ефективні канали повідомлення про правопорушення (whistleblowing);
- співпраця зі спеціальними антикорупційними органами та правоохоронними структурами.

Громадський та медійний контроль:

- участь громадськості у контролі спортивних процесів;
- діяльність журналістських розслідувань;
- суспільний тиск на недоброчесні практики.

Запровадження ефективних антикорупційних механізмів забезпечує:

- довіру до результатів змагань і спортивних інституцій;
- справедливість, рівні можливості та чесну конкуренцію;
- позитивний імідж спорту на національному та міжнародному рівнях;
- стає фінансування та розвиток спортивної інфраструктури;
- виховання морально зрілих спортсменів і тренерів.

Запобігання корупційним проявам у спорті – це комплексна, системна діяльність, що поєднує правові, організаційні, етичні, освітні та контрольні механізми. Вона потребує взаємодії держави, спортивних федерацій, тренерів, спортсменів, громадських організацій та суспільства в цілому. Лише за умови прозорості, підзвітності та високої культури доброчесності можливо забезпечити розвиток спорту як соціально важливої, гуманістично спрямованої та суспільно значущої сфери діяльності.

6.4. АНТИДОПІНГОВІ ПРАВИЛА ЯК СКЛADOVA ДОБРОЧЕСНОСТІ

Ще в античні часи спортивний успіх асоціювався зі славою та матеріальними винагородами, тому прагнення до перемоги нерідко супроводжувалося використанням різноманітних засобів для підвищення працездатності. Проте лише з розвитком сучасної медицини та відновленням олімпійського руху наприкінці XIX століття суспільство усвідомило, що важливим є не лише результат, а й чесний шлях до нього, а також збереження здоров'я спортсмена. Саме це зумовило формування етичних засад спорту та розуміння неприпустимості застосування засобів, які дають несправедливу перевагу або становлять загрозу для здоров'я.

Історично люди використовували різні речовини для підвищення витривалості та силових можливостей задовго до нашої ери. У стародавньому Єгипті, Китаї, Греції й Римі атлети застосовували стимулювальні настоянки, алкоголь, рослинні екстракти, органічні суміші, інколи навіть психоактивні гриби. Для давніх Олімпійських ігор було заборонено лише змову щодо результатів, тоді як більшість інших засобів не засуджувалася [3].

Наприкінці XIX – на початку XX століття, із розвитком фармакології, з'явилися «тоніки», гормональні екстракти, стимулятори, а у велосипедному та бігу на довгі дистанції почали використовувати кокаїн, нітрогліцерин, алкоголь та інші речовини. Саме в цей період були зафіксовані перші смертельні випадки, що привернуло увагу медичної та спортивної спільноти [46].

Поступово ставало очевидним, що використання допінгу суперечить принципам чесної гри та перетворює спорт на фармакологічне змагання. Тому впродовж XX століття міжнародні спортивні організації почали розробляти перші заборони, а згодом – системи контролю, перелік заборонених препаратів і процедури тестування. Це стало ключовим кроком у формуванні сучасної антидопінгової політики та утвердженні цінностей етики, справедливості й турботи про здоров'я спортсменів.

Рішенням ключових спортивних організацій 1999 року було створено Всесвітнє антидопінгове агентство (WADA) – незалежну міжнародну організацію, яка координує боротьбу з допінгом на глобальному рівні. Основний

інструмент WADA – Всесвітній антидопінговий кодекс, який визначає стандарти, правила й обов'язкові процедури для спортивних федерацій, організацій і держав-учасниць. Кодекс є основоположним документом, що гармонізує антидопінгову діяльність у всьому світі і періодично оновлюється відповідно до нових викликів та наукових даних [7]. Документ визначає заборонені речовини і методи, механізми тестування, санкції за порушення, а також міжнародні стандарти з тестування та акредитації лабораторій.

2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті», який визначає правові та організаційні засади боротьби з допінгом на національному рівні, встановлює повноваження державних органів, антидопінгових структур і суб'єктів спортивної сфери. Цей закон встановлює обов'язок дотримання Всесвітнього антидопінгового кодексу та міжнародних стандартів у національній практиці [11].

Також був створений Національний антидопінговий центр України – головна організація, що координує антидопінгові заходи в країні. НАДЦ здійснює:

- планування та проведення допінг-контролю і тестувань спортсменів;
- аналіз проб у акредитованих лабораторіях;
- розробку Антидопінгових правил України, які відповідають вимогам WADA;
- освітні та профілактичні заходи для спортсменів і тренерів;
- співпрацю з міжнародними організаціями з метою уніфікації підходів [1].

Антидопінгові правила НАДЦ є правилами, що зобов'язують спортсменів і допоміжний персонал дотримуватися заборонених списків речовин і методів відповідно до глобальних стандартів.

Антидопінгові правила як складова доброчесності у спорті становлять фундамент сучасної спортивної етики, спрямованої на забезпечення чесної конкуренції, рівних можливостей спортсменів, збереження їхнього здоров'я та довіри суспільства до результатів спортивної діяльності. Дотримання антидопінгових вимог є не лише юридичним обов'язком, а й важливим моральним принципом професійної поведінки спортсменів, тренерів, лікарів і спортивних організацій.

Сучасна антидопінгова система включає:

1. Тестування й аналіз проб.

Експрес-тестування на змаганнях і поза ними, відбір сечі та крові для лабораторного аналізу, включно з дослідженням на заборонені препарати,

гормони, стимулятори та інші заборонені методи. Це дозволяє не лише виявляти порушення, а й здійснювати профілактику, оскільки невідомість тестування стримує від спокуси вживати допінг.

2. Переліки і списки заборонених речовин.

WADA щороку оновлює Список заборонених речовин і методів, який застосовується у всьому світі для контролю справедливості й безпеки спорту. На його основі будується як міжнародне, так і українське антидопінгове регулювання (через Антидопінгові правила НАДЦ).

3. Санкції та дисциплінарні механізми

Порушення антидопінгових правил тягне за собою санкції: дискваліфікації, позбавлення медалей, компенсаційні покарання, а іноді й кримінальні наслідки залежно від національного законодавства.

Значення антидопінгових правил для спортивної доброчесності:

1. Забезпечення чесної гри (fair play) – недопущення штучного підвищення результатів.
2. Рівність можливостей спортсменів – захист від недобросовісної конкуренції.
3. Збереження здоров'я спортсменів – профілактика небезпечного впливу хімічних речовин на організм.
4. Повага до спортивних цінностей – розвиток культури відповідальності, дисципліни, самоконтролю.
5. Довіра суспільства та міжнародний імідж спорту країни – підтвердження чистоти результатів, легітимності перемог.

Основні принципи антидопінгової політики:

- нульова толерантність до допінгу;
- особиста відповідальність спортсмена за все, що потрапляє в організм;
- превентивний підхід – профілактика важливіша за покарання;
- прозорість та контрольованість процесів;
- освітня спрямованість – формування свідомого ставлення до правил;
- партнерство міжнародних, державних та спортивних структур.

До порушень належать:

- використання заборонених препаратів або методів;
- відмова від тестування чи ухилення від нього;

- фальсифікація процедур допінг-контролю;
- володіння, розповсюдження, призначення допінгових речовин;
- співпраця з дискваліфікованими особами;
- недотримання вимог щодо місцезнаходження спортсменів.

Процедури та механізми контролю:

- планові та позапланові тестування спортсменів;
- лабораторний аналіз біологічних проб;
- паспорт біологічних показників спортсмена;
- прозорі дисциплінарні процедури розгляду порушень;
- визначення санкцій (дискваліфікація, анулювання результатів, відсторонення посадових осіб).

Тренер є ключовою фігурою у формуванні ставлення спортсмена до доброчесності. Його завдання: особистий приклад етичної поведінки, контроль за медичним супроводом, недопущення тиску на спортсмена задля результату будь-якою ціною, підтримка психологічної рівноваги спортсменів.

Знання антидопінгових правил має бути обов'язковим компонентом професійної компетентності тренера. Це гарантує формування професійної відповідальності, етичну поведінку у тренерській діяльності, підтримку здоров'я та безпеки спортсменів, збереження престижу спорту і честі нації.

Антидопінгові правила є важливим інструментом забезпечення спортивної доброчесності, чесної конкурентної боротьби та збереження здоров'я спортсменів. Їх дотримання – це не лише правова вимога, а ключовий етичний стандарт сучасного спорту, що визначає його гуманістичну спрямованість, соціальну цінність та довіру суспільства.

Питання для самоконтролю

1. *У чому полягає значення професійної етики у діяльності тренера і чому вона є важливою складовою професійної підготовки фахівців з фізичної культури і спорту?*
2. *Як науковці трактують поняття професійної етики тренера та які ключові акценти вони виокремлюють у своїх дослідженнях?*
3. *Які основні етичні принципи та норми мають визначати професійну поведінку тренера у роботі зі спортсменами та в професійному середовищі?*

4. *Які компоненти професійної етики майбутнього тренера виділяються в наукових джерелах та що характеризує кожен із них?*
5. *Чому педагогічна та етична культура тренера впливають на ефективність тренувального процесу, психологічний клімат у колективі та особистісний розвиток спортсменів?*
6. *Як у К-ПНУ визначається поняття академічної доброчесності та які основні принципи її дотримання для учасників освітнього процесу?*
7. *Які основні види порушень академічної доброчесності виділяються у тексті та які можливі наслідки передбачені за їх вчинення?*
8. *Якими механізмами у К-ПНУ забезпечується реалізація політики академічної доброчесності та чому її дотримання є важливим для якості освіти і репутації закладу?*
9. *Які основні форми корупційних проявів у спорті виокремлюються в тексті та які їхні можливі наслідки для спортивної сфери?*
10. *Які міжнародні та національні документи й організації забезпечують протидію корупції у спорті та формування принципів прозорості й чесності?*
11. *Які ключові механізми запобігання корупції у спорті передбачаються нормативно-правовими, управлінськими, етичними, освітніми та контрольними засобами?*
12. *Яке значення має громадський і медійний контроль у боротьбі з корупційними проявами у спорті та забезпеченні прозорості спортивних процесів?*
13. *Чому антидопінгові правила вважаються складовою спортивної доброчесності та які основні функції вони виконують?*
14. *Яку роль відіграють WADA, Національний антидопінговий центр України та Всесвітній антидопінговий кодекс у формуванні та реалізації антидопінгової політики?*
15. *Які основні принципи, механізми контролю та види порушень антидопінгових правил виділено в тексті, і яке значення має роль тренера у забезпеченні дотримання цих правил?*

Розділ 7

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
ТА БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС**

**7.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.
ОСНОВНІ ЦІЛІ БОЛОНСЬКОЇ СИСТЕМИ**

Інтеграційні процеси в Європі значно активізувалися після завершення Другої світової війни. У 1951 році шість держав започаткували Європейську спільноту вугілля і сталі, яка з часом трансформувалася в Європейський Союз – політичне та економічне об'єднання, що нині включає 27 країн. Основою інтеграції стали економічні інтереси та прагнення до співробітництва, результатом чого стало формування єдиного ринку з вільним пересуванням товарів, послуг, капіталів і населення. Значна частина держав-членів (16 країн) запровадила спільну валюту – євро. Європейська інтеграція поступово поширилася й на інші сфери – науку, культуру, спорт.

Освіта ж тривалий час залишалася відносно незалежною через притаманну їй консервативність і автономію університетів. Така ситуація певний час не створювала проблем, але зі збільшенням трудової міграції та зростанням потреби в кваліфікованих фахівцях почали проявлятися нові виклики. Різноманітність національних освітніх систем, яка завжди вважалася перевагою, почала ускладнювати роботодавцям розуміння рівня та змісту іноземних кваліфікацій. Наприклад, дипломи однакового найменування могли означати різний обсяг і глибину підготовки залежно від країни, що ставило під сумнів їхню зіставність і прозорість.

Додатковим чинником, що прискорив реформування, стала масовізація вищої освіти: у багатьох державах Європи за відносно короткий період кількість студентів зростає у декілька разів. Вища освіта перестала бути елітарною, але це супроводжувалося зниженням рівня підготовленості абітурієнтів у по-

єднанні з незмінно високими вимогами до випускників. За таких умов виникла потреба у структурній перебудові: диференціації освітніх рівнів, переході до навчання впродовж життя, впровадженні нових освітніх технологій.

Першим значним кроком до інтернаціоналізації освіти стала програма ERASMUS, започаткована у 1987 році. Вона була спрямована на розширення академічної мобільності студентів і викладачів, підтримку міжуніверситетського партнерства, розвиток інноваційних методів навчання та співпраці університетів з ринком праці. Саме в межах цієї програми було створено Європейську кредитно-трансферну систему, яка забезпечила можливість збереження результатів навчання, здобутих в університетах інших країн. Досвід участі сотень тисяч студентів підтвердив ефективність такого підходу.

Проте подальше поглиблення політичної та економічної інтеграції в Європі висунуло на порядок денний масштабніше завдання – гармонізацію систем вищої освіти різних країн. Йшлося вже не лише про окремі програми мобільності, а про створення спільного європейського освітнього простору на основі узгоджених структурних змін. Ця ідея була проголошена в Сорбоннській декларації та конкретизована в Болонській декларації, поклавши початок Болонському процесу – реформаторському руху, спрямованому на формування Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Його головна мета – підвищення якості, конкурентоспроможності та міжнародної привабливості європейської освіти при одночасному збереженні національних традицій та особливостей.

Первинно Болонський процес мав дві ключові орієнтації: зробити європейські кваліфікації зрозумілими та взаємовизнаними і забезпечити високий рівень якості освіти. Надалі було напрацьовано широкий спектр інструментів і механізмів для реалізації цих цілей: концепція навчання упродовж життя, розширення програм мобільності, міжнародні дослідницькі проекти (зокрема «Тюнінг»), запровадження Додатка до диплома, формування Рамки кваліфікацій ЄПВО, визнання докторських програм як третього циклу вищої освіти, розвиток взаємодії ЄПВО з Європейським дослідницьким простором, удосконалення системи забезпечення якості, визнання результатів неформальної освіти, трансформація ЄКТС у систему накопичення кредитів, залучення роботодавців до формування освітніх програм і сприяння працевлаштуванню випускників.

Таким чином, Болонський процес став тривалим і динамічним механізмом модернізації європейської вищої освіти, що постійно вдосконалюється і

реагує на виклики часу, забезпечуючи інтеграцію, якість, мобільність і прозорість освітнього простору.

Отже, європейський простір вищої освіти (ЄПВО) – це наддержавна система співпраці у сфері вищої освіти, офіційне створення якої відбулося на Конференції міністрів держав-учасниць Болонського процесу в Будапешті та Відні у березні 2010 року. Сам Болонський процес був започаткований раніше – у червні 1999 року під час зустрічі міністрів, відповідальних за вищу освіту Франції, Німеччини, Італії та Сполученого Королівства в місті Болонья, де було проголошено ідею формування єдиного європейського освітнього простору.

Головна ідея Болонського процесу полягає у створенні єдиних стандартів організації навчання, які дозволяють порівнювати освітні програми різних країн. Це не означає повної схожості, але передбачає:

- спільні підходи до структури навчальних програм;
- єдині критерії оцінювання результатів навчання;
- прозорість кваліфікацій і дипломів;
- зрозумілу систему академічних ступенів.

Це сприяє взаємному визнанню дипломів, підвищенню довіри між університетами та країнами, а також спрощує працевлаштування випускників у міжнародному просторі. Уніфікація створює умови для мобільності студентів, викладачів і науковців.

Болонська система передбачає **три цикли навчання**:

Перший цикл – бакалавр: триває зазвичай 3–4 роки, спрямований на здобуття базової професійної кваліфікації, дає можливість швидше виходити на ринок праці, формує фундаментальні знання й практичні навички.

Другий цикл – магістр: триває 1–2 роки, орієнтований на поглиблену підготовку, наукову або управлінську діяльність, сприяє спеціалізації.

Третій цикл – доктор філософії (PhD) / доктор наук, зорієнтований на наукові дослідження, пов'язаний з формуванням нових знань і наукових відкриттів.

Ця система:

- забезпечує логічну наступність рівнів освіти;
- робить навчання гнучким;
- дозволяє студенту будувати індивідуальні освітні траєкторії.

Однією з фундаментальних цілей Болонського процесу є створення механізмів, які гарантують **офіційне визнання дипломів і кваліфікацій** у різних державах.

Це забезпечується через стандартизацію ступенів, впровадження Додатка до диплома європейського зразка, міжнародні угоди та нормативні документи.

Прозорість інформації про зміст навчання дозволяє роботодавцям коректно оцінювати компетентності випускників, університетам визнавати попереднє навчання, випускникам бути конкурентоспроможними за кордоном.

Якість освіти – ключовий критерій успішності Болонських реформ. Система контролю якості базується на:

- внутрішніх системах забезпечення якості в університетах;
- зовнішніх незалежних акредитаційних агенціях;
- участі студентів у контролі освітнього процесу;
- залученні роботодавців до оцінювання компетентностей.

У рамках Болонського процесу сформовані:

- стандарти якості;
- механізми моніторингу і вдосконалення освіти.

В Україні функціонує НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке відповідає європейським принципам.

Таким чином, якість стає не формальним поняттям, а реальним критерієм розвитку освіти.

Одне з найважливіших досягнень Болонського процесу – можливість навчатися, проходити практику або викладати в інших університетах Європи.

Мобільність передбачає:

- навчання на семестрових або річних програмах;
- участь у міжнародних проектах;
- обмін досвідом між викладачами;
- інтеграцію у світову наукову спільноту.

Переваги мобільності:

- підвищення рівня професійної підготовки;
- формування відкритого світогляду;

- удосконалення мовних компетентностей;
- розвиток академічної культури.

Болонська система змінює призначення освіти: вона має бути не просто теоретичною, а практично спрямованою.

Основні аспекти:

- розробка програм з урахуванням потреб ринку праці;
- розвиток професійних компетентностей;
- формування soft skills (комунікація, критичне мислення, лідерство);
- співпраця університетів з роботодавцями.

Мета такої діяльності – забезпечити конкурентоспроможність випускника і його готовність працювати в динамічному професійному середовищі.

Болонський процес також визнає необхідність **безперервного навчання** як базової умови успішності сучасної людини. Навчання впродовж життя сприяє професійній гнучкості, підтримує конкурентоспроможність людини, відповідає викликам цифрової, інформаційної та інноваційної епохи.

Університети в Болонській системі отримують більшу свободу в управлінні; можливість самостійно формувати навчальні програми; ширші права у науковій діяльності; самостійність у міжнародній співпраці.

Однак автономія поєднується з підзвітністю суспільству, відповідальністю за якість освіти, дотриманням академічної доброчесності, ефективним використанням ресурсів.

Це сприяє розвитку інноваційності, академічної свободи та конкурентності університетів.

7.2. ВПРОВАДЖЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Україна стала повноправним членом Болонського процесу (European Higher Education Area) у 2005 році на конференції міністрів освіти у Бергені, зобов'язавшись імплементувати вітчизняні реформи відповідно до принципів цього процесу. Відповідальним на національному рівні за участь у Болонському процесі є Міністерство освіти і науки України.

Варто підкреслити, що після приєднання України до Болонського процесу національна система вищої освіти не лише отримала значну кількість переваг і утвердилася як повноправний учасник європейського освітнього простору, а й зробила освітній процес та викладання освітніх компонентів у закладах вищої освіти більш гнучкими, зрозумілими та ефективними. Серед ключових здобутків можна визначити наступні.

1. Перехід на двоступеневу систему підготовки фахівців – бакалаврат та магістратуру, що дозволило остаточно відмовитися від застарілої моделі підготовки «спеціаліста». Відтепер здобувач має можливість самостійно визначати, чи є ступінь бакалавра кінцевим рівнем його професійної освіти, чи він прагне продовжити навчання в магістратурі. Наприклад, маючи диплом бакалавра з психології, вступник може за процедурою перехресного вступу отримати ступінь магістра з дошкільної освіти.
2. Уніфікація системи наукових ступенів відповідно до європейських стандартів, що забезпечує їх визнання та порівнюваність.
3. Запровадження додатка до диплома європейського зразка, у якому зазначені всі освітні компоненти та здобуті бали, що дає можливість чітко відобразити результати навчання студента.
4. Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за кредитно-модульною системою ЄКТС. Кожна дисципліна має визначену кількість кредитів (годин для її освоєння). Для успішного переходу на наступний курс або допуску до державної атестації студент повинен отримати щонайменше 60 балів із кожного освітнього компоненту. Це формує певну академічну автономію, оскільки здобувач сам визначає рівень власних результатів – від мінімально достатнього до максимально високого.

5. Можливість індивідуалізації освітньої траєкторії. Університети надають студентам право обирати певну частину дисциплін відповідно до власних освітніх потреб, інтересів та професійних планів. Такий підхід сприяє творчому професійному зростанню викладачів, адже вони мають змогу розробляти силабуси вибіркового дисциплін і викладати курси, що відповідають їхнім науковим інтересам і запитам здобувачів. Практика засвідчує, що в окремих випадках до 90% індивідуального навантаження викладача можуть становити вибірково дисципліни.
6. Спрощення механізмів підвищення кваліфікації викладачів у провідних університетах Європи.
7. Підтримка участі здобувачів у міжнародних проєктах, розвиток партнерств між університетами, реалізація спільних освітніх програм і дослідницьких ініціатив.

Варто зауважити, що важливим кроком у зміцненні прямої співпраці між закладами педагогічної освіти європейських країн протягом останнього десятиліття стало створення різноманітних консорціумів, спрямованих на спільне опрацювання актуальних проблем, зокрема розроблення сучасних моделей педагогічної освіти. Показовим прикладом є діяльність Консорціуму десяти закладів педагогічної освіти з різних європейських держав, який підготував змістовні програми та модулі за такими напрямками:

- аналіз освітньої політики у порівняльному вимірі;
- активні методи навчання у вищій школі;
- порівняльне вивчення інноваційних методик викладання рідної мови;
- електронне навчання у вищій освіті;
- дослідження навчання й викладання математики;
- вивчення питань соціальної інклюзії та справедливості в освіті [45].

Новий етап розвитку інтеграційних процесів у галузі педагогічної освіти був започаткований під час Празького Саміту 7 травня 2009 року, коли країни-члени ЄС разом зі східноєвропейськими партнерами – Україною, Білоруссю, Молдовою, Грузією, Азербайджаном та Вірменією – розпочали реалізацію багатостороннього проєкту взаємодії, вибудованого на чотирьох основних напрямках:

- розвиток демократії, ефективного державного управління та стабільності;
- економічна інтеграція та узгодження з політикою ЄС;

- забезпечення енергетичної безпеки;
- поглиблення міжлюдських контактів.

Сучасний етап модернізації національної системи освіти розпочався у 2014 році. Революція Гідності та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовили формування нового бачення ролі освіти в суспільстві та вимог до її якості. На початковому етапі реформування, спираючись на засади Болонського процесу та ідею створення Європейського простору вищої освіти, був ухвалений інноваційний Закон України «Про вищу освіту» [12]. У 2015 році, в руслі інтеграції до Європейського дослідницького простору, прийнято Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [14]. У 2015–2016 роках до Верховної Ради України подано та опрацьовано проєкт Закону «Про освіту», а також розроблено низку інших нормативно-правових актів, спрямованих на подальше системне оновлення законодавчої бази освітньої сфери.

Науковці Національної академії педагогічних наук України, активно долучившись до оновлення законодавства у сфері освіти та науки, працювали на випередження, враховуючи міжнародні тенденції. Цей період ускладнився соціально-економічною кризою, спричиненою збройною агресією росії, що призвело до вимушеного переміщення значної кількості населення, закладів освіти та наукових установ, а також до виникнення багатьох інших проблем. Водночас останні роки відзначаються появою нових перспектив, пов'язаних з розширенням міжнародної співпраці у галузях освіти та науки, підвищенням відкритості до світових інновацій і чітким утвердженням європейського вектора розвитку [45].

Держава забезпечила необхідні умови для інтеграції європейських освітніх цінностей у діяльність українських університетів. Проте запровадження відповідних змін – це лише частина процесу; не менш важливим є формування готовності здобувачів освіти та викладачів не лише приймати європейські освітні стандарти, а й поширювати їх у суспільстві.

Офіційні документи та національні звіти наводять наступні основні перспективи розвитку вищої освіти за Болонською системою:

1. Посилення якості та глобальної конкурентоспроможності.

Україна продовжує працювати над визнанням своїх дипломів у Європі та світі через імплементацію європейських стандартів якості та внутрішньо-

го забезпечення якості освіти. Це має підвищити конкурентоспроможність українських університетів і випускників на міжнародному ринку праці.

2. Подальше впровадження ключових інструментів європейської освіти.

У циклі роботи Болонського процесу для 2024–2027 рр. Україна разом з іншими країнами буде продовжувати роботу над зміцненням національних рамок кваліфікацій, академічної мобільності та системами забезпечення якості.

3. Інтернаціоналізація освіти.

Участь у міжнародних програмах, таких як Erasmus+ й інших європейських проєктах, сприяє розвитку академічної мобільності, партнерських програм та спільних дипломів.

Отже, впровадження Болонського процесу в Україні стало основою для інтеграції національної системи вищої освіти до європейського простору та підвищення її ефективності, прозорості і конкурентоспроможності. Україна має чіткий шлях розвитку, що відповідає стандартам Європейського простору вищої освіти, з подальшим удосконаленням інструментів якості, мобільності та взаємного визнання дипломів.

7.3. ПОНЯТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ (ЄКТС)

«Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС» [12].

Європейська кредитно-трансферна система забезпечує:

- прозорість навчального процесу;
- міжнародну порівнюваність дипломів;
- академічну мобільність студентів і викладачів;
- визнання періодів навчання в інших університетах.

Основою системи є кредити, що відображають загальний обсяг роботи студента для опанування освітнього компоненту (лекції, практики, самостійна робота, іспити тощо).

Обсяг одного кредиту ЄКТС дорівнює 30 годинам навчальної роботи студента. У межах одного кредиту ЄКТС кількість аудиторних занять з навчальної дисципліни не може бути меншою ніж 10 годин для початкового (короткого циклу) та першого (бакалаврського) рівнів вищої освіти, і не меншою ніж 8 годин для другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового / освітньо-творчого) рівнів за денною або дуальною формою навчання. Загальний орієнтовний обсяг навчального навантаження здобувача вищої освіти протягом навчального року при денній або дуальній формі становить 60 кредитів ЄКТС.

Загальна кількість кредитів для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти становить 240 кредитів ЄКТС; для другого (магістерського) рівня – 90 кредитів ЄКТС.

Розглянемо на прикладі освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Тренер з видів спорту»:

- загальна кількість кредитів – 240 кредитів ЄКТС (7200 годин), з них:
 - ✓ обов'язкові освітні компоненти – 180 кредитів ЄКТС, з них:
 - освітні компоненти загальної підготовки – 25 кредитів ЄКТС;
 - освітні компоненти професійної підготовки – 155 кредитів ЄКТС;
 - ✓ вибіркові освітні компоненти – 60 кредитів ЄКТС.

Візьмемо для аналізу освітній компонент «Вступ до спеціальності». Відповідно до навчального плану підготовки фахівців, на вивчення цього освітнього компонента виділяється 5 кредитів ЄКТС, що становить 150 годин. З них: 60 годин аудиторних (24 години лекційних занять, 34 години семінарських занять); 90 годин – самостійна та індивідуальна робота.

7.4. ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ ЄКТС

ЄКТС базується на таких ключових елементах:

1. Кредити – одиниця вимірювання навчального навантаження студента. 1 кредит дорівнює у середньому 30 годин роботи.
2. Результати навчання. Чітко визначені знання, уміння та компетентності, які студент повинен продемонструвати після завершення навчання.
3. Студентоцентричний підхід. Освітній процес орієнтований не на викладача, а на реальні можливості, потреби та активність студента.
4. Оцінювання та шкала ЄКТС. Застосовуються національні бали та шкала (A–F).
5. Документи ЄКТС:
 - каталог освітньо-професійних програм / інформаційний пакет ОПП;
 - навчальний контракт / угода про навчання;
 - академічна довідка;
 - додаток до диплому європейського зразка.

7.5. ВИМІРЮВАННЯ НАВАНТАЖЕННЯ СТУДЕНТА ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕДИТІВ ЄКТС

Вимірювання навчального навантаження здобувача освіти за допомогою кредитів ЄКТС є однією з ключових засад європейського освітнього простору. Європейська кредитно-трансферна та накопичувальна система (ECTS) дає змогу стандартизувати обсяг роботи студента, порівнювати навчальні результати в різних закладах та країнах, забезпечувати академічну мобільність і визнання результатів навчання.

Навантаження включає всю діяльність, необхідну для досягнення заявлених результатів навчання:

- аудиторні заняття (лекції, практичні, семінарські, лабораторні);
- самостійну роботу;

- підготовку до занять, модулів, заліків/іспитів;
- виконання курсових, проєктів, індивідуальних завдань;
- виробничу практику тощо.

Річне навантаження студента повного часу становить 60 кредитів ЄКТС, що приблизно дорівнює 1800 годинам роботи.

Семестр зазвичай дорівнює 30 кредитам, навчальний триместр – 20 кредитам.

Як здійснюється розрахунок навантаження? Вимірювання навантаження відбувається в кілька етапів:

1. Визначення результатів навчання.

Формулюються знання, уміння, компетентності, яких має досягти здобувач вищої освіти після опанування дисципліни.

2. Опис видів діяльності здобувача вищої освіти.

Для кожної дисципліни визначають:

- кількість годин лекцій;
- практичних/лабораторних/семінарських занять;
- індивідуальних завдань;
- самостійної роботи;
- підсумкового контролю.

3. Переведення годин у кредити

Загальна кількість годин навчального навантаження ділиться на національний норматив годин на 1 кредит (30 годин).

4. Перевірка реалістичності навантаження.

Враховується зворотний зв'язок від здобувачів та викладачів, аналізуються результати успішності, коригуються програми.

Наприклад, якщо дисципліна включає 36 год лекцій; 32 год практичних/лабораторних; 82 год самостійної роботи; загальний обсяг дорівнює 150 годин.

$$150 : 30 = 5 \text{ кредитів ЄКТС.}$$

Така система дає здобувачу чітке розуміння навчального навантаження; справедливий розподіл праці між дисциплінами; можливість академічної мобільності; міжнародне визнання диплому; прозорість освітнього процесу.

Завдяки ЄКТС програми стають структурованішими, навантаження збалансоване, навчання орієнтоване на результат, полегшується визнання навчальних досягнень, забезпечується сумісність української освіти з європейською.

Отже, вимірювання студентського навантаження за допомогою кредитів ЄКТС – це сучасний, стандартизований і прозорий механізм організації освітнього процесу, який забезпечує справедливе планування навчальної роботи, можливість мобільності та інтеграцію української освіти в європейський освітній простір.

Питання для самоконтролю

- 1. Які історичні передумови сприяли активізації інтеграційних процесів у Європі та як це вплинуло на сферу вищої освіти?*
- 2. У чому полягала головна проблема різноманітності національних освітніх систем і чому виникла потреба у гармонізації кваліфікацій?*
- 3. Яке значення мала програма ERASMUS для формування академічної мобільності та Європейської кредитно-трансферної системи?*
- 4. Які основні цілі та завдання Болонського процесу були закладені в Сорбоннській та Болонській деклараціях?*
- 5. Які ключові інструменти впровадження Болонського процесу сприяють підвищенню прозорості, якості та порівнюваності європейської освіти?*
- 6. Як структурована система трьох циклів вищої освіти (бакалавр – магістр – доктор філософії) і які функції виконує кожен рівень?*
- 7. Які основні механізми забезпечення якості освіти передбачені Болонським процесом і яку роль у цьому відіграють студенти та роботодавці?*
- 8. Яке значення мають автономія університетів, академічна мобільність та орієнтація освіти на ринок праці для модернізації вищої освіти в Європі та Україні?*
- 9. Які основні функції виконує Європейська кредитно-трансферна система у забезпеченні прозорості та порівнюваності результатів навчання?*
- 10. Які елементи навчального навантаження включаються в один кредит ЄКТС та як вони впливають на структуру освітнього процесу?*
- 11. Яким чином ЄКТС сприяє академічній мобільності студентів та визнанню результатів їх навчання в інших закладах освіти?*
- 12. Які головні складові ЄКТС забезпечують її ефективне функціонування (кредити, результати навчання, документи тощо) та яку роль виконує кожна з них?*

- 13. Якими є норми щодо мінімальної кількості аудиторних годин в одному кредиті на різних рівнях вищої освіти?*
- 14. Як здійснюється розрахунок навчального навантаження студента у кредитах ЄКТС і які етапи цей процес передбачає?*
- 15. Яке значення має студентоцентрикований підхід у системі ЄКТС та як він впливає на організацію освітнього процесу?*

Розділ 8

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ

8.1. РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Як зазначено в Положенні «Рейтингова система оцінювання – це система визначення якості виконаної здобувачем вищої освіти навчальної роботи та рівня сформованості компетентностей, в основу якої покладено оцінювання в балах різнобічної навчально-пізнавальної діяльності здобувача вищої освіти з певного кредитного модуля» [35, с. 2].

Під час розроблення РСО для кредитного модуля (освітнього компонента) необхідно враховувати структурний поділ змісту дисципліни на навчальні (змістові) модулі. Кількість таких модулів визначається викладачем залежно від обсягу матеріалу та його складності. Саме викладач формує логіку розподілу змісту, встановлює кількість навчальних (змістових) модулів та визначає максимальну кількість балів за кожен із них відповідно до робочої програми дисципліни, що затверджується кафедрою.

Під час побудови РСО насамперед необхідно визначити систему контрольних заходів для здійснення поточного оцінювання кожного навчального (змістового) модуля. До них належать: поточний контроль на заняттях, модульні контрольні роботи, передбачені робочою програмою, різні види самостійної роботи, індивідуальні завдання тощо. Контроль навчального (змістового) модуля повинен мати діяльнісний характер і бути спрямованим на перевірку результатів самостійного опрацювання матеріалу, виконання навчально-дослідницьких завдань, розв'язання проблемних ситуацій тощо.

Після визначення системи контрольних заходів встановлюється максимальна кількість балів, яку може отримати здобувач за виконання кожного контрольного виду роботи. При цьому враховується їх значущість, склад-

ність, а також трудомісткість відповідної діяльності студента. Вагові коефіцієнти контрольних заходів фіксуються у робочій програмі навчальної дисципліни та в журналі обліку роботи академічної групи.

Рейтингова оцінка кредитного модуля (навчальної дисципліни) в університеті визначається за 100-бальною шкалою і фіксується у відомостях успішності як підсумкова оцінка за шкалою закладу вищої освіти.

Якщо підсумковий контроль з кредитного модуля (дисципліни) здійснюється у формі заліку (у тому числі диференційованого), то вагові бали контрольних заходів мають бути встановлені так, щоб їх загальна сума становила 100 балів. Наприклад, 60 балів поточний контроль, 20 балів самостійна робота та 20 балів модульна контрольна робота.

У разі, коли підсумковий контроль проводиться у формі екзамену, сумарна кількість вагових балів з навчальної діяльності протягом семестру має дорівнювати 60 (допуск до екзамену). Тоді 40 балів відводиться за виконання екзаменаційної роботи – це максимально можлива оцінка, яку здобувач вищої освіти може отримати під час підсумкового контролю у формі екзамену. Таким чином, окрім вагових балів поточного контролю, встановлюються ще й вагові бали екзаменаційного оцінювання – максимальна кількість балів за результати певного виду підсумкового контролю, що разом із поточною діяльністю становить 100 балів.

Система оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти має бути уніфікованою та чітко регламентованою. З цією метою розробляються стандартизовані критерії визначення якості освітніх досягнень. Зокрема, показник «якість» відображається через рейтингові бали за окремі контрольні заходи із зазначенням рівня засвоєння навчального матеріалу та сформованості необхідних умінь і навичок, а також через критерії оцінювання екзаменаційних результатів.

З огляду на те, що результати навчання учнів закладів загальної середньої освіти визначаються за 12-бальною шкалою, а також з метою забезпечення комфортної адаптації випускників шкіл до системи оцінювання у закладі вищої освіти, максимальний показник поточної успішності здобувачів вищої освіти під час навчальних занять устанавлюється на рівні 12 балів.

Розглянемо на прикладі ОК «Вступ до спеціальності», якщо розподіл балів виглядає так:

Розподіл балів з ОК «Вступ до спеціальності»

Поточний і модульний контроль (60 балів)				Екзамен	Сума
Поточний контроль (ЗМ1)	МКР (ЗМ1)	Поточний конт- роль (ЗМ2)	МКР (ЗМ2)	40 балів	100 балів
30 балів	10 балів	15 балів	5 балів		

Рейтингова оцінка рівня знань, умінь і навичок здобувача вищої освіти за результатами роботи на навчальних заняттях із певного змістового модуля ОК «Вступ до спеціальності» визначається після завершення всіх занять і ліквідації пропусків або несвоєчасно виконаних завдань. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$R = ((0,05 \times CO) + 0,4) \times BB,$$

де: R – підсумкова рейтингова оцінка за змістовий модуль; CO – середнє арифметичне всіх оцінок, отриманих у процесі поточного контролю; BB – ваговий бал, тобто максимально можлива кількість балів за результатами навчальної діяльності здобувача вищої освіти.

Приклад.

Згідно з робочою програмою освітнього компоненту «Вступ до спеціальності», студент за результатами поточного контролю зі змістового модуля 1 отримав 14 оцінок:

5, 6, 8, 12, 9, 10, 7, 7, 5, 6, 8, 12, 9, 10.

Ваговий бал змістового модуля 1 становить 30 балів.

Послідовність дій викладача або здобувача освіти:

- *обчислити середнє арифметичне оцінок: воно дорівнює 8,1 балів;*
- *підставити отримані показники у формулу:*

$$R = ((0,05 \times 8) + 0,4) \times 30 = 24$$

Отже, за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти за Змістовий модуль 1 освітнього компонента «Вступ до спеціальності» отримав 24 бали + наприклад, 10 балів за МКР. У сумі буде 34 бали за поточний і модульний контроль ЗМ1.

За результатами поточного контролю зі змістового модуля 2 отримав 4 оцінки:

10, 10, 10, 10

Ваговий бал змістового модуля 2 становить 15 балів.

Послідовність дій викладача або здобувача освіти:

- *обчислити середнє арифметичне оцінок: воно дорівнює 10 балів;*
- *підставити отримані показники у формулу:*

$$R = ((0,05 \times 10) + 0,4) \times 15 = 14$$

Отже, за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти за Змістовий модуль 2 освітнього компонента «Вступ до спеціальності» отримав 14 балів + наприклад, 5 балів за МКР. У сумі буде 19 балів за поточний і модульний контроль ЗМ2.

Тому з 60 максимальних балів допуску до екзамену, здобувач вищої освіти отримав $34 + 19 = 53$ бали.

Академічний рейтинг – це показник успішності студента відносно інших здобувачів на курсі чи спеціальності, що базується на результатах підсумкового контролю з усіх освітніх компонентів (навчальних дисциплін, практик, курсових робіт). Рейтинги можуть бути семестровими, річними або загальними за весь період навчання. Якщо правилами не встановлено інше, рейтинговий бал розраховується як середнє арифметичне всіх позитивних оцінок за визначений період.

Важливо зауважити:

- студенти з поточною академічною заборгованістю до рейтингу не включаються;
- цільові рейтинги (наприклад, для призначення стипендій) можуть враховувати додаткові бали за наукову, громадську, творчу чи спортивну діяльність;
- рейтинги використовуються для переведення на бюджетні місця, призначення іменних та підвищених стипендій, відбору для міжнародного обміну та проходження практики.

8.2. САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах вищої освіти та ключовим механізмом формування їх академічної, професійної і дослідницької компетентності. Вона охоплює всі види навчальної діяльності, які студент виконує без безпосередньої участі викладача, однак під його методичним керівництвом та контролем. У межах Європейської кредитно-трансферної системи самостійна робота займає значну частину загального навчального навантаження та безпосередньо впливає на підсумкову рейтингову оцінку.

Самостійна робота спрямована на:

- поглиблення та систематизацію теоретичних знань;
- формування практичних умінь і професійних навичок;
- розвиток критичного, креативного та наукового мислення;
- підвищення рівня самодисципліни, відповідальності й організованості;
- формування вміння працювати з інформацією, джерелами, нормативними документами, науковими працями;
- підготовку до науково-дослідницької діяльності та майбутньої професійної практики.

Завдяки самостійній роботі здобувач вищої освіти переходить від пасивного споживання інформації до активної, усвідомленої та цілеспрямованої навчальної діяльності, що відповідає сучасним європейським підходам до результативної освіти.

Основні види самостійної роботи здобувачів вищої освіти:

- опрацювання теоретичного матеріалу (літератури, лекційних конспектів, нормативних документів, міжнародних джерел);
- виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань;
- розв'язання практичних, ситуаційних і професійно-орієнтованих задач;
- написання рефератів, есе, аналітичних оглядів;
- підготовку презентацій, звітів, кейсів;

- виконання лабораторних і практичних завдань удосконаленого рівня;
- виконання творчих, проєктних, науково-дослідницьких робіт;
- підготовку до модульного та підсумкового контролю, тестування, заліків та екзаменів.

Ефективність самостійної роботи значною мірою залежить від її грамотної організації. Для цього у робочій програмі дисципліни визначаються зміст, обсяг та види самостійних робіт, встановлюються чіткі критерії оцінювання, забезпечується доступ до навчально-методичних матеріалів, визначаються форми звітності (усні, письмові, електронні, проєктні тощо), регламентуються строки виконання і форми перевірки.

Викладач не лише контролює виконання, але й здійснює консультативну підтримку, надає методичні рекомендації, здійснює формувальне оцінювання.

Самостійна робота є вагомим складовим елементом рейтингової системи оцінювання. Вона дозволяє:

- об'єктивно оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу;
- перевірити самостійність мислення і вміння застосовувати знання на практиці;
- оцінити здатність працювати над довготривалими завданнями;
- фіксувати динаміку навчальних досягнень.

Результати виконання самостійної роботи враховуються як при поточному, так і при підсумковому контролі та впливають на кінцеву рейтингову оцінку з навчальної дисципліни.

Виконання самостійної роботи підвищує академічну автономність здобувача освіти, сприяє формуванню здатності до неперервного навчання (lifelong learning), стимулює інтелектуальний розвиток і академічну відповідальність, забезпечує глибше, осмислене засвоєння знань, формує практичні вміння та професійні компетентності.

Наведемо приклад завдань для самостійної роботи здобувачів під час вивчення ОК «Вступ до спеціальності».

1. Створення ментальної карти «Фізична культура як суспільний феномен».

Роботу необхідно виконати у формі схеми або діаграми (у паперовому чи електронному вигляді). Обов'язково мають бути відображені такі комоне-

нти: визначення поняття «фізична культура», її основні функції, суспільна роль, ключові складові (спорт, оздоровча діяльність, масова фізична культура). Потрібно використати щонайменше три наукові джерела. Робота має бути логічно структурованою та візуально зрозумілою.

2. Порівняльний аналіз змін в освітній програмі «Тренер з видів спорту» (2022–2026 рр.).

3. Необхідно опрацювати офіційні редакції освітньо-професійних програм. Порівняльна таблиця повинна містити:

- рік редакції програми;
- основні зміни та відмінності;
- авторський коментар або висновок здобувача.

Для порівняння слід визначити не менше 3–4 критеріїв (мета програми, компетентності, перелік освітніх компонентів, результати навчання тощо).

4. Розробка презентації щодо основних принципів ЄКТС.

Обсяг презентації – від 8 до 12 слайдів. Має містити: визначення системи ECTS, базові принципи її функціонування, особливості кредитної системи, види контролю, а також переваги для студентів. Рекомендується використання інфографіки, схем, прикладів з української практики впровадження. Наприкінці необхідно подати список джерел.

5. Формування переліку наукових фахових журналів у сфері фізичної культури та спорту.

Список повинен містити не менше 10 назв. Для кожного журналу слід зазначити: назву, індексацію (Scopus, Web of Science, фаховий в Україні тощо), науковий напрям. Матеріал подається у вигляді таблиці (№, назва видання, країна/видавець). Обов'язковими є посилання на офіційні вебсайти або перевірені бібліографічні ресурси.

Самостійна робота є не лише обов'язковим компонентом навчального процесу, а й потужним інструментом формування висококваліфікованого, компетентного, самостійного і відповідального фахівця. Вона виконує освітню, виховну, мотиваційну та оцінювальну функції, забезпечує інтеграцію здобувачів вищої освіти в європейський освітній простір і відповідає сучасним вимогам якісної вищої освіти.

8.3. НЕФОРМАЛЬНА/ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЗДОБУВАЧІВ

Неформальна та інформальна освіта є важливими складовими сучасної освітньої траєкторії студентів, оскільки доповнюють формальне навчання в університеті, розширюють освітні можливості, сприяють формуванню компетентностей, необхідних для професійної діяльності, особистісного зростання та успішної соціальної адаптації.

«Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватись присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [38, с. 2]. Іншими словами – це цілеспрямована організована освітня діяльність, яка відбувається поза межами формальної освітньої програми закладу вищої освіти, але має структуру, визначені цілі, програму, тривалість та результати навчання. Вона може мати сертифікацію, але не завжди включається безпосередньо до навчального плану.

«Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям» [38, с. 2]. Тобто це спонтанне, природне навчання здобувача у повсякденній діяльності, у професійній, соціальній та особистій взаємодії. Воно не має чіткої структури, не регламентується програмами і, як правило, не супроводжується сертифікатами, проте суттєво впливає на розвиток практичних умінь і навичок.

Підтвердження результатів може здійснюватися за допомогою відповідного документа (сертифіката, диплома, свідоцтва тощо), який засвідчує досягнення особою певних результатів під час участі в освітньому заході неформальної освіти. Це можуть бути навчальні курси (зокрема й курси з вивчення іноземних мов), програми академічної мобільності, конференції, конкурси, олімпіади, літні або зимові школи, стажування та інші подібні форми діяльності.

Процедура визнання результатів неформального та/або інформального навчання передбачає послідовне виконання таких обов'язкових кроків:

1. Здобувач освіти подає звернення разом із заявою на ім'я декана факультету, а також декларацію про попереднє навчання. До заяви додаються

документи (сертифікати, дипломи, свідоцтва тощо), що підтверджують зміст і результати отриманих ним компетентностей у межах неформальної чи інформальної освіти. Заява має бути подана до початку освоєння освітнього компонента (у випадку, якщо передбачене перезарахування всього курсу), або протягом семестру – якщо результати навчання були здобуті вже в процесі вивчення дисципліни і підлягають перезарахуванню окремої теми, змістового модуля чи кількох модулів, або ж індивідуальної самостійної роботи.

2. На підставі заяви декан факультету формує комісію, яку очолює заступник декана з навчальної роботи та забезпечення якості вищої освіти.
3. Комісія розглядає подані документи та визначає обсяги перезарахування результатів в кредитах ЄКТС, приймає рішення про перезарахування.

Неформальна та інформальна освіта сприяють розвитку:

- фахових професійних компетентностей (удосконалення спеціальних знань, технологічних навичок, сучасних методів роботи);
- м'яких навичок (soft skills) – комунікаційних, лідерських, організаційних, критичного мислення, креативності, командної взаємодії;
- цифрової грамотності, здатності працювати з інформаційними ресурсами, освітніми платформами;
- мовних компетентностей, міжкультурної комунікації;
- соціальної відповідальності, громадянської активності та здатності до самоосвіти протягом життя (lifelong learning).

До найпоширеніших форм належать:

- участь у тренінгах, семінарах, вебінарах, майстер-класах;
- навчання на курсах підвищення кваліфікації, сертифікаційних програмах, онлайн-курсах (Coursera, EdX, Prometheus тощо);
- участь у студентських наукових гуртках, освітніх проєктах, школах та літніх університетах;
- міжнародні та національні освітні програми мобільності, стажування;
- освітні заходи, організовані громадськими організаціями, професійними асоціаціями, роботодавцями.

Інформальна освіта реалізується через:

- самостійне опрацювання літератури, наукових джерел, професійних платформ;

- самоосвіту через практичну діяльність, участь у волонтерстві, соціальних ініціативах;
- професійну діяльність, роботу за спеціальністю або близькими напрямками;
- взаємонавчання у студентських спільнотах, неформальні професійні мережі, обмін досвідом;
- навчання через особистий досвід, спостереження, спілкування, участь у суспільному житті.

Залучення здобувачів до неформальної та інформальної освіти підвищує конкурентоспроможність випускника на ринку праці, сприяє гнучкості освітньої траєкторії, забезпечує практичність підготовки, формує здатність до саморозвитку та самоменеджменту навчання, стимулює мотивацію до професійного вдосконалення.

Отже, неформальна та інформальна освіта є невід’ємними компонентами освітнього простору здобувача вищої освіти. Вони забезпечують розширення можливостей професійного розвитку, сприяють інтеграції теоретичних знань із практичним досвідом, підтримують концепцію навчання впродовж життя та підсилюють якість підготовки майбутнього фахівця.

8.4. МОЖЛИВІСТЬ ЛІКВІДАЦІЇ ПРОПУСКІВ, НЕГАТИВНИХ ОЦІНОК, ПЕРЕЗДАЧІ ІСПИТІВ, ПОДАННЯ АПЕЛЯЦІЙ

Відповідно до нормативних документів, які регулюють освітній процес у К-ПНУ, здобувачі вищої освіти мають можливість ліквідувати академічну заборгованість, перескладати оцінки, іспити, подавати апеляції. Розглянемо детальніше.

Якщо здобувач, який отримав допуск до екзаменаційної сесії, продемонстрував рівень знань нижче 24 балів, екзаменаційні бали не підсумовуються з результатами поточного контролю. У такому випадку виставляється оцінка «FX» (за системою ECTS) та «незадовільно» (за національною шкалою).

Особам, які не впоралися з підсумковим іспитом, надається можливість усунути академічний борг після додаткового вивчення матеріалу.

Академічні заборгованості мають бути ліквідовані до старту наступного навчального семестру згідно із затвердженим графіком. Студент має право на дві спроби перескладання з кожної дисципліни:

- перша спроба приймається безпосередньо викладачем курсу;
- друга спроба проходить перед спеціальною комісією, сформованою за наказом керівництва факультету.

Під час складання іспиту перед комісією знання студента оцінюються за 100-бальною шкалою. Важливо, що в цьому разі попередній рейтинг поточної успішності не враховується.

У разі отримання негативної оцінки за результатами перевірки знань, навчальні кредити з відповідного компонента студенту не зараховуються.

Якщо студент не з'явився на іспит, викладач робить позначку «не з'явився» у відповідній відомості. У разі виникнення поважних причин (зокрема хвороби чи інших обставин, що не залежать від волі студента), він зобов'язаний оперативно поінформувати деканат, надавши відповідне документальне підтвердження.

Пропущенні заняття (лекційні, практичні, лабораторні, семінарські) здобувач вищої освіти має ліквідувати у спеціальні дні відведені для консультацій до моменту отримання заліку чи складання екзамену.

Процес оцінювання успішності здобувача вищої освіти передбачає чіткий алгоритм дій у разі незгоди з балами або виникнення заборгованості. Якщо студент не згоден із результатами поточного контролю, він має право протягом тижня після їх оголошення звернутися до викладача за поясненнями. У свою чергу, екзаменатор зобов'язаний надати роз'яснення у такий термін, щоб у студента залишалася можливість для подальшого оскарження до моменту початку сесії. Якщо після розмови з викладачем незгода залишається, студент може не пізніше 12:00 наступного робочого дня подати вмотивовану заяву на ім'я декана факультету. На підставі цього звернення може бути створена спеціальна комісія з компетентних фахівців, яка ухвалить остаточне рішення щодо оцінки.

У разі незгоди з оцінкою за атестацію, здобувач вищої освіти має право подати апеляцію на ім'я ректора К-ПНУ.

Питання для самоконтролю

1. *Що таке рейтингова система оцінювання та яку мету вона виконує у закладі вищої освіти?*
2. *Яку роль викладач відіграє у формуванні структури РСО та визначенні вагових балів навчальних модулів?*
3. *Які види контрольних заходів включаються до поточного оцінювання в межах рейтингової системи?*
4. *У чому полягає різниця між розподілом балів під час заліку та екзамену?*
5. *Які стандартизовані критерії використовуються для оцінювання якості освітніх досягнень здобувачів?*
6. *За якою формулою здійснюється розрахунок рейтингової оцінки та які показники при цьому враховуються?*
7. *Яку роль відіграє самостійна робота у формуванні рейтингової оцінки здобувача освіти?*
8. *Які види самостійної роботи передбачені та як вони впливають на формування професійних компетентностей студента?*
9. *У чому полягає суттєва різниця між неформальною та інформальною освітою здобувачів вищої освіти?*
10. *Які основні етапи процедури визнання результатів неформального та/або інформального навчання передбачені в університеті?*
11. *Які документи повинен подати здобувач освіти для підтвердження результатів неформального навчання?*
12. *Які компетентності найбільше розвиваються в результаті участі студентів у неформальній та інформальній освіті?*
13. *Які строки встановлені для ліквідації академічної заборгованості здобувачами вищої освіти?*
14. *Скільки спроб має студент для перескладання іспиту та хто приймає повторні спроби?*
15. *Яким чином студент може оскаржити результати поточного контролю або підсумкової атестації та в які строки подається апеляція?*

Розділ 9
НАУКОВА РОБОТА У СФЕРІ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ:
ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

9.1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ НАУКОВОЇ РОБОТИ
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Наукова (науково-дослідна) робота у сфері фізичної культури і спорту – це цілеспрямована діяльність, спрямована на розширення, систематизацію та впровадження нових знань, закономірностей, методів та технологій, які забезпечують покращення фізичного здоров'я, спортивної діяльності, освітніх процесів та професійної підготовки фахівців у цій сфері.

Інакше кажучи, це інтелектуальна діяльність, що має на меті створення нових наукових підходів, теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій для вирішення актуальних проблем у фізичній культурі та спорті.

Наукові дослідження у сфері спрямовані на виявлення закономірностей впливу фізичних вправ, тренувальних методик, здоров'язбережувальних технологій чи педагогічних підходів на функціональні можливості людини, спортивні результати, здоров'я й розвиток особистості.

Результати досліджень узагальнюються у вигляді наукових теорій, моделей, концепцій, які формують теоретичну основу фізичної культури і спорту як наукової дисципліни.

Наукова робота включає розроблення методів, інструментів і технологій дослідження (які можуть бути використані і в практичній діяльності).

Результати досліджень мають практичне застосування: вони використовуються у спортивній практиці, тренувальному процесі, освітньому середовищі, системах охорони здоров'я, соціальних програмах фізичного виховання тощо.

Основні характеристики наукової роботи у цій сфері.

1. Спрямованість на інновації. Дослідження повинні містити елемент новизни – нові підходи, ідеї чи рішення, що раніше не були відомі або повністю не опрацьовані.
2. Системність і методологічність. Наукова робота ведеться згідно з чіткою логікою наукового пізнання: формулювання проблеми, постановка мети й завдань, добір методів дослідження, обробка й інтерпретація даних.
3. Об'єктивність і доказовість. Важливою є об'єктивна інтерпретація отриманих даних, використання надійних методів аналізу, що дозволяє робити науково обґрунтовані висновки.
4. Поширення результатів. Результати наукової роботи публікуються у наукових журналах, монографіях, збірниках конференцій або представляються на наукових заходах, що сприяє обміну знаннями і розвитку дисципліни.

Наукова робота у сфері фізичної культури і спорту:

- підвищує якість професійної підготовки здобувачів;
- систематизує сучасні теоретичні знання;
- допомагає удосконалювати тренувальні та освітні програми;
- формує культуру наукового мислення у майбутніх фахівців;
- впроваджує ефективні практики здоров'язбереження та розвитку фізичної активності населення.

Навчаюся на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за ОПП «Тренер з видів спорту», здобувачі вищої освіти можуть виконувати наступні види наукової діяльності:

- під час вивчення ОК «Основи наукових досліджень» формувати навички наукового дослідження та оформлення його результатів;
- проводити дослідження в межах написання курсової роботи;
- брати участь у науковому гуртку кафедри спорту і спортивних ігор;
- долучатись до участі у конференціях;
- у співавторстві із НПП здійснювати спільні публікації;
- брати участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт;
- брати участь у наукових конкурсах, проектах, грантах тощо.

Таким чином, наукова робота у сфері фізичної культури і спорту – це цілеспрямований процес пізнання, створення нових знань, методів і техноло-

гій, що сприяють розвитку науки, освіти, практики спорту і фізичного виховання, а також безпосередньо впливають на здоров'я та якість життя людей. Вона поєднує теоретичне моделювання і практичне застосування результатів, є невід'ємною складовою підготовки висококваліфікованих фахівців і розвитку професійної галузі.

9.2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Наукові дослідження у сфері фізичної культури і спорту є міждисциплінарними за своїм характером і охоплюють широкий спектр проблем, пов'язаних із фізичним розвитком людини, збереженням здоров'я, спортивною діяльністю та професійною підготовкою фахівців. У науковій літературі виділяють декілька ключових напрямів.

1. Теорія і методика фізичного виховання

Цей напрям є фундаментальним для галузі й спрямований на обґрунтування закономірностей фізичного розвитку, формування рухових умінь і навичок, фізичних якостей особистості в різних вікових групах. Дослідження зосереджені на:

- змісті, формах і методах фізичного виховання;
- вікових особливостях фізичного розвитку;
- оптимізації рухової активності в освітньому процесі.

Цей напрям детально представлений у працях Т. Круцевич, В. Платонова, Л. Матвеева, де фізичне виховання розглядається як педагогічно керований процес формування фізичної культури особистості.

2. Теорія і методика спорту (спортивного тренування)

Дослідження цього напрямку спрямовані на підвищення ефективності спортивної підготовки та досягнення високих спортивних результатів. Основна увага приділяється:

- побудові тренувального процесу;
- періодизації підготовки спортсменів;

- розвитку спеціальних фізичних якостей;
- управлінню спортивною формою.

Класичні наукові положення цього напрямку викладені у працях В. Платонова, де спортивне тренування розглядається як складна багаторічна система (Платонов В., 2021).

3. Медико-біологічні дослідження у фізичній культурі і спорті

Цей напрям охоплює вивчення фізіологічних, біохімічних, морфологічних та гігієнічних основ рухової діяльності людини. Дослідження спрямовані на:

- вивчення адаптаційних можливостей організму;
- вплив фізичних навантажень на функціональні системи;
- профілактику перевтоми, травматизму та захворювань.

Медико-біологічні аспекти фізичної культури і спорту широко висвітлені у працях А. Магльованого, Є. Єромко, а також у міжнародних дослідженнях зі спортивної медицини.

4. Психологічні дослідження у спорті та фізичній культурі

Цей напрям зосереджений на вивченні психічних процесів, станів і властивостей особистості, що впливають на ефективність навчально-тренувальної та змагальної діяльності. Основні проблеми досліджень:

- мотивація до занять фізичною культурою і спортом;
- психічна саморегуляція;
- стресостійкість та емоційна стабільність спортсменів;
- формування командної взаємодії.

5. Соціально-педагогічні та управлінські дослідження

Цей напрям охоплює дослідження соціальної ролі фізичної культури і спорту, їх впливу на формування здорового способу життя, соціалізацію особистості та розвиток суспільства. Дослідження включають:

- управління сферою фізичної культури і спорту;
- організацію спортивно-масової роботи;
- освітню політику у галузі фізичного виховання.

Вказані проблеми розглядаються у працях українських і зарубіжних науковців, а також у нормативних документах МОН України та міжнародних рекомендаціях.

6. Оздоровча фізична культура та рекреація

Цей напрям зосереджений на використанні фізичних вправ для збереження і зміцнення здоров'я різних верств населення. Досліджуються:

- оздоровчі технології;
- рухова активність упродовж життя;
- фізична рекреація та фітнес.

Цей напрям активно розвивається у працях Т. Круцевич, О. Андрєєва, А. Гакман та ін.

Таким чином, наукові дослідження у галузі фізичної культури і спорту охоплюють комплекс взаємопов'язаних напрямів – від фундаментальних теоретичних і медико-біологічних до соціально-педагогічних та прикладних. Їх інтеграція забезпечує наукове підґрунтя розвитку фізичної культури, підвищення ефективності спортивної діяльності та формування здорового способу життя населення, що підтверджується сучасними науковими та нормативними джерелами.

9.3. СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукове дослідження є цілеспрямованим процесом здобуття нових знань, що здійснюється за чітко визначеною логікою та відповідно до загальноприйнятої методології науки. Його структура й етапність забезпечують наукову обґрунтованість, достовірність і практичну значущість отриманих результатів.

Структура наукового дослідження охоплює взаємопов'язані компоненти, кожен з яких виконує певну функцію в процесі пізнання наукової проблеми.

Наукова проблема – усвідомлене протиріччя між наявним рівнем наукових знань і практичними потребами, що потребує розв'язання. Саме проблема визначає напрям дослідження та його актуальність.

Тема дослідження – конкретизоване формулювання проблеми, яке відображає зміст, об'єкт і межі наукового пошуку.

Об'єкт дослідження – процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і в межах якого здійснюється наукове пізнання.

Предмет дослідження – конкретні властивості, зв'язки або аспекти об'єкта, які безпосередньо вивчаються у дослідженні.

Мета дослідження – очікуваний кінцевий результат наукової роботи, спрямований на розв’язання сформульованої проблеми.

Завдання дослідження – послідовні кроки, виконання яких забезпечує досягнення поставленої мети.

Гіпотеза дослідження – науково обґрунтоване припущення щодо можливих шляхів розв’язання проблеми, яке підлягає перевірці в процесі дослідження.

Методи дослідження – сукупність наукових способів отримання, обробки та аналізу інформації (теоретичні, емпіричні, статистичні).

Наукова новизна та практична значущість – характеристика внеску дослідження у розвиток науки та можливості використання його результатів у практиці.

Наукове дослідження реалізується послідовно і включає декілька взаємопов’язаних етапів.

Підготовчий (теоретико-аналітичний) етап

На цьому етапі здійснюється вибір і обґрунтування теми дослідження, аналіз стану розробленості проблеми у вітчизняних та зарубіжних джерелах, визначення об’єкта, предмета, мети й завдань, формулювання гіпотези, вибір методів дослідження.

Результатом підготовчого етапу є чітко вибудована концепція дослідження та його теоретичне підґрунтя.

Організаційно-методичний етап

Цей етап передбачає розроблення програми та плану дослідження, визначення контингенту досліджуваних, підготовку інструментарію (анкети, тести, протоколи спостереження), дотримання етичних норм наукового дослідження.

На цьому етапі створюються умови для проведення основної експериментальної або емпіричної роботи.

Емпіричний (експериментальний) етап

Емпіричний етап полягає у безпосередньому збиранні фактичного матеріалу. Він може включати педагогічні спостереження, тестування, анкетування, педагогічний експеримент, аналіз результатів діяльності.

У галузі фізичної культури і спорту цей етап часто пов’язаний з оцінюванням фізичної підготовленості, функціонального стану та рухової активності.

Аналітико-узагальнювальний етап

На цьому етапі здійснюється кількісна та якісна обробка отриманих даних, застосування методів математичної статистики, перевірка гіпотези, інтерпретація результатів, формулювання висновків і практичних рекомендацій.

Результати дослідження співвідносяться з метою та завданнями, визначеними на початку роботи.

Заключний етап

Заключний етап передбачає оформлення результатів у вигляді наукового звіту, статті, курсової чи кваліфікаційної роботи, апробацію результатів (конференції, семінари, публікації), впровадження результатів у практичну діяльність.

Цей етап забезпечує наукову комунікацію та практичну реалізацію здобутих знань.

Отже, структура та етапи наукового дослідження утворюють логічно впорядковану систему, що забезпечує наукову коректність, об'єктивність і результативність дослідницької діяльності. Послідовне дотримання визначених етапів дозволяє студентам оволодіти навичками наукового пошуку, аналізу та узагальнення, що є необхідною умовою їхньої професійної підготовки у сфері фізичної культури і спорту.

9.4. КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СПОРТІ

Методи наукового дослідження у сфері фізичної культури і спорту є сукупністю способів, прийомів і процедур, за допомогою яких здійснюється пізнання закономірностей розвитку, навчання, тренування та змагальної діяльності спортсменів. Їх правильний добір і поєднання забезпечують наукову обґрунтованість, достовірність і практичну цінність результатів дослідження.

Залежно від рівня пізнання, характеру отримання інформації та завдань дослідження, методи наукових досліджень класифікують за кількома основними ознаками.

1. За рівнем наукового пізнання.

1.1. Теоретичні методи.

Теоретичні методи спрямовані на осмислення, узагальнення та пояснення наукових фактів і закономірностей.

До них належать:

- аналіз і синтез – розчленування явища на складові та об'єднання їх у цілісну систему;
- індукція і дедукція – перехід від окремих фактів до загальних висновків і навпаки;
- абстрагування та конкретизація – виокремлення суттєвих ознак об'єкта та їх практичне наповнення;
- узагальнення та систематизація – впорядкування наукових знань;
- моделювання – створення теоретичних або логіко-математичних моделей тренувального процесу, змагальної діяльності, рухових дій.

Теоретичні методи використовують на етапах постановки проблеми, формування гіпотези та інтерпретації результатів.

2. За способом отримання наукових даних.

2.1. Емпіричні методи.

Емпіричні методи забезпечують безпосереднє отримання фактичного матеріалу в умовах навчально-тренувального або змагального процесу.

До них належать:

- педагогічне спостереження (відкрите, приховане, суцільне, вибіркоче);
- педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);
- тестування фізичних якостей, технічної та тактичної підготовленості;
- анкетування та опитування спортсменів, тренерів, суддів;
- аналіз продуктів діяльності (протоколи змагань, відеозаписи, щоденники тренувань).

Емпіричні методи є базовими для досліджень у спорті, оскільки дозволяють фіксувати реальні зміни функціонального стану та спортивної результативності.

3. За характером досліджуваних показників.

3.1. Фізіологічні методи.

Використовуються для оцінювання функціонального стану організму спортсменів:

- вимірювання частоти серцевих скорочень;
- визначення показників дихальної системи;
- оцінювання рівня працездатності, втоми, відновлення;
- функціональні проби та навантажувальні тести.

3.2. Біомеханічні методи.

Спрямовані на вивчення рухової діяльності:

- кінематичний і динамічний аналіз рухів;
- відеоаналіз техніки виконання вправ;
- дослідження просторово-часових і силових характеристик рухів.

3.3. Психологічні методи.

Застосовуються для дослідження психічних процесів і станів спортсменів:

- психодіагностичні тести;
- методи оцінки мотивації, тривожності, стресостійкості;
- бесіди та інтерв'ю.

4. За ступенем узагальнення результатів.

4.1. Статистичні методи.

Забезпечують кількісну обробку результатів дослідження:

- описова статистика;
- кореляційний аналіз;
- порівняльний аналіз показників;
- перевірка достовірності відмінностей.

Статистичні методи дозволяють підтвердити або спростувати гіпотезу дослідження.

Отже, класифікація методів наукового дослідження у спорті відображає багатовимірний характер цієї галузі знань. Раціональне поєднання теоретичних, емпіричних, фізіологічних, біомеханічних і статистичних методів забезпечує глибоке вивчення закономірностей спортивної діяльності та підвищує ефективність навчально-тренувального процесу.

Питання для самоконтролю

1. *Що таке наукова (науково-дослідна) робота у сфері фізичної культури і спорту?*
2. *Які основні цілі та завдання наукової роботи в галузі фізичної культури і спорту?*
3. *Які види результатів наукових досліджень формують теоретичну основу фізичної культури і спорту як науки?*
4. *У яких сферах практики використовуються результати наукових досліджень у фізичній культурі і спорті?*
5. *Назвіть і охарактеризуйте основні характеристики наукової роботи у сфері фізичної культури і спорту.*
6. *Яку роль відіграє наукова діяльність у професійній підготовці майбутніх тренерів?*
7. *Які види наукової діяльності можуть виконувати здобувачі вищої освіти за ОПП «Тренер з видів спорту»?*
8. *Чому наукові дослідження у сфері фізичної культури і спорту мають між-дисциплінарний характер?*
9. *Які основні напрями наукових досліджень виділяють у галузі фізичної культури і спорту?*
10. *У чому полягає зміст і значення теорії та методики фізичного виховання як наукового напрямку?*
11. *Які завдання вирішуються в межах теорії і методики спортивного тренування?*
12. *Що вивчають медико-біологічні та психологічні дослідження у спорті?*
13. *Розкрийте структуру наукового дослідження та дайте визначення поняттям: об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження.*
14. *Назвіть основні етапи наукового дослідження та коротко охарактеризуйте кожен з них.*
15. *Як класифікуються методи наукового дослідження у спорті та які з них найчастіше застосовуються у навчально-тренувальному процесі?*

Розділ 10

СТРУКТУРА, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

10.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Система фізкультурно-спортивних організацій України є складним багаторівневим утворенням, що забезпечує розвиток фізичної культури і спорту, формування здорового способу життя населення, підготовку спортивного резерву та представництво держави на міжнародній спортивній арені. Її функціонування ґрунтується на поєднанні державного управління, діяльності громадських об'єднань і приватного сектору.

Базовою одиницею функціонування сфери фізичної культури і спорту виступає окрема фізкультурно-спортивна організація, яку можна визначити як об'єднання людей, діяльність яких цілеспрямовано узгоджується для досягнення спільно визначених цілей. Саме на рівні конкретної організації реалізуються управлінські рішення, здійснюється підготовка спортсменів, надання фізкультурно-оздоровчих послуг та формування соціально значущих спортивних результатів.

У межах нової управлінської парадигми фізкультурно-спортивні організації отримали необхідність самостійно визначати стратегічні цілі розвитку, знаходити ресурси для їх досягнення, формувати організаційну структуру, розподіляти повноваження між підрозділами, здійснювати підбір кадрів та матеріально-технічне забезпечення. Людський потенціал почав розглядатися як ключовий ресурс, від якого безпосередньо залежить життєздатність організації та результативність її діяльності.

З огляду на зростання суспільних вимог до якості фізкультурно-оздоровчих і спортивних послуг, у державі було запроваджено систему ліце-

нзування окремих видів підприємницької діяльності у сфері фізичної культури і спорту. Кабінетом Міністрів України визначено перелік видів діяльності, що підлягають обов'язковому ліцензуванню.

До основних характеристик сучасної фізкультурно-спортивної організації належать:

- цілеспрямоване поєднання зусиль значної кількості учасників;
- наявність власної програми діяльності, закріпленої в установчих та регламентуючих документах, яка може істотно відрізнятися від програм інших організацій;
- чітко окреслені межі функціонування, визначені метою та завданнями діяльності;
- автономна система членства, у межах якої організація самостійно вирішує всі питання щодо вступу та участі.

Персонал фізкультурно-спортивної організації поділяється на дві основні групи: керівний склад, який здійснює функції внутрішнього управління, та виконавців, діяльність яких є об'єктом цього управління. Метою науково обґрунтованого управління є максимально адекватне відображення особливостей об'єкта управління у діяльності суб'єкта.

Типологізація фізкультурно-спортивних організацій дає змогу чітко визначити їх правовий статус, сформулювати цілі, завдання і функції, окреслити права та обов'язки працівників, а також забезпечити ефективне управління розвитком, реорганізацією або припиненням діяльності організації.

Класифікація може здійснюватися за різними критеріями. За ієрархічною ознакою всі суб'єкти сфери фізичної культури і спорту займають певне місце в системі галузевого управління, що відповідає адміністративно-територіальному устрою держави. Умовно виділяють чотири рівні управління:

- найвищий рівень – центральні органи та загальнонаціональні структури (Міністерство молоді та спорту України, Національний олімпійський комітет України, національні спортивні федерації);
- регіональний рівень – обласні структурні підрозділи з фізичної культури і спорту, обласні федерації, ради товариств, центри фізичного здоров'я;
- місцевий рівень – районні та міські органи управління, місцеві федерації, ради фізкультурно-спортивних товариств;

- первинний рівень – безпосередні фізкультурно-спортивні організації різних типів.

За характером взаємодії з зовнішнім середовищем організації поділяються на *відкриті*, що активно взаємодіють із соціальним, економічним і культурним середовищем, та умовно *закриті*, хоча повністю ізольованих організацій у сучасному суспільстві не існує.

За організаційно-правовим статусом фізкультурно-спортивні організації поділяються на *комерційні* та *некомерційні*. Комерційні структури орієнтовані на отримання прибутку та можуть функціонувати у формі різних господарських товариств: акціонерних, товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю, повних або командитних товариств, кожне з яких має специфічні умови формування капіталу та відповідальності учасників. Некомерційні організації не ставлять за мету отримання прибутку і представлені спортивними кооперативами, фондами, громадськими об'єднаннями, асоціаціями та спілками.

За цільовим спрямуванням діяльності виділяють *організації, що здійснюють фізкультурно-навчальну і спортивну підготовку* (спортивні школи, клуби), забезпечують оздоровлення та рекреацію населення (оздоровчі центри, спортивні споруди), а також *установи медичного супроводу*. Окрему роль відіграють *заклади вищої освіти*, які готують фахівців галузі, та *засоби масової інформації*, що забезпечують її інформаційний супровід.

За функціональним призначенням до системи фізкультурно-спортивних організацій належать *дитячо-юнацькі спортивні школи, спортивні клуби різних форм, професійні клуби, фізкультурно-оздоровчі центри, спортивні споруди, а також профільні спілки, асоціації та фонди*.

10.2. ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Міністерство молоді та спорту України виконує ключову координаційну роль у розвитку сфері. До основних функцій належать:

- формування та реалізація державної політики у сфері фізичної культури і спорту;
- розроблення нормативно-правових актів;
- координація підготовки національних збірних команд;
- взаємодія з міжнародними спортивними організаціями;
- фінансова підтримка пріоритетних напрямів розвитку спорту [10].

Органи обласної та місцевої влади забезпечують реалізацію державної політики на відповідних територіях, організовують спортивно-масову роботу, утримують комунальні спортивні заклади, сприяють розвитку дитячо-юнацького спорту.

Ключовим змістом діяльності органів регіонального управління у сфері фізичної культури і спорту є комплекс завдань, спрямованих на сталий розвиток сфери з урахуванням соціально-економічних і демографічних особливостей конкретної території. Насамперед це передбачає розроблення, впровадження та контроль виконання програм розвитку фізичної культури і спорту регіонального рівня, які формуються відповідно до місцевих потреб, стратегічних пріоритетів і наявних ресурсів.

Вагомим напрямом регіональної політики є створення, модернізація та належне утримання матеріально-технічної бази сфери, зокрема спортивних споруд різного призначення, відкритих і закритих майданчиків, плавальних басейнів та інших об'єктів спортивної інфраструктури. Їх розвиток є необхідною умовою доступності фізкультурно-оздоровчих і спортивних послуг для населення.

Не менш важливим завданням виступає забезпечення фінансування заходів і програм у сфері фізичної культури і спорту, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також додаткових джерел, зокрема грантів, спонсорської допомоги та партнерських проєктів.

Регіональні органи управління значну увагу приділяють кадровому потенціалу галузі, забезпечуючи підтримку діяльності дитячо-юнацьких спор-

тивних шкіл, сприяючи підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації тренерів, викладачів фізичного виховання й інших фахівців [28].

До компетенції регіонального рівня належить організація та проведення спортивних змагань, масових фізкультурно-оздоровчих заходів місцевого і обласного масштабу, що сприяє активізації рухової активності населення та формуванню спортивної культури.

Важливе місце у діяльності регіональних структур посідає пропагування здорового способу життя та стимулювання широких верств населення до систематичних занять фізичною культурою і спортом, з урахуванням вікових, соціальних і фізичних можливостей різних груп.

Окремим напрямом є підтримка дитячо-юнацького, резервного та адаптивного спорту, зокрема створення умов для занять фізичною культурою і спортом осіб з інвалідністю. У сучасних умовах особливої актуальності набуває розвиток спорту ветеранів війни, а також впровадження фізкультурно-спортивних програм як складової системи фізичної та психологічної реабілітації.

10.3. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І СПОРТИВНИХ ФЕДЕРАЦІЙ

Важливим структурним елементом системи фізичної культури і спорту України є громадські організації, діяльність яких регламентується законодавством і спрямована на розвиток спорту, фізичного виховання та олімпійського руху. До таких організацій належать спортивні федерації з видів спорту, фізкультурно-спортивні товариства, громадські спілки, а також Національний олімпійський комітет України.

Правові засади їх функціонування визначені Законом України «Про фізичну культуру і спорт», Законом України «Про громадські об'єднання», іншими нормативними актами Кабінету Міністрів України та міжнародними зобов'язаннями держави у сфері спорту.

Відповідно до статей Закону України «Про фізичну культуру і спорт», спортивна федерація з виду спорту є громадською організацією (або громадською спілкою), що здійснює діяльність з розвитку конкретного виду спорту на території України або її адміністративно-територіальної одиниці [16].

Основними напрямками діяльності спортивних федерацій є:

- розвиток і популяризація відповідного виду спорту, формування його структури, правил і стандартів у межах національного законодавства та міжнародних вимог;
- організація та проведення змагань різного рівня (чемпіонати, кубки, першості), формування календарних планів спортивних заходів;
- підготовка спортсменів спортивного резерву та спортсменів високого класу, участь у формуванні національних збірних команд України;
- підвищення кваліфікації тренерських і суддівських кадрів, участь у розробленні навчально-методичних матеріалів;
- представництво України в міжнародних спортивних організаціях та федераціях, участь у міжнародних змаганнях, конгресах і асамблеях.

Згідно з нормативними положеннями, національні спортивні федерації можуть отримувати статус національної федерації, що надає їм право офіційно представляти відповідний вид спорту в Україні та за її межами, а також бути залученими до реалізації державних програм розвитку спорту.

Фізкультурно-спортивні товариства функціонують як громадські організації, що здійснюють масову фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність серед різних соціальних груп населення. Їх діяльність спрямована на:

- залучення населення до регулярних занять фізичною культурою і спортом;
- організацію фізкультурно-оздоровчих заходів, спартакіад, фестивалів;
- підтримку дитячо-юнацького, аматорського та ветеранського спорту;
- формування культури здорового способу життя.

Вони відіграють значну роль у реалізації соціальної функції спорту, доповнюючи діяльність державних і комунальних закладів.

Особливе місце у системі громадських спортивних організацій займає Національний олімпійський комітет України (НОК України), правовий статус якого визначений Законом України «Про фізичну культуру і спорт» та Олімпійською хартією.

НОК України є незалежною громадською організацією, що координує розвиток олімпійського руху в державі та представляє Україну в Міжнародному олімпійському комітеті. Основними завданнями НОК України є:

- координація олімпійського руху в Україні у взаємодії з державними органами та спортивними федераціями;

- популяризація олімпійських цінностей, принципів і ідеалів, розвиток олімпійської освіти та культури;
- забезпечення участі спортсменів України в Олімпійських іграх, Європейських іграх та інших офіційних заходах МОК;
- сприяння підготовці спортсменів олімпійських видів спорту, у тому числі шляхом організаційної та методичної підтримки федерацій.

Громадські спортивні організації та федерації здійснюють свою діяльність у тісній взаємодії з Міністерством молоді та спорту України, органами місцевого самоврядування, закладами освіти і спортивними школами. Така взаємодія передбачає спільну реалізацію державних і регіональних програм, участь у формуванні спортивної політики та розвитку міжнародного співробітництва.

Таким чином, громадські організації та спортивні федерації є невід'ємною складовою системи фізичної культури і спорту України. Їх діяльність, заснована на принципах самоврядності, добровільності та партнерства з державою, забезпечує розвиток спорту на всіх рівнях – від масового до спорту вищих досягнень, сприяє інтеграції України у міжнародний спортивний простір і формуванню позитивного іміджу держави.

10.4. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна суттєво трансформувала умови функціонування системи фізичної культури і спорту в Україні. Фізкультурно-спортивні організації всіх рівнів – від дитячо-юнацьких спортивних шкіл до національних федерацій і професійних клубів – змушені здійснювати свою діяльність у ситуації постійних ризиків, обмежених ресурсів та підвищеної соціальної відповідальності. Воєнний стан створив комплекс взаємопов'язаних проблем і викликів, що впливають як на організаційні, так і на соціально-педагогічні аспекти спортивної діяльності [23].

Руйнування та недоступність спортивної інфраструктури

Однією з найгостріших проблем є знищення або пошкодження об'єктів спортивної інфраструктури внаслідок бойових дій, ракетних ударів та тим-

часової окупації окремих територій. Стадіони, спортивні зали, басейни, тренувальні бази, дитячо-юнацькі спортивні школи в окремих регіонах були повністю або частково зруйновані, що унеможлиблює проведення тренувального процесу та змагань.

Навіть у відносно безпечних регіонах значна частина спортивних споруд використовується як укриття, гуманітарні хаби або місця тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, що обмежує їх цільове використання. Це призводить до скорочення обсягів занять фізичною культурою, особливо серед дітей та підлітків.

Фінансові обмеження та скорочення ресурсного забезпечення

Воєнні дії спричинили суттєвий перерозподіл бюджетних коштів на потреби оборони та безпеки держави. У результаті фінансування сфери фізичної культури і спорту, зокрема на місцевому рівні, було значно скорочено. Це негативно впливає на:

- утримання спортивних споруд;
- оплату праці тренерів і фахівців;
- забезпечення змагальної діяльності;
- оновлення спортивного обладнання та інвентарю.

Комерційні спортивні організації також зазнають втрат через зменшення платоспроможності населення, скорочення спонсорської підтримки та обмеження підприємницької активності. У таких умовах багато організацій змушені оптимізувати штат, обмежувати перелік послуг або тимчасово припинити діяльність.

Кадрові втрати та міграційні процеси

Війна суттєво вплинула на кадровий потенціал спортивної сфери. Частина спортсменів, тренерів і фахівців була змушена виїхати за кордон або переміститися в інші регіони країни. Значна кількість працівників спортивної сфери долучилася до лав Збройних Сил України, територіальної оборони або волонтерської діяльності.

Ці процеси призвели до порушення наступності тренувального процесу, розриву зв'язків між тренерами і вихованцями, а також дефіциту кваліфікованих кадрів, особливо у дитячо-юнацькому та резервному спорті. Водночас виникла необхідність адаптації тренувальних програм до нових умов, у тому числі дистанційних або комбінованих форм роботи.

Складнощі організації змагальної діяльності

Організація спортивних змагань в умовах воєнного стану ускладнюється через питання безпеки, логістики та нормативних обмежень. Повітряні тривоги, комендантська година, обмеження на масові заходи та пересування учасників значно впливають на календар змагань і якість їх проведення.

Частина змагань скасована або перенесена, інші – проводяться у скороченому форматі чи без глядачів. Міжнародна змагальна діяльність також ускладнена, оскільки потребує значних фінансових і організаційних ресурсів, а також вирішення питань виїзду спортсменів за кордон.

Соціальна та реабілітаційна роль спорту в умовах війни

Попри всі труднощі, спорт в умовах війни набуває особливого соціального значення. Фізкультурно-спортивні організації виконують важливу функцію психологічної підтримки населення, сприяють зниженню рівня стресу, тривожності та соціальної напруги.

Особливої актуальності набуває розвиток фізкультурно-спортивних програм для військовослужбовців, ветеранів війни, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Спорт використовується як ефективний засіб фізичної, психологічної та соціальної реабілітації, адаптації до мирного життя та інтеграції у громаду.

Фізкультурно-оздоровчі заходи, ветеранський спорт, інклюзивні програми та міжнародні проєкти підтримки сприяють збереженню людського потенціалу та формуванню стійкості українського суспільства.

Таким чином, функціонування спортивних організацій України в умовах війни характеризується поєднанням глибоких кризових викликів і водночас посиленням соціальної місії спорту. Адаптація до нових реалій, пошук альтернативних форм діяльності, міжнародна співпраця та зосередження на реабілітаційних і гуманітарних аспектах дозволяють спортивній галузі зберігати свою значущість і робити внесок у відновлення країни.

10.5. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Міжнародне співробітництво є одним із ключових напрямів розвитку фізичної культури і спорту в Україні, особливо в умовах європейської інтеграції та воєнного стану. Воно сприяє збереженню позицій українського спорту на міжнародній арені, підвищенню якості підготовки спортсменів і тренерів, упровадженню сучасних управлінських та науково-методичних підходів, а також підтримці української спортивної спільноти в кризових умовах.

Основні напрями міжнародної співпраці:

1. Участь у міжнародних змаганнях.

Українські спортсмени систематично беруть участь у міжнародних спортивних заходах під егідою МОК, міжнародних федерацій, Європейських спортивних об'єднань. Участь у таких змаганнях сприяє підвищенню спортивної майстерності, міжнародному визнанню українського спорту та збереженню конкурентоспроможності національних збірних команд.

2. Освітні та тренерські програми.

Важливим напрямом є залучення українських фахівців до міжнародних програм підвищення кваліфікації, тренерських курсів, семінарів і стажувань. Зокрема, українські тренери та менеджери спорту беруть участь у програмах міжнародних федерацій, Європейських олімпійських комітетів, а також у проєктах Європейського Союзу.

3. Програми та проєкти Європейського Союзу.

Значний внесок у розвиток фізичної культури і спорту роблять програми ЄС, зокрема:

- Erasmus+ (напрямок Sport) – підтримка міжнародних партнерств, обмінів, освітніх і соціальних спортивних ініціатив, спрямованих на інклюзію, рівність, розвиток масового спорту та здорового способу життя;
- проєкти з розвитку масового та адаптивного спорту, у яких беруть участь українські громадські організації та спортивні федерації у співпраці з європейськими партнерами;
- програми мобільності для студентів і викладачів закладів вищої освіти спортивного профілю.

4. Обмін досвідом і науково-методичними напрацюваннями.

Міжнародне співробітництво охоплює участь українських науковців і практиків у міжнародних конференціях, конгресах, симпозіумах, спільних дослідженнях у сфері спортивної науки, медицини, реабілітації, менеджменту спорту. Це сприяє впровадженню сучасних методик тренування, відновлення спортсменів і спортивного менеджменту.

5. Підтримка українського спорту в умовах війни.

Після початку повномасштабної агресії міжнародні партнери реалізують спеціальні програми підтримки українських спортсменів, зокрема:

- надання можливостей для тренувань і проживання за кордоном;
- участь у міжнародних змаганнях під егідою міжнародних федерацій;
- гуманітарні та грантові проєкти для відновлення спортивної інфраструктури та підтримки спортсменів і тренерів.

Міжнародна взаємодія у сфері фізичної культури і спорту сприяє інтеграції України у світовий спортивний простір, формуванню позитивного іміджу держави, розвитку людського потенціалу та зміцненню соціальної ролі спорту. В умовах сучасних викликів міжнародне співробітництво набуває не лише спортивного, а й соціального, гуманітарного та реабілітаційного значення, підтримуючи стійкість українського суспільства через фізичну культуру і спорт.

10.6. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту – це сукупність споруд, обладнання, інвентарю, технічних засобів та інфраструктурних елементів, які забезпечують організацію та проведення фізкультурно-оздоровчої, навчально-тренувальної, спортивно-масової та змагальної діяльності.

Рівень розвитку матеріально-технічної бази безпосередньо впливає на доступність занять фізичною культурою для різних верств населення, якість підготовки спортсменів, безпеку та ефективність тренувального процесу, результати виступів спортсменів на національному та міжнародному рівнях, формування здорового способу життя в суспільстві.

До складу матеріально-технічної бази належать:

Спортивні споруди:

- стадіони, спортивні комплекси, легкоатлетичні манежі;
- спортивні зали (універсальні та спеціалізовані);
- плавальні басейни;
- льодові арени;
- відкриті спортивні майданчики (футбольні поля, тенісні корти, бігові доріжки);
- тренувальні бази, олімпійські та паролімпійські центри.

Спортивне обладнання та інвентар:

- тренажери, гімнастичні прилади;
- інвентар для ігрових видів спорту;
- спеціалізоване обладнання для окремих видів спорту;
- засоби безпеки та захисне спорядження.

Інженерно-технічне та допоміжне забезпечення:

- системи освітлення, вентиляції та опалення;
- медико-відновлювальне обладнання;
- інформаційно-комунікаційні технології;
- засоби контролю фізичного стану спортсменів.

Матеріально-технічна база повинна відповідати державним будівельним нормам і стандартам безпеки, санітарно-гігієнічним вимогам, вимогам спортивних федерацій та міжнародних організацій, принципам доступності для осіб з інвалідністю, сучасним екологічним та енергоефективним стандартам.

Фінансування фізичної культури і спорту здійснюється за рахунок різних джерел, які в сукупності формують багатоканальну систему ресурсного забезпечення сфери. Провідну роль у цій системі відіграє державне фінансування, що здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Воно спрямовується на реалізацію загальнодержавних програм розвитку фізичної культури і спорту, утримання та підготовку національних збірних команд, а також на будівництво, реконструкцію й модернізацію спортивних об'єктів загальнодержавного значення, які мають стратегічне значення для розвитку спорту в країні.

Важливим складником фінансового забезпечення є кошти місцевих бюджетів, за рахунок яких реалізується значна частина фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи на місцях. Саме місцеве фінансування забезпечує функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл, утримання комунальних спортивних споруд, організацію масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, а також підтримку діяльності місцевих спортивних клубів і федерацій. Це сприяє розвитку масового спорту та підвищенню рівня рухової активності населення.

Суттєве значення у сучасних умовах мають позабюджетні джерела фінансування, які дозволяють розширити фінансові можливості галузі та зменшити навантаження на бюджет. До них належать спонсорські й благодійні внески, кошти меценатів, гранти міжнародних організацій, інвестиції приватного сектору, а також власні доходи спортивних організацій від проведення змагань, оренди спортивних споруд, продажу квитків, атрибутики та надання платних послуг.

Окрему групу джерел фінансування становлять кошти суб'єктів господарювання та громадських організацій. Вони спрямовуються на розвиток корпоративного спорту, забезпечення діяльності спортивних клубів, федерацій і громадських об'єднань, а також реалізацію партнерських програм державно-приватного співробітництва. Такі форми взаємодії сприяють залученню додаткових ресурсів, упровадженню сучасних управлінських підходів і підвищенню ефективності функціонування сфери фізичної культури і спорту.

Питання для самоконтролю

- 1. У чому полягає сутність і значення системи фізкультурно-спортивних організацій України в сучасних соціально-економічних умовах?*
- 2. Яку роль відіграє фізкультурно-спортивна організація як базова ланка функціонування сфери фізичної культури і спорту?*
- 3. Як зміна управлінської парадигми вплинула на діяльність і самостійність фізкультурно-спортивних організацій?*
- 4. Які основні характеристики притаманні сучасній фізкультурно-спортивній організації?*
- 5. У чому полягає поділ персоналу фізкультурно-спортивної організації та яка мета науково обґрунтованого управління?*

6. *За якими критеріями здійснюється типологізація та класифікація фізкультурно-спортивних організацій в Україні?*
7. *Охарактеризуйте рівні управління системою фізичної культури і спорту відповідно до адміністративно-територіального устрою держави.*
8. *Які функції виконують Міністерство молоді та спорту України й органи регіонального та місцевого управління у сфері фізичної культури і спорту?*
9. *У чому полягає роль регіональних органів управління у розвитку матеріально-технічної бази та кадрового потенціалу галузі?*
10. *Яке місце займають громадські організації та спортивні федерації у системі фізичної культури і спорту України?*
11. *Охарактеризуйте основні напрями діяльності спортивних федерацій та їх значення для розвитку спорту в Україні.*
12. *Яку роль відіграє Національний олімпійський комітет України у розвитку олімпійського руху та міжнародному представництві держави?*
13. *Які основні проблеми та виклики постали перед фізкультурно-спортивними організаціями України в умовах воєнного стану?*
14. *У чому полягає соціальна, реабілітаційна та гуманітарна роль фізичної культури і спорту в умовах війни?*
15. *Охарактеризуйте склад матеріально-технічної бази фізичної культури і спорту та основні джерела її фінансування в Україні.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антидопінгові правила Національного антидопінгового центру. 2024. URL: https://nadc.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/RM/2023-12-29-NADC-ADR-Amended_WADA-Reviewed-UKR-final.pdf (дата звернення 05.01.2026).
2. Баштовенко О. А. Професійна компетентність тренера та значення м'яких навичок у спортивній діяльності. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку якісної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах ступеневої освіти*. 2025. С. 120–122.
3. Бордюгова Ю. Правопорушення у спорті: допінг, поняття і історія розповсюдження. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 291–295.
4. Борейко Н., Зінченко Л., Пономарьов О., Сластина А. Формування педагогічної культури майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*: зб. наук. праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ: Вид. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 1 (121) 20. С. 25–30.
5. Бралатан В., Гуцаленко Л., Здирко Н. Професійна етика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 252 с.
6. Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту як соціальна система. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Вип. 3/4. С. 31–34.
7. Всесвітній антидопінговий кодекс. 2021. Електронний ресурс. URL: https://fbbu.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/the_code_2021_ua.pdf (дата звернення 05.01.2026).
8. Грибан Г. П., Філіна В. А. Формування професійної етики у тренерів з дзюдо. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. № 111. С. 246–261.
9. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/115-2017-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення 05.01.2026).
10. Жданова О. М. Управління сферою фізичного виховання та спорту: навчальний посібник. Дрогобич: Коло, 2009. С. 9–20.
11. Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-20#Text> (дата звернення 05.01.2026).

12. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 26.12.2025).
13. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку фізичної культури і спорту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-20#Text> (дата звернення 05.01.2026).
14. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 05.01.2026).
15. Закон України «Про освіту». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145> (дата звернення 05.01.2026).
16. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». URL: <https://surl.lu/ktrzzd> (дата звернення 26.12.2025).
17. Зінченко Л.В. Особливості професійної етики майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2021. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/79813c1b-e35d-4f50-861e-23e37b55c8a3/content> (дата звернення 10.01.2026).
18. Іваній І. В. Фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту: навч.-методич. посібник. Суми: Університетська книга, 2025. 128 с.
19. Карабанов Є., Осіпов В. Аналіз сучасних проблем та перспектив розвитку фізичної культури та спорту для дорослого населення в Україні та країнах Європи. *Physical culture and sport: scientific perspective*. 2023. № 1. С. 90–97.
20. Кодекс академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: <https://drive.google.com/file/d/1b6Zat62rNGKFdzXyA55lgAs9ZGJElc1d/view> (дата звернення 10.01.2026).
21. Кошляк М. А. Сутнісні характеристики феномену «фізична культура» у наукових дослідженнях. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 216. С. 373–377.
22. Кошура А. В. Теорія і методика спортивних тренувань: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 120 с.
23. Лунгор А. Нормативно-правове забезпечення діяльності у сфері фізичної культури і спорту під час воєнного стану. *Розвиток фізичної культури та спорту: новітні виклики, проблеми та перспективи*: матер. Міжнар. онлайн-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, 28 жовтня 2022 року. Миколаїв: НУК імені адмірала Макарова, 2022. С. 225–227.
24. Матвійчук Т. Ф. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 272 с.

25. Мачуський В. В. Визначення поняття «компетентність»: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. № 1 (17). С. 483–490.
26. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf> (дата звернення 26.12.2025).
27. Міжнародна хартія з фізичної культури, фізичної активності та спорту (UNESCO) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text (дата звернення 26.12.2025).
28. Мозолев О. Теоретичні засади імплементації європейського досвіду управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту. *Молодь і ринок*. 2018. № 7. С. 23–27.
29. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004#Text> (дата звернення 05.01.2026).
30. Новий колегіальний словник. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/competence?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 17.12.2025).
31. Освітньо-професійна програма «Тренер з видів спорту» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А7 Фізична культура і спорт галузі знань А Освіта. URL: <https://sportkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/trener-z-vydiv-sportu-os-bakalavr.pdf> (дата звернення 27.12.2025).
32. Петренко Н., Мазур П. Soft skills: модний тренд чи вимога часу. *Українські медичні вісті*. 2023. № 1–2. С. 50–53.
33. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування: підручник. Київ: Перша друкарня, 2021. 672 с.
34. Положення про освітні програми в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: <https://drive.google.com/file/d/1apkc4bdu4wTDTUFtQAsNdFAExi9GLi6d/view> (дата звернення 02.01.2026).
35. Положення про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: https://drive.google.com/file/d/1aD_jeL-jGRbDWAegkQ58tdMxxbqQKuff/view (дата звернення 13.01.2026).
36. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти К-ПНУ. URL: <https://surl.li/dhdptu> (дата звернення 30.12.2025).
37. Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. URL: <https://surl.li/cofuds> (дата звернення 02.01.2026).

38. Порядок визнання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція). URL: <https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view> (дата звернення 13.01.2026).
39. Професійний стандарт «Тренер з виду спорту». 2025. Електронний ресурс. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/824-trener-z-vidu-sportu.pdf> (дата звернення 18.12.2025).
40. Пугаченко О.Б., Гредякін О.М. Цілі сталого розвитку: ретроспектива, передумови прийняття, склад і суть. *Здоров'я і суспільство в умовах війни*. 2022. С. 290–294.
41. Робоча програма освітнього компонента «Вступ до спеціальності». URL: <https://sportkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/r-3.p.-vstup-do-spet-sialnosti.pdf> (дата звернення 20.12.2025).
42. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 017 Фізична культура і спорт. Електрон. текст. дані. Київ: від 24.04.2019 р. №567. 19 с. URL: <https://sportkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/standart-vyshchoi-osvity-bakalavr.pdf> (дата звернення 20.12.2025).
43. Сутула В. Узагальнююче визначення поняття «спорт» як один з базових конструктів узагальнюючої теорії фізичної культури та теорії спорту. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. № 1. С. 89–97.
44. Термінологія законодавства. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://surl.li/qujcsk> (дата звернення 17.12.2025).
45. Товстуха О.М. Передумови та перспективи впровадження європейських цінностей у навчально-виховний процес закладів вищої освіти України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Том 2. С. 152–157.
46. Тропін Ю. Допінг у спорті: бібліометричний аналіз. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2025. № 4. С. 271–282.
47. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення 17.12.2025).
48. Харчук Т. Актуальні проблеми фінансування розвитку фізичної культури та спорту в Україні. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. URL: https://ujae.org.ua/aktualni-problemy-finansuvannya-rozvytku-fizychnoyi-kultury-ta-sportu-v-ukrayini/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 27.12.2025).
49. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації». URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?code=ra2254017-98&from=360> (дата звернення 05.01.2026).

50. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. Ч.1. 272 с.
51. Штома Л.Н. Роль етики у професійній діяльності фахівця. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського Сер.: Пед. науки.* 2012. Випуск 1.36. С. 72–74.
52. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/competence?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 17.12.2025).
53. Sulich A., Kozar Ł. Green competences: A review and future research in the context of green human resource management. *Ekonomia i Środowisko.* 2024.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

ПЕТРОВА Юлія Миколаївна,

викладач кафедри спорту і спортивних ігор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПРОЗАР Микола Володимирович,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спорту і спортивних ігор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

АЛЕКСЄЄВ Олександр Олексійович,

доктор педагогічних наук, доцент кафедри спорту і спортивних ігор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПЕТРОВ Андрій Олександрович,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ А7 ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Підписано 21.04.2026. Формат 60x84/16. Гарнітура «Cambria».

Об'єм даних 1,62 Мб. Обл.-вид. арк. 7,2. Зам. № 1238.

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка,

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному

університеті імені Івана Огієнка,

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.